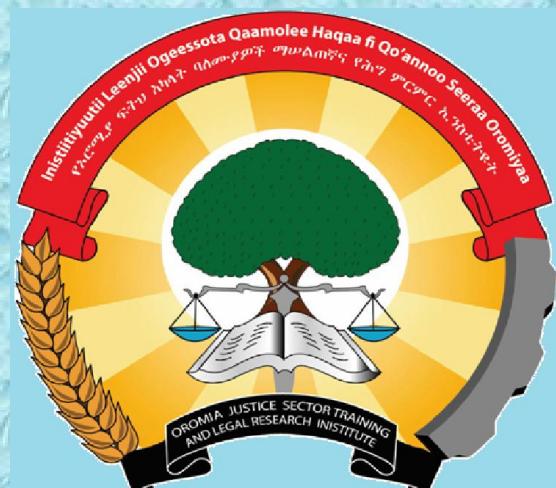

INSTITIUTIYUTII LEEENJII OGEESSOTA QAAMOLEE HAQAA FI QO'ANNOO SEERAAD OROMIYAA

Eegumsa Qabeenya Kalaqa Sammuu: Seeraa fi Hojimaata

Moojulii Leenjii Hojiirraatiif Qophaa'e

Qopheessitooni: - *Obbo Abdii Gurmeessaa*
Obbo Baacaa Taayyee
Obbo Aangessaa Itichaa

Gulaaltonni: - *Obbo Darajjee Ayyaanaa*
Obbo Abdii Asaffaa
Obbo Ayyaanaa Toliinaa

Gurraandhala 2009

ILQSO, Adaamaa

Baafata

Mata- Duree	Fuula
➤ Gabaajewwan -----	I
Seensa Waliigalaa-----	1

Boqonnaa Tokko

1. Mirga kalaqa sammuu: Dhimmoota waliigalaa-----	5
1.1.Maalummaa fi Hiikaa kalaqa Sammuu-----	5
1.2. Amaloota Qabeenya Kalaqa Sammuu-----	5
1.3. Achii as dhufaatii Seera Qabeenya Kalaqa Sammuu -----	6
1.4.Yaadamoota Barbaachiisummaa eegumsa mirga kalaqa Sammuu -----	8
1.4.1. Yaadama Mirga Uumamaa (Natural Right Theory)-----	8
1.4.2. Yaadama Dhuunfummaa(Personality Theory)-----	9
1.4.3. Yaadama Yuutilateeri'an(Utilitarian Theory)-----	9
1.5. Konvenshinoota kalaqa sammuu irratti raawwatinsa qaban -----	10
1.5.1. Konvenshinootaaa fi waliigalteewan Mirgoota Waraabbii ilaallatan -----	10
1.5.2. Konvenshinootaaa fi waliigalteewan Mirga Paateentii ilaallatan-----	13
1.5.3. Konvenshinootaaa fi waliigalteewan mallattoolee Daldalaa ilaallatan-----	14

Boqonnaa Lama

2. Mirga Waraabbii fi Mirgoota Hidhata qaban -----	16
2.1. Hiikaa fi Maalummaa Mirga waraabbii fi Mirgoota hidhata qaban -----	16
2.1.1. Hiikaa fi Maalummaa Mirga waraabbii -----	16
2.1.2. Maalummaa Mirgoota Hidhata qaban (Neighbouring rights) -----	17
2.1.3. Seera Mirga waraabbii fi Mirgoota hidhata qaban -----	18
2.2.Barbaachisummaa Seeroota Mirga Waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban -----	19
2.3.Eegumsa Mirga waraabbii fi Mirgoota Hidhata qaban Seera Itoophiyaa keessatti-----	20
2.3.1. Eegumsa Mirga waraabbii Heera RDFI keessatti -----	20
2.3.2. Mirga Waraabbii fi Hidhata qaban Labsii 410/2004 fi labsii 872/2007 jalatti--	21
2.3.3. Hojiilee Mirga waraabbiitiin eegumsi kennamuuf -----	22
2.3.4. Dhimmoota Mirga waraabbiitiin eegumsi hin kennamneef -----	27
2.4.Ulaagaalee mirga waraabbii argachuuf barbaachisan ykn guutamuu qaban-----	
28	
A. Hojii Oriijinaala(Haaraa) -----	
29	

B. <i>Hojii Mul'atu (Waraabame)</i> -----	
30	
2.5. <i>Daangaa Raawwatinsa Mirga Waraabbii fi Mirgoota hidhata qaban</i> -----	
31	
2.6.Mirgoota Mirga Waraabbii jalatti Hammataman-----	31
2.6.1. Mirgoota Dinagdee -----	32
2.6.2. <i>Mirgoota Hamilee</i> -----	37
2.7. Mirgoota waraabbiin Hidhata qaban jalatti dhimmoota eegumsi taasifamuuf -----	38
2.8. <i>Yeroo turmaata Mirgoota Dinagdee fi Hamilee</i> -----	
38	
2.9. <i>Daangawan Mirgoota Dinagdee</i> -----	39
2.10. Mirga Dursaa Mirga Dinagdee -----	42
2.11. Sirna Mirgi Dinagdee itti Darbuu fi Hayyamanni itti kennamu -----	43
2.12. Faayidaalee Galmeessa Qabeenyoota mirga waraabbii fi hidhata qaban argamsiisan -----	44
 Boqonnaa Sadii	
3. Mirga Paatentii -----	46
3.1. Paatentii waan haaraa uumuu -----	47
3.1.1. Maalummaa(Hiikkoo) Paatentii -----	47
3.1.2. Mirga Paatentii argachuuf Ulaagaalee guutamuu qaban -----	49
A. Haaraa ta'uu(Novelty) -----	50
B. Kan hin beekamne ta'uu(Non-obviousness or Inventive step) -----	52
C. Industirii keessatti hojiirraa ooluu(Industrial applicability) -----	55
D. Waantota Paatentii ta'uu danda'an ta'uu(patentable subject matter) -----	56
3.1.3. Iyyannoo fi Akkaataa mirgi paatentii itti kennamu -----	58
A. Qabiyyee iyyannoo -----	58
B. Mirga Dursa -----	60
3.1.4. Mirga Abbaa Paatentii-----	61
3.1.5. Dirqama Abbaa Paatentii -----	62
3.1.6. Daangeffama Mirga Paatentii-----	64
A. Yeroon eegumsa Mirgaa darbuu -----	64
B. Dhimmoota daldalaan wal hin qabanneef itti fayyadamuu -----	64
C. Qorannoof itti fayyadamuu -----	65
D. Qajeeltoo duguuganii dabarsuu-----	66
E. Mirga namoota dursa fayyadamaa jiranii-----	67
3.2. Paatentii biyyatti madaksuu -----	67
3.3. Ragaa moodela Yuutiliitii -----	68
3.4. Eegumsa Dizzaayinii Indastirii -----	69
3.4.1. Ulaagaalee Eegumsa Dizzaayinii Indastiriif barbaachisan -----	70
A. Haarummaa -----	71

B. Qabatamaan hojiirra ooluu -----	71
3.4.2. Mirga abbaa Dizzaayinii -----	72

Boqonnaa Afur

4. Mallattoolee Daldalaa -----	73
4.1. Hiikkoo Mallattoolee daldalaa-----	74
4.2. Argaminsa mirgootaa fi Galmeessa Mallattoolee Daldalaa -----	75
4.2.1. Mallattoolee daldalaa galmeeffamuu danda'an -----	75
4.2.2. Mallattoolee daldalaa galmeeffamuu hin dandeenye-----	76
4.2.3. Adeemsa galmeessa Mallattoolee daldalaa -----	77
4.2.4. Mallattoolee daldalaa Waliinii fi Mallattoolee beekamoo ta'an -----	81
4.2.5. Turmaataa fi Haaromsa Galmeessa Mallattoolee Daldalaa -----	81
4.2.6. Mirgoota Galmeessa Mallatoon Daldalaa Argamsiisuu fi Waliigaltee Hayyamaa-----	83
4.3. Daangaa Mirgoota Galmeessa Mallattoolee Daldalaa -----	84
4.3.1. Mirga dabarsuu -----	85
4.3.2. Waliigaltee Hayyamaa -----	85
4.4. Dhiifamuu, Haqamuu fi Kufaa Ta'uu Mirga Mallattoo Daldalaa Irraa Argamuu -----	87
4.5. Galmeessa Mallattoo Daldalaa Kufaa Taasisuu -----	88

Boqonnaa Shan

5. Itti Gaafatamummaa Seera Kalaqa Sammuu Cabsuun dhufu-----	90
5.1. Itti Gaafatamummaa Mirga Waraabbii cabsuun dhufu -----	90
5.1.1. Tarkaanfiilee Yeroo -----	90
5.1.2. Itti gaafatamummaa Yakkaa -----	91
5.1.3. Faloota Hariiroo Hawaasaa -----	96
5.1.4. Tarkaanfii daangaa biyyaa irratti fudhatamu -----	99
5.2. Itti Gaafatamummaa mirga Paatentii cabsuun dhufu -----	99
5.2.1. Itti gaafatamummaa yakkaa -----	101
5.2.2. Itti Gaafatamummaa Hariiroo Hawaasaa -----	101
5.3. Itti Gaafatamummaa Mirga Mallattoo Daldalaa cabsuun dhufu -----	102
5.3.1. Tarkaanfii Yeroo(provisional remedies)-----	102
5.3.2. Faloota Hariiroo Hawaasaa-----	103
5.3.3. Itti gaafatamummaa yakkaa -----	105
5.3.4. Tarkaanfii daangaa biyyaa irratti fudhatamu-----	105
5.4. Aangoo manneen murtii Falmii Qabeenya Kalaqa Sammuu -----	106

Seensa waliigalaa

Qabeenyoota qabatamaa fi qabatama hin taane, kan socha'anii fi kan hin sochoone jechuun qooduun kan jalqabe seera Romaanootaan (Roman law) akka ta'ee fi adeemsaan seeroota hariiroo hawaasaa keessattis madakfamuu isaanii barruuleen ni ibsu¹. Qoodinsi akkasii kunis seera hariiroo hawaasaa biyya keenya keewwata 1126 jalatti tumameera. Haa ta'utti sababa warraaqsa industriitiin (industrial revolution), guddina saffisaa saayinsii fi teeknolojiitiin qabeenyoonni fi mirgoonni gosa haaraa argamanii jiru. Qabeenyoonni gosa haaraa kun qabeenyoota kalaqa sammuu (intellectual property) jedhamuun kan beekamanii fi bu'aa hojii kalaqa sammuuti. Qabeenyoonni kun guddina dinagdee, aadaa fi hawaasummaa biyyootaa keessatti gaheen isaan taphatan guddachaa dhufuu isaa irraa sadarkaa biyyolessaa fi idilaa addunyaatti eegumsi seeraa taasiifamuuf yeroo kamiyyuu caalaa dabaleera. Olaantummaa gama dinagdee fi siyaasaan qaban itti fufsiisuuf Addunyaan lixaa qabeenya uumamaa caalaa kalaqa sammuu irratti xiyyeffachaa jiru. Qabeenyi uumamaa dhumataa waan deemuuf addunyaan xiyyeffannoo isaanii gara kalaqa sammuutti deebisanii jiru. Yeroon yeroo teekinoloojiin wal dorgamanii olaantummaa argataniidha. Muuxannoo biyyoota lixaas ta'u kan biyyoota Eeshiyaa yoo ilaallu guddina dinagdee amma irra jiran irra akka gahan kan taasise kalaqa sammuu dha. Biyyoota Eeshiyaa yoo ilaallus ofii isaanii dinagdee fi bu'uura misooma kalaqaaf oolu gahaa waan hin qabneef tarsiimoo fakkeessuu (imitation or reverse engineering) hojiirra oolchuun kalaqa adunyaa lixaa biyya isaaniitti madaqsuun guddina dinagdee ajaayibaa yeroo gabaabaa keessatti galmeessuu danda'anii jiru. Eegumsa kalaqa sammuuf taasifamuuf qabu irratti Addunya guddatee fi Addunya guddataa jiran jidduu garaagarummaan bal'atu mul'ata. Biyyootni guddatan kalaqa hedduu waan qabaniif bu'aan kalaqa isaaniif eegumsi guddaan taasifamee daangaa biyya isaanii alatti firii kalaqa kanaa sassaabachuu barbaadu. Gama biraan Addunyaan guddataa jiru immoo eegumsi kalaqa sammuuf taasifamu laafaa akka ta'uu fi kaampaanotni isaanii kalaqa bakka biraa dhorka tokko malee ofitti fudhatanii irraa fayyadamuu barbaadu. Haa ta'u malee hanga tokko addunyaan kalaqa sammuutiif eegumsa taasisuuf kan waliigalame ta'uun sanadoota idilaa-addunyaaa dhimma kana bulchan irraa ni hubatama.

¹. Balew Mersha and G/Hiwot Hadush; law of intellectual property; teaching material, prepared under the sponsorship of Justice and Legal System Research Institute, 2009 page 2.

Sanadoota sadarkaa idilaa addunyaatti qabeenyoota kalaqa sammutiif eegumsa kennan keessattuu hojiilee barruu, aartii fi saayinsiif eegumsa kennan keessaa konvenshiniin Barnii, Hojiilee mirga paateentii argamsiisaniif konvenshiniin Pariis, Mallattoolee daldalaatiif waliigaltee Singaapoor adda durummaan yaamamu kan danda'an yoo tahu akka waliigalatti daldala qabeenyoota kalaqa sammutiin walqabate sanadoota sadarkaa idilaa-addunyaatti jiran keessaa adda durummaan kan waamamu Sanada TRIPS dha. Biyyi keenya Itoophiyaanis qabeenyoota kalaqa sammutiif bara 1960 irraa eegaluun seera hariiroo hawaasaa keessatti fi labsiilee adda addaatiin eegumsaa kennaa kan turte yoo ta'u, yeroo ammaa kana kalaqa dhimmoota Aartii fi barreffamaa irratti seera Mirga waraabbii fi mirgoota saniin hidhata qaban tumu labsii lakk. 410/2004 fi kan isa fooyesse labsii lakk. 872/2007 bahanii hojiirra oolaa jiru. Mirgi waraabbii akkaataa itti yaada sana ibseef malee yaadichaaf eegumsa kan godhu miti. Seerota dhimma kalaqa sammuu irratti bahanii bal'inaan hojiirra oolaa jiran keessaa tokko labsii mirga waraabbii tumuu dha. Yeroo baayyee artistootni keenya carraa argataniin waa'ee waraabbii yoo kaasan ni dhagayama. Mirgi waraabbii yoo eegame ogeessota dhimma kanarratti hojjetan waan jajjabeessuuf aadaa, afaan fi seenaa saboota biyyattii akka guddatu ni taasisa. Gama kanaan maalummaa mirga waraabbii, dhimmoota eegumsa seeraa argatanii, ulaagaalee hojiin tokko eeggumsa argachuuf guutuu qaban, mirgoota dinagdee fi hamilee hojii kanarraa maddan, haala addaan dhimmoota tumamanii fi haala raawwii isaa ni ilaalla. Gama kanaan qaamoolee haqaa biratti hanqinni hubannoo kan jiru yoo ta'u keessattuu ulaagaa waraabbii fi paatentii adda baasuu dhabuun ni mul'ata. Darbees maalummaa waraabbii hubachuu dhabuun hojiwwan eegumsa argachuu qaban adda baasuun hubachuu dhabuu ni jira. Dhimmi hojiirra oolmaa mirga waraabbii gaaffii guddaa kaasisaa jira. Hojiirra oolmaa mirga waraabbii walqabatee itti gaafatamummaa siivilii, tarkaanffii daangaa biyyarratti fudhatamu (border measures) fi itti gaafatamummaa yakkaan wal qabatee uwvisa seeraa fi hojimaata bal'inaan ilaalla.

Labsiin biraa kalaqa sammuu irratti tumamee jiru labsii dhimma pateentii tumu, labsii lakk.123/1987 bara Mootummaa ce'umsaa bahee hojiirra jira. Haa ta'u malee hojiirra oolmaan labsii kana baayyee muraasa. Keessattuu paatentii haaraa argachuun eegumsa haaraa kan argatan biyya keenyatti namoota baayyee muraasa waan ta'aniif raawwiin isaa baayyee muraasa. Haa ta'u malee dhimmi Yuutilitii moodelii fi paatentii biyya kanatti fiduu (patent of introduction)

muraasni ni mul'ata. Dhimmoota kana irratti hubannoo qaamolee haqaa gabbisuuf moojula kana keessatti kan ilaallu ta'a.

Kalaqa Sammuu walqabatee dhimmi biraan daldaloota biratti burqaa walitti bu'insa ta'aa jiru Mallatloo daldalaa(trade mark)t dha. Dhimma kanarratti labsiin lakk.501/2006 bahee jira. Dhimmoota seerichaan eegumsa argatan, ulaagaalee, mirga mallatloo daldalaa irra argamanii fi raawwii mirga mallatloo daldalaa adda baasuun hojiirra oolchurratti rakkoon ni jira. Dabalataan dhimma aangoo manneen murtii adda baasuun irratti qaawwii seeraa jiru garaagarummaa hoji maataaf bu'uura ta'eera. Kanaafuu dhimma kana dhimmoota qabatamaa waliin walitti fiduun ni ilaalla.

Moojulichi boqonnaa shan akka qabaatu taasifameera. Haaluma kanaan, boqonnaa 1^{ffa}a keessatti Maalummaa fi hiikaa qabeenya kalaqa sammuu, amala qabeenyoota kalaqa sammuu, Achii as dhufaatti seera qabeenya kalaqa sammuu, yaadamoota barbaachiisummaa eegumsa qabeenya kalaqa sammuu, Konvenshinoota fi waliigalteewwan idilaa addunyaa kalaqa sammuu irratti raawwatinsa qaban gabaabinaan ni ibsama. Boqonnaa 2^{ffa}a keessatti, labsii 410/2004 fi 872/2007 jalatti maalummaa mirga waraabbii fi hidhata qaban, Maalummaa seeroota mirga waraabbii fi hidhata qaban, Eegumsa mirga waraabbii fi hidhata qaban seera Itoophiyaa keessatti, dhimmoota mirga waraabbii jalatti hammataman, Ulaagaalee eegumsa mirga waraabbii argachuuf guutamuu qaban, Mirgoota abbaa qabeenyaaaf qofa kennaman, Daangaawwan mirga waraabbii irratti gataman ,Sirna mirgi abbaa qabeenyummaa mirga waraabbii itti darbu kan ilaallu ta'a. Boqonnaa 3^{ffa}a keessatti labsii lakk.123/1987 jalatti uumama seera paatentii, yaad-rimee paatentii, mirga qofummaa abbaa arganno fi haalota mirgi kun ittiin daangeffamu, mirga paatentii biyyatti madaksuun argamu, mirga argannowwaan xixxiqqaa fi eegumsa dizzaayinii indastirii kan keessatti xiinxalaman ta'a.

Boqonnaa 4^{ffa}a keessatti labsii lakk.501/2006 jalatti mallattoolee daldalaa jechuun maal jechuu akka ta'e, barbaachisummaa isaanii, haala galmeessa mallattoolee daldalaa, ulaagaa fi adeemsawan barbaachisan, mallattoolee daldalaa waliinii fi bebbeekamoo ta'an, turmaataa fi haaromsa galmee mallattoolee daldalaa, mirgoota mallattoolee daldalaan argaman dabarsanii kennuu, dhiisuu, haquu fi gatii dhabsiisuu kan ilaallu yoo ta'u, Boqonnaa 5^{ffa}a n Itti Gaafatamummaa Seera kalaqa sammuu cabsuun dhufuu fi Aangoo manneen murtii falmii qabeenya kalaqa sammuu ilaaluuf qaban kan keessatti xiinxalaman ta'a.

Bu'uuruma kanaan leenjifamtootni leenjii kana booda:-

- ❖ Hiikaa fi Maalummaa qabeenya kalaqa sammuu irratti hubannoo qaban ni gabbifatu;
- ❖ Hiikaa fi Maalummaa mirga waraabbii, mirga paateentii fi mallattoolee daldalaa irratti hubannoo qaban ni gabbifatu;
- ❖ Ulaagaalee mirga waraabbii, mirga paateentii fi Mallatoolee daladalaan argachuuf guutamuun qaban adda ni baafatu;
- ❖ Dhimmoota mirga waraabbii, mirga paateentii fi mallattoolee daldalaan jalatti hammataman irratti hubannoo qaban ni gaabifatu.
- ❖ Haguuggii seera idilaa addunyaa fi biyyooleessa mirga waraabbii, mirga paateentii fi mallattoolee daldalaan ilaallatan irratti hubannoo gahaa ni argatu.
- ❖ Hojiirra oolmaa seeroota mirga waraabbii, mirga paateentii fi mallattoolee daldalaatiin walqabate rakkolee raawwii fi seera keessatti mul'atan adda baasuun ni hubatu.
- ❖ Qaawwaalee seeraa seeroota qabeenya kalaqa sammuu biyya keenyaa xiinxaluun haala rakkoleen kun itti furamuun danda'an irratti yaada furmaataa ni eeru.
- ❖ Rakkolee hojii irra oolmaa seeroota mirga waraabbii, mirga paateentii fi mallattoolee daldalaan keessatti adda bahan maqsuuf gaheen qaamoolee haqaa maal ta'uun akka qabu adda baafachuun kallattii fi ejjennoo isa sirrii ta'ee hojiirra ni oolchu jedhameetu eegama.

BOQONNAA TOKKO

1. MIRGA KALAQA SAMMUU: DHIMMOOTA WALIIGALAA

1.1. Maalummaa fi Hiikaa Qabeenya Kalaqa Sammuu

Yaadrimnee qabeenya kalaqa sammuu jedhuuf hiikaa tokko kenuun rakkisaa akka ta'ee barreeffamoonni² kan ibsan ta'ullee hiikaan irratti waliigalamu hin jiru jechuu miti. Qabeenya kalaqa sammuu jechuun akka waliigalaatti mirga abbaa qabeenyummaa hojiilee kalaqa industrii, saayinsii fi aartii irratti seeraan argamuudha. kallattii mirgaatiin qabeenya kalaqa sammuu jechuun gurmuu mirgootaa hojiilee kalaqa industrii, saayinsii, aartii fi barreeffama irratti abbaan qabeenyaa qabuudha. Seerri qabeenya kalaqa sammuu immoo tajaajilootaa fi meeshaalee kalaqaa abbootiin kalaqaa hojjatanii argatan irratti abbumaan yeroo murtaa'ef mirga itti fayyadamuu seera eegumsa kenuudha. Yaadrimnee fi hiikaan qabeenya kalaqa sammuu bal'aa fi yeroodhaa yerootti sababoota adda addaatiin akka fakkeenyattis jijiirama odeeffannoo teeknolojiitii fi gabaa addunyaatiin dhufu irraa kan ka'ee kan jijiiramuudha. Fakkeenyaaaf, yeroo durii dhimmoota uumama waliin walqabatan kan akka biqiltuuf eegumsi kennamaa hin turre³. Qabeenyoonni kalaqa sammuu qaama qabeenyaa ilmi namaa horachuu danda'u keessaa isaan tokko yoo ta'an, qabeenyoota biroo irraa wanti isaan adda taasisuu bu'aa hojii sammuu ta'uu isaaniiti. Jecha“sammuu” jedhu irraa akka hubatamutti qabeenyoota kana horachuuf dadhabbiin barbaachisu dadhabbi humnaa osoo hin ta'in dadhabbi sammuu akka ta'ee kan agarsiisuudha.

1.2. Amaloota Qabeenya Kalaqa sammuu

Qabeenyoonni kalaqa sammuu amala addaa dhuunfaa isaanii kan qabanii fi amalli isaanii kunis qabeenyoota biroo irraa ittiin adda baasuuf gargaaruu kan dandaa'aniidha. Isaan keessaa muraasni:-

A. Mirga faanfessaa Abbaa kalaqichaaf kan kenuu ta'uu:- Qabeenya bu'aa kalaqa sammuu isaa irratti abbaan kalaqichaayeroo murtaa'ef mirga faanfeessaa (exclusive right) kan qabuu fi namni kamiyuu hayyama abbaa kalaqichaatiin alatti qabeenya kanatti fayyadamuu kan hin dandeenye ta'uu isaa.

B. Mirga dabarfamuu dandaa'uu:- abbaan kalaqichaayabeenya kalaqa sammuu isaa hayyamaan, waliigalteedhaan fi dhaalaan dabarsuu kan danda'u ta'uu isaa.

² .Yaadanno olii

³ .Yaadanno olii

C. Mirgoota of danda'an hammachuu isaa:- Hojii kalaqa sammuu tokko irratti namoonni adda addaa mirgoota of danda'e qabaachuu danda'u Fakkeenyaaaf, Sirba walaloon fi yedaloon namoota adda addaa irraa waliitti dhufee hojjetame tokko irratti sagaleessaa (vocalist) dabalate namoonni gumaacha taasisan mirga of danda'e tokko tokko irratti hin hirkane qabaatu.

D. Eegumsi seeraa isaanii bakkaan kan daanga'ee ta'uu (principle of territoriality⁴):- Mirgoonni qabeenya kalaqa sammuu amala isaaniitiin mirgoota daangaa ce'an ta'an illee eegumsi seeraa kan taasifamuuf seera biyyooleessaatiin (national law) ta'uu fi seera biyyooleessa keessatti haala filannoo seera raawwatinsa qabaatu danda'u irratti tumamuu danda'a.

Fknf:- Fiilmiin biyya Ameeriikaatti hojjetame tokko biyya bira keessattis agarsiisuun akka danda'amuu fi gabaan fiilmichaas gabaa biyyooleessa qofa osoo hin ta'in gabaa idilaa addunyaa waan ta'uuf seera kamtu raawwatinsa qaba gaaffii jedhu deebisuuf seera biyyooleessa keessatti tumamu qaba.

Amaloota oliitti ibsamaniin dablataan mirgoonni qabeenya kalaqa sammuu daangaa malee kan hin jirree fi faayidaa uummataatiif hayyama abbaa qabeenyichaatiin alatti faayidaa irra ooluu kan danda'anii fi qabeenyoonni kun qabeenyoota qabatmaa hin taane keessatti kan ramadaman ta'uu isaaniitti.

1.3. Achii as Dhufaatii Seera Qabeenya Kalaqa sammuu

Seenaan eegumsa qabeenyoota kalaqa sammuu keessatti biyyi Masrii (Egypt) hojilee barreeffamaaf yeroo duraatiif eegumsa kennuu akka jalqabde barreeffamoonni adda addaa kan ibsan ta'ullee sadarkaa seeraatti yeroo jalqabaatiif biyyi mirgoota waraabiitiif seera eegumsaa fi beekumsa kennuu labsite Ingliziidha⁵. Itti aansuin biyyoonni kan akka Denmark (1741), United

⁴ Balew Mersha and G/Hiwot Hadush; law of intellectual property; teaching material page 10. Any intellectual property issue should be resolved by national laws. Because intellectual property rights have one characteristic which other national rights do not have. Ownership of intellectual property is issues of cross borders.

⁵TaameBerihu; Exceptions and Limitations under Ethiopian Copyright Law:Senior thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Laws Degree at the School of Law, Addis Ababa University 2013, page 7, footnote no.14 & 17. History records that the first form of protection for intellectual literary creation took place in ancient Egypt. In 1709 the British Parliament produced the most significant breakthrough in the history of copyright law and introduced the first piece of copyright legislation in the world 'An Act for the Encouragement of Learning, by vesting the Copies of printed Books in the Authors or Purchasers of such Copies and the legislation

State of America (1790), France (1791), German fi biyyoonni Ardii kibba Ameerikaa hedduu koloonii jalaan bahan kan akka Chile (1834), Peru (1849), Argentina (1869) fi Mexicon (1871) seeroota hariiroo hawaasaa isaanii keessatti hojiilee barruu fi aartiif eegumsaa fi beekumsa kenuudhaan warra dursanii dha. Sadarkaa idilaa addunyaatti sanadoota seeraa mirgoota waraabbii fi hidhata qabaniif haala walfakkaataa ta'een eegumsaa fi beekumsa kennuu bara 1886 A.L.A Swizerland magaalaa Barniitti Konvenshiniin Barnii (Berni Konvenshin) jedhamu mallattaa'eera.

Akkuma seera mirga waraabbii, ka'umsi seera paatentii biyya Ingilizii ta'ee dhuunfummaan qabatee kan ture mootii(crown) biyyichaa ture.⁶ Jechi "patent" jedhu jecha Laatinii "Patere" jedhu irraa kan fudhatame yoo ta'u, innis "open letter" jechuu dha. Kunis jechi 'open' jedhu argannoo haaraa argame hawaasni akka argatu/beeku/ gochuu yoo ta'u, jechi 'letter' jedhu immoo ragaa abbaa qabeenyummaa mootiin argataaf kenu jechuu dha.⁷ Kana irraa kaanee yeroo ilaallu, paatentiin mirga dhuunfummaa (monopoly) mootiidhaan akka badhaasaatti lammiwwan isaa argannoo faayidaa qabu argataniif kennamu akka ta'e hubachuun ni danda'ama. Akka seera paatentii ammaa kana osoo hin taane, hanga jaarrraa 15^{ffaa} tti paatentii kennun aangoo moototaa qofa akka ture seenaan ni ibsa. Kana irraa kan ka'e daangaa fi turtiin mirga paatentiin argamuu hawaasaan hin beekamu ture. Yeroo hedduu paatentiin namoota mooticha cimsanii deggeraniif, kalaqa namni biraan hojjete irrattilee kennamaafii kan tureedha.⁸ Jaarrraa 16^{ffaa} fi 17^{ffaa} keessa garuu sababa argannoona adda addaa dabalaan akkasumas gaaffiin mirga paatentii dabalaan dhufef aangoon qofummaa moototni paatentii irratti qaban mormamuu eegale. Bu'uruma sanaan jaarrota kana keessa aangoon qofummaa mootota irraa kan fudhatame yoo ta'eliee, seerri ifaan ulaagaalee barbaachisan, daangaa fi mirga paatentii tumu waan hin jirreef kan hawaasa garaa ga'u ta'ee hin argamne. Mirga paatentiin walqabatee jijiiramni bu'uuraa kan dhufe jaarrraa 19^{ffaa} keessaa dha. Sirni paatentii yeroo ammaa jirus bu'aa guddina paatentii jaarrraa 19^{ffaa}ti jechuun ni danda'ama. Jijiiramni jaarrraa 19^{ffaa} keessa dhufes, sababa waliigalteewan adda addaa(Acts) dhimma kana irratti godhamaa turaniif, paatentiin aangoo moototaan kan

was called the Statute of Anne. The Statute of Anne which came into force on 10 April 1710, provided that existing printed books would be protected for a period of 21 years and the Stationer's Company would hold the sole right to these books.

⁶. Jennifer Davis: Intellectual Property Law, Core Text Series, 3rd Edition, Oxford University Press. Fuula 254

⁷. WIPO Intellectual Property Hand Book: Policy, Law and Use, page 17

⁸. Alan L. Durham: Patent Law Essentials, A Concise Guide, 2nd Edition.

namaaf kennamu osoo hin taane, seeraan kan namaaf kennamu ta'ee tumamuu isaati.⁹ Kana irraa kaanee seenaa guddina mirga paatentii yeroo ilaallu, hanga jaarrraa 19^{ffaa}tti mirgi paatentii ulaagaalee seeraan tumaman bu'uura godhatee kan namaaf kennamu osoo hin taane aangoo moototaa irratti kan hundaa'e ta'uu isaati. Jaarrraa 19^{ffaa} booda garuu kun hafee, paatentiin seera irraa kan madduu fi ulaagaalee seerichaan tumaman argannoon guutee argame mirga paatentii kan argatu ta'uu isaa hubachuun ni danda'ama.

Sanadoota sadarkaa idilaa addunyaatti qabeenyoota kalaqa sammuutiif eegumsa kennan keessattuu hojilee barruu, aartii fi saayinsiif eegumsa kennan keessaa konvenshiniin Barnii, hojilee mirga paateentii argamsiisaniif konvenshiniin Pariis, Mallattoolee daldalaatiif waliigaltee Singaapoor adda durummaan yaamamuu kan danda'an yoo ta'u, akka waliigalatti daldala qabeenyoota kalaqa sammuutiin walqabate sanadoota sadarkaa idilaa-addunyaatti jiran keessaa adda durummaan kan waamamu Sanada TRIPS dha.

Biyyi keenya Itoophiyaan yeroo duraatiif qabeenyoota kalaqa sammuutiif eegumsaa fi beekumsa seeraa kan kennite seera hariiroo hawaasaa bara 1960 A.L.A bahee fi seera yakkaa bara 1957 A.L.A bahe keessatti yoo ta'u, tumaalee seera hariiroo haawaasaa fooyessuu fi qabeenyoota kalaqa sammuu gosa haaraatiif caalmaatti beekumsaa fi eegumsa kennuuf Heera Mootummaa Rippabilika Dimokiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa labsii lakk.1/1995 bu'uura godhachuu kalaqa dhimmoota aartii fi barreeffamaa irratti seera mirga waraabbii fi mirgoota saniin hidhata qaban tumu labsii lakk. 410/2004 fi kan isa fooyesse labsii lakk. 872/2007, akkasumas labsii dhimma pateenti lakk.123/1987 bara mootummaa ce'umsaa bahee fi labsii mallattoolee daldalaa lakk.501/2006 baasuun hojii irra oolchaa jirti.

1.4. Yaadamoota Barbaachiisummaa eegumsa qabeenyoota kalaqa sammuu

1.4.1. Yaadama Mirga Uumamaa (Natural Right Theory)

Akka yaaddama kanaatti mirgi qabeenyaa mirga uumamaa waan ta'eef fi qabeenyoonni kalaqa sammuutis bu'aa xaarii fi dadhabii waan ta'anif akkuma qabeenyoota birootti eegumsi seeraa kennamuufii akka qabuu fi abbaan hojichaas firiilee bu'aa hojii isaa irraa argamanitti akka fayyadamuuf mirga qabaachuu qaba kan jedhu irraa madda. Yaaddama kanaan walqabate dhimmi akka qeqaatti itti ka'u, qabeenyoonni kalaqa sammuu amala isaaniitiin eegumsi kan taasifamuuf daangaa yeroo murtaa'e ta'ee, daangan yeroo kun yeroo darbetti qabeenyichi

⁹ . Jennifer Davis: Intellectual Property Law, Core Text Series, 3rd Edition, Oxford University Press. Fuula 254

qabeenya uummataa waan ta'uuf yaaddamni kun immoo qabeenyi kamyuu xaariin argame mirga uumamaaa akka ta'eetti kan falmu waan ta'eef raawwatinsi isaa qabeenyoota dhaabbataaf malee qabeenyoota kalaqa sammuuf miti jedhanii warri qeeqan ni jiru¹⁰.

1.4.2. Yaadama Namummaa (Personality Theory)

Hojiileen kalaqa sammuu eenyummaa abbaa kalaqichaa waliin hidhata kan qaban waan ta'eef hojiileen kun haala kamin baay'ifamuu fi uummataaf agarsifamuu akka qaban murteessuuf akkasumas cabinsi mirgaa hojiilee kana irratti yeroo raawwataman mormuuf abbaan hojichaa mirga akka qabuu fi eegumsi seeraatiis kan kennamu hojii kalaqaa abbaan hojichaa eenyummaa isaa ittiin of ibseef akka ta'e ogeessooni yaaddama kana tarkaanfachiisan ni falmu¹¹.

1.4.3. Yaadama Yuutilateeri'an (Utilitarian Theory)

Akka hayyuulee yaadama kana tarkaanfachiisaniitti qabeenyoota kalaqa sammutiif eegumsa taasisuun kan barbaachiseef hojiileen kalaqaa rakkolee hawaasa keessatti mudataniif furmaata kenuuf kan hojjetaman ta'u isaaniitiin abbaan kalaqichaa dhuunfummaan jidduu lixummaa qaama kamirraayyuu bilisa ta'e fayyadamaa dinagdee akka ta'uu fi hojiilee kalaqa birootiif kaka'umsa akka horatuuf jechuun falmu. Yaaddamni bira yaaduma kana deggeru (Bargain theory) jedhamu eegumsi qabeenyoota kalaqa sammutiif taasifamu hojiilee kalaqa birootiif kaka'umsa uumuu bira darbee guddina hawaasa dinagdee fi aadaa biyya tokko keessatti gahee guddaa akka qabu fi guddina biyyoota dhihaas akka fakkeenyaatti kaasuun agarsiisa. Haa ta'uutii yaaddamni yuutilateeri'an kun ogeessoota dinagdee irraa qeeqa cimaatu itti dhiyaata. Kunis hojiilee kalaqa sammuu irratti mirga dhuunfummaa waliigalaa (exclusive right) abbaa kalaqichaatiif qofa kenuun faallaa sirna gabaa bilisaa akka ta'ee fi jeequmsa gabaa akka uumuu danda'u falmu. Qeqni kunis ofii isaatii qeeqa irraa bilisaa akka hin taanee fi qabeenyoota kalaqa sammuu irratti abbaa kalaqichaaf eegumsa mirga abbummaa waliigalaa kenuun jeequmsa gabaa fiduu akka hin dandeenyee fi namoonni biroo hojiilee kalaqaa isa fakkaatuu kan biroo hojjechuu akka danda'an warri qeeqa kan dhiheessan ni ibsu. Akka fakkeenyaattis mirga paatentii fi mirga waraabbi keessatti argannoon qoricha (dawaa) tokko fi hojiin muuziqaa eegumsa seeraa qaban bifa haaraa ta'etiin qoricha gosa sanii fi ibsa haaraa ta'een muuziqaa sana fakkaatuu hojjechuun seerri dhorku akka hin jire falmu¹².

¹⁰Balew Mersha and G/Hiwot Hadush; law of intellectual property; teaching material, prepared under the sponsorship of Justice and Legal System Research Institute, 2009 page 13.

¹¹Isa olii fuula 14

¹²isa olii fuula 15

Hayyuun Fisher William¹³ jedhamu hojii irra oolmaa yaadamoota kanaa yeroo qeequ qabeenyoota kalaqa sammutiin walqabatee seeronni bahaajiranii fi murtiileen kennamaa jiran keessatti yaadamooni kun of danda'anii kan dhaabbatan osoo hin ta'in walmakanii kan jiran ta'u isaaniitiin faayidaan isaan eegumsa qabeenyaa kalaqa sammuu keessatti qaban xiqqaa akka ta'e kan falmu yoo ta'u, hayyuuleen yaadamoota kanneen deeggaran immoo abbootiin seeraa falmiilee qabeenyaa kalaqaa sammutiin walqabatee isaaniitti dhihaatan irratti murtii yeroo kennan yaadamoota kanneen guddina teknolojii waliin walsimsiisuun haala barbaachiisummaa isaaniitiin fooyyessuun hojii irra oolchuu akka danda'an falmu.

1.5. Konvenshinoota fi waliigalteewwan Qabeenyoota Kalaqa Sammuu

Qabeenyoota kalaqa sammuu mirga abbaa qabeenyummaa argamsiisaniif eegumsa kennuuf biyyoonni dhuunfaatti seeroota adda addaa baasanii kan qaban ta'ullee sadarkaa idilaa addunyaatti qabeenyoota kanaaf eegumsa kennuun kan eegale dhaabbanni eegumsa qabeenyoota kalaqa sammuu idila addunya (WIPO) waliigaltee stookoolmitiin bara 1967 A.L.A. erga hundeffamee jalqabeeti. Dhaabbanni kun osoo hin hundaa'in waggoota muraasa duraa fi erga hundeffamee booda sadarkaa idila addunyaatti koonvenshinooni adda addaa fi sanadoonni adda addaa mallataa'anii hojiirra oolaa turaniru. Koonveenshinoottaa fi waliigalteewwaan qabeenyoota kalaqa sammuu ilaallatan haala armaan gadiitiin haa ilaallu.

1.5.1. Konvenshinoottaa fi waliigalteewwan Mirgoota Waraabbii ilaallatan

Mirgoota waraabbiitiif sadarkaa idila-addunyaatti yeroo jalqabaaf eegumsi seeraa kan taasifame bara 1986 konvenshini Barniitiin (Bernie convention). Konvenshiniin kun sanadoota idila addunyaatti hojiilee barruu fi aartiif eegumsa kennu ta'e bara 1986 A.L.A. yeroo bahe irraa eegalee hanga bara 1979 A.L.A.tti magaaloota¹⁴ Awurooppaa adda addaa keessatti guddina

¹³.Fisher, William,"Theories of Intellectual Property" New Essays in the Legal and Political Theory of Property (Cambridge University Press, 2001)http://wikijuris.net/articles/fisher_theories_of_ip_2001 accessed 11/12/2016.

¹⁴ .Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of September 9, 1886, completed at PARIS on May 4, 1896, revised at BERLIN on November 13, 1908, completed at BERNE on March 20, 1914, revised at ROME on June 2, 1928, at BRUSSELS on June 26, 1948, at STOCKHOLM on July 14, 1967, and at PARIS on July 24, 1971, and amended on September 28, 1979.

teeknoloojiitiin fi mirgoonni waraabbii bal'achaa dhufuu isaaniitiin fooyya'insi¹⁵ godhamaafii tureera.

Konvenshiniin kun hojilee mirga waraabbiitiin eegumsa argatan, ulaagaalee mirga waraabbii argachuuf guutamuu qaban, mirgoota abbaa qabeenyaaf qofa kennaman, daangaawwan mirga waraabbii irratti gataman, sirna mirgi abbaa qabeenyummaa mirga waraabbii itti darbu fi kkf keewwatoota adda addaatiin tumee kan jiru yoo ta'u, biyyoonni konvenshini kana mallateessanii miseensa ta'an seerota mirga waraabbii isaanii keessatti ulaagaa isa xiqqaa konvenshinicha keessatti ibsamani jiran hammachiisanii baasuu akka qaban dirqama kan kaa'ee fi hojileen aartii fi barreffamaa biyyoota miseensa ta'an kamuu keessatti hojjetaman akka biyya itti hojjetamaniitti eegumsa walqixa ta'e kenuuf¹⁶dirqama kan qaban ta'u fi biyyoonni miseensa ta'an caalmaatti mirgoota waraabbiitiif eegumsa kenuuf waliigalteewwan gar-lamee raawwachuu akka danda'anis tumeera¹⁷.

Sadarkaa idila Addunyaatti fi Ardiitti koonvenshinoonni adda addaa mirga waraabbii fi hidhata qaban kabaachiisuuf bahani hojiirra jiru.Biyyi keenya Itoophiyaanis, koonveenshinoota idila addunyaa dhimmamirga waraabbii fi hidhata qaban muraasa sadarkaa idila addunyaaatti, sadarkaa ardi Afriikaatti fi waliigalteewwan gar-lammee mallatteessuun fi ragaasisuun ishii ni beekama.

1.5.1.1. Konvenshiniidila Addunyaa

- A. Convention Establishing World intellectual propert Organization(February 19,1998)
- B. Nairobi Treaty On the Protection of Olympic symbol (September 25,1982)

Konveenshinoota dhaabbata eegumsa qabeenyoota kalaqa sammuu idila addunyaa (WIPO) jalatti bulanii fi eegumsa mirga waraabbii fi hidhata qaban ilaallatan biyyi keenya Itoophiyaan hin mallatteessine kanneen armaan gadiitti:-

¹⁵Fooyya'insii tumaalee koonvenshinichaa Magaalaa stookolmiitti raawwatame jijiiramaa fi guddina teeknolojiin qofa kan dhufe osoo hin ta'in kaayyoo hojii sirna baruu fi barsiisuu biyyoota guddachaa jiraan deeggaruuf qabeenyoota kana haala itti fayyadamuu danda'an irratti haala mijessuf ture.

¹⁶Berni Convention for the Protection of Literary and Artistic Works Paris Actof July 24, 1971,as amended on September 28, 1979 ,Article(6) The works mentioned in this Article shall enjoy protection in all countries of the Union. Thisprotection shall operate for the benefit of the author and his successors in title.

¹⁷Isa olii keewwata 20

- A. Bernie convention for the protection of literary and artistic works (1887)
- B. Universal Copy right convention (Paris act) (1952)
- C. Universal copy right convention (Geneva act) (1971)
- D. WIPO copy right treaty (WCT) (1996)
- E. Rome convention for the protection of performers, producers of phonograms and Broadcasting Organizations (1961)
- F. Beijing Treaty on Audiovisual Performances (2012)
- G. WIPO Performances and phonograms treaty (WPPT) (1996)
- H. Marrakesh Treaty to Facilitate Access to publish Works for Who are Blind ,Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled.(1974)
- I. Brussels convention Relating to the distribution of program–Carrying signals Transmitted by satellite (1974)
- J. Geneva Convention for the protection of producers of phonograms Against Un authorize Duplication of their programs (1971)

Akkasumas waliigalteewwan idila addunyaa dhaabbata daldala idila addunyaa (World trade Organization) jalatti bulanii fi biyyi keenya hin mallatteessine garuu sadarkaa taajjabdummaan¹⁸ itti argamtu keessaa tokko (TRIPS) dha:

A. Waliigaltee Seera Qabeenya Kalaqa Sammuu Daldalaan walqabatan (TRIPS) 1994

Sanadoota sadarkaa idila-addunyaatti jiran keessaa adda durummaan kan waamamu Sanada TRIPS dha. Biyyootni miseensa ta'an martuu adeemsaa fi oomisha kalaqa sammuu (process and product of invention) kamiifuu eegumsa kennuu akka qaban tuma. Duraan dhimmi kalaqa sammuu dhaabbata idila-addunyaaa dhimma kalaqa sammuun (WIPO) jalatti kan bulaa ture yoo ta'u, yeroo amma garuu dhaabbata Daldala Addunyaa (WTO) jalatti akka bulu taasifamee jira. Jijjiirama kanaafis sababni guddaan dhihaate meeshaa ykn oomisha daldalamuu fi kalaqa oomisha sana duuba jiru adda baasuun ilaaluun hin danda'amu kan jedhuudha. Kanaafuu, biyyi miseensa Dhaabbata Daldala Addunyaa ta'uu barbaadu kamiyyuu Sanada TRIPS kana mallatteessuu fi guutummaan guutuutti hojiirra oolchuu akka qabuu dha. Sanadni kun dhimmoota kalaqa sammuu jalatti ramadaman hunda bakka tokkotti fiduun tumee jira. Haala addaan haalli raawwii eegumsa mirga kalaqa sammuu maal ta'uu akka qabus lafa kaa'eera. Yeroo baayyee dhimma raawwii sadarkaa biyyaa maal ta'uu akka qabu sanadootni idila-addunyaaa

¹⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_international_copyright_agreements accessed November 20,2016

keessa hin seenan. Garuu sanadni TRIPS dhimma kana illee bal'inaan tumeer jira. Biyyoonni miseensa ta'an seerota qabeenya kalaqa sammuu isaanii keessatti ulaagaa isa xiqaa qabeenyooni kalaqa sammuu egumsa argachuuf guutuu qaban hammachiisuu akka qaban fi oomishaalee fi tajaajiloota kalaqa sammuu biyyoota miseensa ta'an biroo keessatti oomishamaniif eegumsa madaalawaa ta'e kennuu akka qaban tumeera¹⁹.

1.5.1.2. Waliigalteewwan Ardii Afriikaa

Sadarkaa ardii Afriikaatti mirgoota waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban kabachiisuuf jecha gamtaan Afriikaa waliigalteewwan akka mallatta'an taasise keessaa tokko "African charter for culture" Bara 1976 A.L.A.tti mallatta'ee yoo ta'u, Itoophiyaan waliigaltee kana fulbaana 19, 1990 A.L.A mallateessuun miseensa taatee jirti. Chaartariin kun kallatiin waa'ee mirga waraabbii fi hidhata qaban dubbachuu baatus, keewwatoota dhimma kanaan hidhata qaban hammatee jira. Fkn. chaartaricha kwt.6 jalatti "*The promotion of cultural activities, encouragement to artists and assistance to creativity in the people and the protection of creative artists and cultural assets*" jedhame tumaan ka'ame agarsiistuu tokko yoo ta'u, dabalataan waliigaltee waldaa gabaa waliinii biyyoota Afriikaa bahaa fi kibbaa (COMESA) hundeessuuf bara 1994 A.L.A.bahe keessattillee miseensa.

1.5.1.3. Waliigalteewwan gar-lamee

Biyyi keenya waliigalteewwan gar-lamee qabeenyoota kalaqa sammutiin kallatiin walqabatan mallatteessitee qabaachuu baatullee waliigaltee invastimantii biyya Kuwait waliin taasifte keessatti qabeenyoota kalaqa sammuu biyyoota lamaan keessatti hojjetamaniif eegumsa walii kennuuf waliigalte gar-lamee bara 1998 A.L.A tti "Agreement between Federal Democratic republic of Ethiopia and state of Kuwait for the encouragement and reciprocal protection of investement" jedhamu mallatteessanii jiru.

1.5.2. Konvenshinoota fi waliigalteewwan idila Addunya Mirga Paatentii ilaallatan

Eegumsaa fi beekamtii mirgoota paateentii sadarkaa idila-addunyaatti taasifamu ilaachisee waadaaleen mallatteeffaman hedduun kan jiran ta'us, biyyi keenya hamma ammaatti waadaalee kana hin raggaasifne. Waadaalee kana keessaa muraasni:-

¹⁹ Trips agreement (1994) Article 3 (1) Each Member shall accord to the nationals of other Members treatment no less favourable than that it accords to its own nationals with regard to the protection of intellectual property.

- a) Patent cooperation treaty (1970)
- b) Paris convention for the protection of industrial property (1983)
- c) Patent law treaty (2000)
- d) Budapest treaty on international recognition of deposit of micro organisms for purposes of patent procedure (1977)
- e) Stratusburg agreement concerninig the international patent classification (1971)
- f) Paris convention for the protection of industrial property (1883) dha.

1.5.3. Waadaalee Idila-Addunyaa Mallattoolee Daldalaa Ilaallatan

Eegumsaa fi beekamtii mirgoota galmeessa mallattoolee daldalaa sadarkaa idila-addunyaatti taasifamu ilaachisee waadaaleen mallatteeffaman hedduun kan jiran ta'us, biyyi keenya hamma ammaatti waadaalee kana hin raggaasifne. Waadaaleen kunis:-

- a) Singapore Treaty on the Law Of Trademarks, Regulations under The Singapore Treaty on the Law Of Trademarks and Resolution by the Diplomatic Conference Supplementary to the Singapore Treaty On the Law Of Trademarks and The Regulations thereunder.
- b) Trademark Law Treaty, Done At Geneva On October 27, 1994
- c) Madrid Agreement for the repression of false or deceptive indications of source on good (1891) dha.

Gaaffii Marii

1. Yaadamoota araan olitti ilaalle keessaa seerri qabeenya kalaqa sammuu biyya keenyaa yaaadama isa kam hordofa jettanii yaaddu? Maaliif?
2. Biyyi keenya sanadoota idila addunya qabeenyota kalaqa sammuutiif eegumsa kennan harka caalaa akka hin mallatteessine sababoonni taasisan maal jettu?

BOQONNAA LAMA

2. MIRGA WARABBII FI MIRGOOTA HIDHATA QABAN

Seensa

Seerri qabeenya kalaqa sammuu akka waliigalaatti seera qabeenyota hojii kalaqa sammuutiif eegumsaa fi beekumsa kennan ta'uu seensa barreeffama kanaa irratti ilaalleera. Seerri mirga waraabbii immoo qaama seerota qabeenya kalaqa sammuutiif eegumsa kennan keessaa isa tokko fi addatti qabeenyota kalaqa sammuu ta'an hojiilee barreeffamaa, aartii fi hojiilee saayinsiif beekumsaa fi eegumsa kennuudha. Biyyi keenyas hojiilee kalaqa aartii, barreeffamaa fi saayinsiif seeroota eegumsa kennan kan qabdu ta'ullee akka biyyaattis ta'e akka naannoo keenyaatti qaawwaa seerichi qabuakkuma jirutti ta'ee hojiirra oolmaa seerota mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qabaniin walqabatee hojimaata qaamolee haqaa biratti rakkoleen adda addaa hanqina hubannoo irraa maddan kan mul'atanii fi hanga barbaadamuun qabeenyota hojiilee barruu, aartii fi saayinsiif eegumsi gahaa kennamaa kan hin jirre ta'uu isaatiin faayidaalee abbootiin qabeenyaa fi biyyi keenya bu'aalee hojii kalaqaa kana irraa argachuu qaban dhabamsiisuu bira darbee ifatti saamichii raawwatamaa jira jechuun ni danda'ama.²⁰ Rakkolee hojimaata qaamolee haqaa biratti mul'atan furuuf yaadotaa fi qabxiilee marii barreeffama kana keessatti ka'an bu'uura godhachuun hubannoo qaamolee haqaa cimsuu fi seerota mirga waraabbii fi hidhata qaban eeguuf bahan sirnaan hojiirra oolchuun barbaachisaadha. Kanaaf, boqonnaa kana jalatti Maalummaa mirga waraabbii fi hidhata qaban, Maalummaa seeroota mirga waraabbii fi hidhata qaban, barbaachisummaa seerota mirga waraabbii, eegumsa mirga waraabbii fi hidhata qaban seera Itoophiyaa keessatti, dhimmoota mirga waraabbii jalatti hammataman, ulaagaalee eegumsa mirga waraabbii argachuuf guutamuu qaban, mirgoota abbaa qabeenyaaaf qofa kennaman, daangaawwan mirga waraabbii, sirna mirgi abbaa qabeenyummaa mirga waraabbii itti darbu kan ilaallu ta'a.

²⁰Waajjirri eegumsa qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaa cabinsa mirga waraabbii irratti raawwatamu xiqqeessuuf sakatta'aa Bara 2014 A.L.A magaalota Itoophiyaa kudha lama (12) keessatti gaggesseen magaaloni Adaamaa, Finfinnee fi Maqalee cabinsi mirga koppii sadarkaa saamicha jedhamee ibsamuu danda'un itti raawwatamaa jiran keessaa isaan adda duree tahu daataan websaayitii dhaabbatichaa irratti ibsame ni agarsiisa.

<http://www.eipo.gov.et/legal-enforcement> accessed November 11, 2016

Leenjifamtoonni leenjii boqonnaa kanaa booda:-

- ❖ Maalummaa mirga waraabbii fi mirga waraabbiin hidhata qaban irratti hubannoo kanaan dura qaban ni gabbifatu;
- ❖ Maalummaa seerota mirga waraabbii fi hidhata qaban adda baasuun ni beeku.
- ❖ Dhimmoota mirga waraabbii jalatti hammataman irratti hubannoo qaban ni gaabifatu.
- ❖ Haguuggii seeraa akka biyya keenyaatti fi idila addunyaatti mirga waraabbii fi hidhata qaban irratti hubannoo gahaa ni argatu.
- ❖ Hojiirra oolmaa seeroota mirga waraabbii fi hidhata qabaniin walqabate rakkolee raawwii fi seera keessatti mul'atan adda baasuun ni hubatu.
- ❖ Qaawwaalee seeraa seerota mirga waraabbii fi hidhata qaban xiinxaluun haala rakkoleen kun itti furamuu danda'an irratti yaada furmaataa ni eeruu.
- ❖ Rakkolee raawwii seeroota mirga waraabbii fi hidhata qaban keessatti adda bahan maqsuuf kallattii fi ejjennoo isa sirrii ta'ee hojiirra ni oolchuu.

2.1. Hiikaa fi Maalummaa Mirga waraabbii fi hidhata qaban, Seeroota mirga waraabbii fi hidhata qaban

2.1.1. Hiikaa fi Maalummaa Mirga waraabbii

Mirga waraabbii jechuun akka waliigalaatti hojiilee aartii, barreeffamaa fi saayinsii kalaqa sammuutiin hojjetaman irratti mirga abbaa qabeenyummaa abbaan kalaqichaa yookiin abbaan hojichaa qabuudha. Guuboon jechootaa fi gaaleewan seeraa hiikuun beekamu Black's Law²¹ “*Copy right is the right of literary property as recognized and sanctioned by positive law. An intangible, incorporeal right granted by statute to the author or originator of certain literary or artistic productions, whereby he is invested, for a limited period, with the sole and exclusive privilege of multiplying copies of the same and publishing and selling them*” jechuun hiikaa kan kenneef yoo ta'u, gara afaan oromootti yoo deebisnu “*mirga waraabbii jechuun mirga qabeenyoota hojiilee barruu fi aartii irratti abbaan hojichaa dhuunfummaan yeroo murtaa'ef baay'isuu ,maxxansuu fi gurguruuf seeraan kennameefi dha*”

Guuboon inni biraan hiikaa jechoota afaan Inglizii kenuun beekamu Oxford English Dictionary: “*copy right is the exclusive legal right, given to an originator or an assignee, to*

²¹ HENRY CAMPBELL BLACK, Black's Law 8th edition 1968 p.406

print, publish, perform, film, or record literary, artistic, or musical material, and to authorize others to do the same" jechuun hiikeera. Gara afaan oromootti yoo hiikamu "Mirga waraabbii jechuun mirga seeraan dhuunfummaan abbaa kalaqichaatiif ykn abbaa qabeenyaa mirgichi darbeef hojiilee barruu, aartii yookiin muuziqaa maxxansuu, uummataaf agarsiisuu, fiilmii ittiin hojjechuu ykn waraabuuuf qabuu dha."

Labsiin lakk.410/2004²² kwt.2 (8) jalattii hiikoo mirga waraabbiiif kenneen:-Copy right means an economic right subsisting in a work and where appropriate including the moral right of an author.

Mirgi waraabbii mirgoota babal'aa lama mirgoota dinagdee fi mirgoota hamilee kan of keessatti hammatedha. Mirgi dinagdee abbaan kalaqichaa ykn abbaan qabeenyaa mirga waraabbii mirga hojiilee isaa baay'isuu, miidiyaadhaan tamsaasuu, kallattiidhaanis ta'e al-kallattiidhaan uummataaf agarsiisuu (performance), gara hojii biraatti jijiiruu fi mirgoota dhuunfummaan isaaf qofa kennaman (exclusive rights) kan biroo illee kan hammatuu fi faayidaalee dinagdee abbaan qabeenyichaa hojii kalaqa isaa irraa argatuu dha.²³ Mirgi hamilee abbaan qabeenyaa hojiilee kalaqa sammuu isaatiin beekumsa argachuu, akka abbaa qabeenyaa kalaqicha hojjeteetti ittiin waamamuu hojiileen isaa hojiilee birootiin akka hin jijiiramne ykn hin burjaajefamne mirga eegumsa argachuudha. Gara biraatiin mirgi waraabbii mirga abbaan mirgaa itti fayyadama mirga dinagdee isaa qaama biraatiif waliigalteen ykn hayyamaan dabarsee kennuuf aangoo akka waliigalaatti qabeenyicha irratti qabuu dha.

2.1.2. Maalummaa Mirgoota Hidhata qaban (Neighbouring rights)

Mirgoota hidhata qaban jechuun hojiilee kalaqa sammuu abbaan kalaqichaa mirga waraabbii itti qabu irratti mirga taatonni (performers), proodiyusaroonni sagalee (producers of sound recordings) fi dhaabbiileen miidiyaa hojii hojjetan irratti qabaniidha. Abbootiin mirgaa mirgoota hidhata qaban mirga sadarkaa ^{2ffaa} warra qaban yoo ta'an, abbaan kalaqichaa abbaa mirgaa sadarkaa duraati.

²². Labsiin lakk.410/2004 labsii mirga waraabbii fi hidhata qabaniif eegumsa kennuuf bara 2004 A.L.A. bahee dha.

²³. Balew Mersha, G/Hiwot Hadush Intellectual property law teaching materials , Page 57 Copyright has been defined as the right to multiply copies of a published work, or the right to make the work public and still retain the the beneficial interest therein. It has also been defined as the exclusive right of multiplying copies of an original work or composition, and consequently preventing others from so doing.

Labsii 410/2004 kwt.2 (14) mirgoota hidhata qabaniif hiikaa kenneen:-“Neighbouring rights means the right of performers, producers of sound recordings, broadcasting organizations over their work ”jechuun ka’eera.

2.1.3. Seera Mirga waraabbii fi hidhata qaban

Seerri mirga waraabbii qaama seerota qabeenya kalaqa sammuutiif eegumsa kennan keessaa tokko yoo ta’u, mirga abbaa qabeenyummaa hojiilee aartii, barruu fi saayinsiif eegumsa kennuudha. Seerri waraabbii bu’uuraan kalaqoota sub-qunnamtii uummataa ta’an maxxansoota, tamsaasota televiziyonaa fi raadiyoo, fiilmowan fi sagantaalee komputeraa fi kkf irratti kan xiyyeffatuu fi hojiilee kalaqaa yaadaan jiraniif (ideas) osoo hin ta’in yaadoota qabatamaan ibsamaniif (experessions) eegumsa kennuudha. Fkn: namni tokko walaloo fi yedaloo muuziqaa sammuu isaa keessatti qabatee jiru hanga lafatti gadi buusee sagaleetti ykn barreeffamatti hin jijiirretti eegumsi godhamuufii hin danda’u. Seerri waraabbii hundaa ol abbaa qabeenyummaa fi mirga abbaa qabeenyummaa hojiilee barruu, aartii fi hojiilee saayinsii abbaa kalaqicha hojjeteef eegumsa taasisuun daangaalee seeraan ka’amanii jiraniin alatti hayyamaa fi fedhii abbichaan alatti hojiileen kun akka hin jijiirramne, hin baay’ifamne, hin maxxanfamne, hin gurguramnee fi bifa kaminuu faayidaa irra hin oolee taasisuudha.

Dhimma 1^{ffa}

Obbo Nimoonaan kabbadaa barreessaa asoosama diraamaa fi fiilmii bekamaadha. Gaafa tokko namni addee Qananii Tufaa jedhamtu seenaa dhuunfaa ishee itti himtee jennan seenaan dhuunfaa ishee kun baay’ee hawwataa ta’ee arguu isaatiin gara asoosamaatti jijiiramee fiilmuin yoo itti hojjetame kallattii dinagdeetiin bu’aa gaarii akka irraa argatu abdachuudhaan yaaduma kanaa fi seenaa addee Qananii Tufaa hiriyyaa isaa ogummaa walfakkaatu keessa jiru obbo Moosisaa Beenyaatti hime. Obbo Moosisaanis seenaan addee Qananii Tufaa seenaa hawwataa fi fiilmii bareedaan ittiin hojjetamu akka danda’u obbo Nimoonaan kabbadaatiif ibsee, hojii kanas karoora qabatanii hojjechuuf waliigalanii erga adda bahanii booda obbo Moosisaan Beenya seenaa dhagahan kana daraan haala hawwataa ta’een osoo obbo Nimoonaan kabbadaa fi addee Qananii Tufaatti hin himin asoosamatti jijiiruun fiilmii ittiin hojatanii gabaa irratti baasuuf hojii beeksisuu hojjechaa osoo jiranii, Obbo Nimoonaan kabbadaa fi addee Qananii Tufaa himata cabinsa mirga waraabbii obbo Moosisaan Beenya irratti dhiheessaniin; 1^{ffa} himatamaan seenaa addee Qananii Tufaa bu’uura godhachuun yaada fiilmii ittiin hojjechuuf Obbo Nimoonaan

kabbadaan burqisiisan hayyama isaanii malee jalaa fudhachuun, 2^{ffaa} seenaa addee Qananii Tufaa hayyama isheetiin alatti fiilmii ittiin hojjechuun mirga dinagdee fi hamilee sarbu ibsanii himannaa dhiheessanii jiru.

Gaaffii Marii

1. Himatni obbo Nimoonaa kabbadaa fi addee Qananii Tufaa dhiyeessan bu'uura seeraa qaba jettuu? Maaliif? Isin Abukaatoo himatamaa osoo taatanii falmiin akkamii dhiheessitu?
2. Garaagarummaan seenaa nama dhuunfaa fi asoosamni seenaa nama dhuunfaa irratti hundaa'ee barreffamuu maali?

2.2. Barbaachisummaa Seerota Mirga Waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban

Barbaachisummaa eegumsa qabeenyota kalaqa sammuun walqabatee yaadamooni²⁴ adda addaa akka jiran boqonnaa 1^{ffaa} jalatti kan ilaalle ta'ullee addatti mirga waraabbiin walqabatee kaayyooleen bu'uuraa lama akka jiran ogeessonni fi barruuleen dhimmicha irratti barreffaman ni ibsu. Inni duraa abbaan qabeenyaa hojiilee kalaqa aartii, barruu fi saayinsii hojjechuuf xaarii fi dadhabbi, maallaqaa fi yeroo isaa baasee hojjeteet argate irratti abbummaa akka qabaatu akkasumas yeroo murtaa'ef giddu seentummaa qaama kamirraayyuu bilisa ta'ee, bu'aalee dinagdee qabeenyota kana irraa argamanitti akka fayyadamu beekumsaa fi eegumsa seeraa kennuu yoo ta'u, inni 2^{ffaa}n hojiileen kalaqa sammuu kunneen guddina aadaa, jirenya hawaasummaa fi teeknoloojii biyya tokkoo fooyyessuu fi saffisiisuu keessatti gahee guddaa kan qaban waan ta'eef mirgoota abbootii qabeenyichaaf eegumsa kennun hojiileen kalaqaa caalmaatti akka babal'atan jajjabeessuu fi haala mijeessuun fayyadamummaa hawaasaa mirkaneessuu dha.

Barbaachisummaa eegumsa mirga waraabbii fi mirgoota hidhata qaban ilaachisee seensa labsii eegumsa mirga waraabbii fi hidhata qaban lakk.410/2004 irratti akkas jedhe ka'ameera.

“literary, artistic and similar creative works have a major role to enhance the cultural, social, economic, scientific and technological development of the country and it is necessary to protect works that make literary, artistic and similar creative works productive by recognizing neighbouring rights” jedheera. Kana gara afaan Oromootti yoo deebisnu “aadaa, hawaasummaa,

²⁴. Balew Mersha and G/Hiwot Hadush; law of intellectual property; teaching material, prepared under the sponsorship of Justice and Legal System Research Institute, 2009 page 61.

dinagdee, saayinsii fi teeknoloojii guddisuu fi misoomsuu keessatti gaheen hojiileen barreeffamaa, aartii fi kkf taphatan ol'aanaa waan ta'eef akkasumas hojiileen kun akka babal'atanii fi jajjaboeffaman mirgoota waraabbiin hihata qabaniif beekumsaa fi eegumsa kenuun barbaachisaadha. Gama biraatiin barbaachisummaan eegumsa mirga waraabbiitiif taasifamuu qabu sababoota hedduu irraa kan maddu yoo ta'u, abbaan qabeenyaa mirga waraabbi fayyadamaa dinagdee akka ta'u yeroo taasifamu kuufama beekumsaa dabaluu keessattis gumaachi inni qabu guddaadha.

Gaaffii Marii

1. Barbaachisummaa eegumsa mirga waraabbiin walqabatee biyya keenyatti hojiilee aartii fi barruutiif hanga barbaadamuun eegumsi seeraa kennameera jettanii yaadduu? Maaliif? Rakkoleen jiran maal fa'i? Gaheen qaamolee haqaa kana keessatti akkamitti ibsama?
2. Haala qabatamaa amma biyyi keenya keessa jirtuun hojiileen barreeffamaa fi aartii aadaa, jirenya hawaasummaa, dinagdee, saayinsii fi teknoloojii guddisuu fi misoomsuu keessatti gaheen taphataa jiran maaliin ibsama? Biyyoota biroo waliin yeroo dorgomnu sadarkaa maal irra jirra jechuu dandeenya? Fakkeanya kaasuun bal'inaan irratti mari'adhaa!

2.3. Eegumsa Mirga waraabbi fi Mirgoota Hidhata qaban Seera Itoophiyaa

2.3.1. Eegumsa Mirga waraabbi Heera RDFI keessatti

Heerri RDFI namni kamiyyuu qabeenyaa dhuunfaa isaa qabaachuu fi itti fayyadamuu mirga akka qabu daangaa hanbifannoodhan (with exception) beekamtti kenne jira²⁵. Heericha keewwata 40(2) jalattii hiikaa qabeenyaa dhuunfaatiif kennee jiruun "*qabeenyaa dhuunfaa jechuun qabeenyaa qabatamaa fi qabatamaa hin taanee fi gatii qaban; lammii Itoophiyaa kamiinuu ykn waldaalee biyya keessatti seerummaan kennameefiin ykn hawaasni qabeenyaa waliinii akka horatan seeraan hayyamameefiin humna isaaniitiin, dandeetti uumuu isaaniitiin ykn kaappitaala isaaniitiin kan*

²⁵ Heera Rippabilika Dimokiraataawaa Federaalawaa Itoophiyaa labsii lakk.1/1995 kwt.40(1) fi Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa Fooyya'ee bahe labsii lakk.46/1994 fi fooyya'insa labsii 94/1997 fi 108/1998 kwt.(4)(1); Namni kamiyyuu lammii Itoophiyaa ta'e abbaa qabeenyaa dhuunfaa ta'uu isaanii kabajamaaf. Mirgi kun faayidaa uummataa eeguudhaan haala biraatiin seeraan hanga hin murtaa'initti mirga qabeenyaa qabaachuu fi itti fayyadamuu yookiin mirga namoota biraa hanga hin morminetti mirgoota qabeenyaa gurguruu, dhaalaan yookiin karaa biraatiin dabarsuu of keessatti hammata.

horatanii argataniidha” jechuun ka’eera. Heerichaan qabeenyoota qabamu danda’anii fi qabamuu hin dandeenyef eegumsi walqixa ta’e kennamuu isaa hubachuun ni danda’ama. Kanaaf qabeenyoonni kalaqa sammus akkuma qabeenyoota birootti eegumsa walqixa ta’ee heera RDFI tiin kennamuu isaa kan namatti agarsiisuudha.²⁶

Hunda caala immoo heericha kwt.13(2) jalatti mirgoonni bu’uraa fi bilisummaa mirgoota dimokiraasii dabalatee haala labsii mirgoota namoomaa waliigalaa(UDHR), waadaa idila addunyaa mirgoota dinagdee, hawaasummaa fi aadaa fi waadaa mirgoota siivilii fi siyaasaa idila addunyaatiin walsimuun hiikamuu akka qaban tumameera. Biyyi keenyas labsii mirgoota namoomaa waliigalaa bara mootummaa ce’umsatiin beekumsa kennuun mallatteessitee jirti.²⁷ Mirgi waraabbii labsii mirgoota namoomaa waliigalaa keessatti²⁸ akka mirga dhala namaatti (natural right) beekamtiin kan kennameef ta’uu isaatiin kana bu’ura godhachuun Heera RDFI keessattis eegumsi mirga waraabbiitiif taasiifamu akkuma mirgoota dhala namaatti dha. Bu’ura keewwata 9(4) heerichaan labsiin mirgoota namoomaa waliigalaa qaama seeraa Itoophiyaa ta’ee waan jiruuf, labsiin mirgoota namoomaa waliigalaa bu’ura heera RDFI keewwata 13(2) tiin qaama seera Itoophiyaa ta’uu isaatiin mirgoonni dinagdee fi hamilee labsichaan beekumsaa fi eegumsa argatan heera Itoophiyaa keessattis beekumsaa fi eegumsa kan argatan ta’uu hubachuun ni danda’ama. Dabalataan heericha keewwata 91(3) jalatti mootummaan hanga dandeetiin dinagdee hayyameefitti hojilee aartii, saayinsii fi teeknoloojii babal’isuuf dirqama akka qabu tumameera. Kanuma bu’ura godhachuun mootummaan mirgoota waraabbii fi hidhata qabaniif eegumsaa fi beekumsa kennuuf labsii lakk.410/2004 fi labsii lakk.872/2007 baasuun hojii irra oolcheera.

2.3.2. Mirga Waraabbii fi Hidhata Qaban Labsii 410/2004 fi labsii 872/2007 keessatti

Akka biyya keenyaatti yeroo ammaa seeronni mirga waraabbii fi hidhata qabaniif eegumsa kennaa jiran labsii lakk.410/2004 fi labsii labsii kana fooyyessuuf labsii bahe lakk.872/2007 dha.

²⁶Balew Mersha and G/Hiwot Hadush ;law of intellectual property; teaching material, *prepared under the sponsorship of Justice and Legal System Research Institute*, 2009 fuula 69

²⁷ isa olii

²⁸ Labsii mirgoota namoomaa waliigalaa (1948) keewwata 27(1); namni kamiyyuu jirenya aadaa hawaasichaa keessatti walabaan hirmaachuu, aartilee isaatti gammaduu, guddina saayinsawaa isaatti hirmaachuu fi mirga bu’aa isaatti fayyadamutiis ni qaba; (2)namni kamiyyuu bu’aa hog-barruu ykn aartii ykn saayinsii mataa isaatiin uume irratti qalpii fi faayidaa maallaqaa kabachiisuu ni qaba.

Labsiin lakk.872/2007 keewwatoota muraasa labsii 410/2004 keessatti argaman fooyyessuu mirgoota waraabbii haaraa hammatee kan bahe dha.

Sababiin labsii 410/2004 fooyyessuu barbaachiseef labsiin 410/2004 mirgoota dinagdee fi hamilee abbootii kalaqichaa ykn abbootii qabeenya mirga waraabbiitiif eegumsa kennuuf haala waliigalteewan fi konvenshinoota idila addunyaatiin walsimuun kan qophaa'ee fi sadarkaa isaa kan eeggate ta'ullee dhimmoota labsicha keessatti silaa hammatamuu qaban ture garuu immoo hin hammatamin adda baasuun akka hammataman taasisuun mirgoota waraabbii fi hidhata qaban bifaa guutuu ta'een eegumsa akka argatan gochuu fi bulchuuf akkasumas hojimaatota haaraa guddinni hojichaa fidaa jiru itti dabaluun labsicha irra deebiin sakatta'uu fi hojii fooyya'insaa hojjechuun guddina hojichaatiif gumaachi inni taasisu ol'aanaa ta'unn isaa waan hubatameefiidha. Dabalataan abbootiin qabeenya mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban haala gurmaa'inaa fi cimina qabuun mirgoota isaanii bulchuu akka danda'aniif haala mijessuun barbaachisaa ta'uu isaatiin fi biyyi keenya konvenshini Bernie (Bernie konvenshin) mallatteessuuf qophii irra kan jirtu ta'uu isheetiin tumaaleen labsicha keessa jiran waliigaltee kanaan akka walsiman taasisuuf labsii 410/2004 fooyyessuu barbachiseera. Labsiin inni haaraa lakk.872/2007 labsii duraanii 410/2004 guutumaan guutuutti kan haqe miti.

2.3.3. Hojiilee Labsii Mirga waraabbiitiin eegumsi kennamuuf

Labsii 410/2004 keessatti hojiileen eegumsi mirga waraabbii kennamuuf kan tarreefaman ta'ullee hojiileen eegumsi mirga waraabbii taasifamuuf hundi labsicha keessatti duguugamanii kaa'amanii hin jiran. Labsicha kwt.2(30) jalatti hiikaa "hojii" jedhuuf fi hojiileen eegumsi mirga waraabbii kennamuuf haala armaan gadiitiin tarreessee ka'eera.

"Hojii" jechuun hojiilee barruu, saayinsii fi aartii keessatti hojjetamanii fi kanneen armaan gadii kan dabalatuudha:-

- A. Kitaabota, buukleeta, barruulee gaggabaaboo fi maxxansoota adda addaa gaazeexaadhaan bahan,sagantaalee komputeraa.
- B. Haasaa, leekcharoota, ergaalee amantaa (sermons), barnoota abbootii amantaan kennamanii fi hojiilee biroo afaniin(orally) hojjetaman.
- C. Diraamaa, diraamaa-muuziqaan deggarama, agarsiisota qaamaan raawwataman, hojiilee kiroogiraafii, fi hojiilee biroo agarsiisa uummataaf hojjetaman.

- D. Hojiilee Muuziqaa
- E. Hojiilee Fiilmii
- F. Hojiilee Arkitektii
- G. Fakkilee, siidaalee fi boocamoota addaa addaa fi hojiilee qalamaa haaluwwan adda addaa diibuun hojjatamni fi dandeetti addaatiin hojjetaman.
- H. Hojiilee Suuraa
- I. Chaartiwwan agarsiisaa, kaartaalee, pilaanii, fi hojiilee rog-sadee(three dimensional works) teessuma lafaa, teessuma biyyootaa, arkiteekcharaa fi saayinsiin walqabatan.

Hojiilee armaan oliitti ibsamaniif labsicha keessatti hiikaan kennname kan hin jirree fi maal maal of keessatti akka hammatan ibsi kan itti hin kennamne ta'uu isaatiin barreeffamootaa fi sanadoota idila addunyaa keessatti dhimmoonni ykn hojiilee eegumsi mirga waraabbii kennamuuf maal maal akka ta'an ilaaluun dhimmicha caalmaatti ifa gochuuf kan gargaaruu dha. Seeroota mirga waraabbii biyyoota hedduu keessattii fi barreeffama dhaabbanni idila addunyaa qabeenyota kalaqa sammuu (WIPO) qopheesse keessatti dhimmoota ykn hojiileen eegumsi mirga waraabbii kennamuuf tarreeffamanii jiru.²⁹ Isaanis:-

- A. Hojiilee Barreeffamaa (literary works):-** hog-barruulee, seenaalee gaggabaaboo, walaloo, hojiilee diraamaa fi barreeffama addaa qabiyyeen isaanii gosa kamiyyuu ta'e (asoosama ykn al-asoosama) kaayyoo kamiifuu barraa'an (bashannansiisuuf, barsiisuuf, odeeaffannoo dabarsuuf, beeksisuuf, piropaagandaaf hojjetaman fi kkf) foormiin isaanii (harkaan kan barreeffaman, taaypiin kan barreeffaman, kitaabaan, paampleetaan, waraqaa qeenxeen, gaazeexaan, magaazinaan, joornaalotaan) kan maxxanfaman ykn kan hin maxxanfamnee fi biyyoota tokko tokko keessatti hojiawan afaniin ibsaman garuu barreeffamatti hin jijjiiramneef seera mirga waraabiitiin eegumsa kennuuf.

²⁹. WIPO Intelectuall property Hand Book, WIPO Publication No. 489 Edition No.8 page 42;the subject-matter of copyright protection includes every production in the literary, scientific and artistic domain, whatever the mode or form of expression. For a work to enjoy copyright protection, however, it must be an original creation. The ideas in the work do not need to be new but the form, be it literary or artistic, in which they are expressed must be an original creation of the author. And, finally, protection is independent of the quality or the value attaching to the work—it will be protected whether it be considered, according to taste, a good or a bad literary or musical work—and even of the purpose for which it is intended, because the use to which a work may be put has nothing to do with its protection.

As jalatti labsii 410/2004 kwt.4 fi 5 yeroo ilaallu oduuwwan (news items) seera biyya keenyaa keessatti eegumsi mirga waraabbii kennameef hin jiru. Sababiin isaatiis oduuwwan firii dubbii (facts) namni kamiyyuu argachuuf mirga qabuu fi namni oduu sana fidu bakka ta'eetti firii dubbii beekamu as baase malee waan haaraa dandeetti isaatiin kalaqee fide waan hin jirref eegumsi kennamuu hin qabu yaada jedhu irraa kan maddu fi sandoota idila addunyaa keessattis eegumsi kennameefi hin jiru.³⁰

B. Hojiilee afaaniin hojjetaman (Oral works):- haasaa hoggantoonni siyaasaa, Leekcharoota barnootaa (public lectures), ergaalee (sermons), lallabbii abbootii amantaan kennaman fi hojiilee biroo afaaniin (orally) hojjetamaniidha. Afaaniin ibsamun isaanii qofti eegumsa kan kennisiisuuf osoo hin ta'in, sagaleen kan waraabaman ykn barreeffamatti kan jijjiiraman ta'utu irra jiraata.

Gaaffii Marii

1. Hojiileen amantaa eegumsa mirga waraabbii qabu?
2. Namni kitaaba qulqulluu ykn Quraana qulqulluu bu'uura godhate hojiilee barnoota amantaa fi lallabbii osoo hojjate eegumsa ni argataa? Hojiin kalaqaa ykn wantii haaraa hojjetame jira jettanii yaadduu? Maaliif?

Dhimma 2^{ffaa}

Dhimma M/M/W/F/Dh/Ij/ Jildii 13^{ffaa} lakk.G. 68369 ta'e irratti ilaalamee murtaa'eedha.

Du'aan abbaa amantaa Ayaalew Taammiruu jedhaman sirna amantaa ortoodoksii irratti beekumsa cimaa kan qaban yoo ta'u, barnootaa fi lallabbiilee amantaa kennun kan beekamanii dha. Abbaan amantaa kun erga du'anii booda kitaabni mata dureen isaa "Barnoota amantaa" jedhamu nama obbo Saamu'eel Haayiluu fi dhaabbata maxxansaa Hooraayizin jedhamuutiin kan bahe yoo ta'u, kitaabicha keessatti barreeffamootaa du'aa , af-gaaffilee du'aan gaazeexootaa fi maxxansoota yeroo (matsheetta) irratti kennan, barreeffamoota gaggabaaboo du'aa fi suuraalee fi walaloolee gaddaa postarii yaadannoo wagga cinaa du'a du'aa irratti bahan kan hammatan yoo ta'u, dhaaltoonni du'aa gocha kana mormuun namoota kitaaba kana maxxansan M/Murtii ol'aanaa Federaalaatti kan himatan yoo ta'u, ijoon himata isaanii himatamtootni hojiilee abbaa

³⁰. Berni Convention Article 2(8) The protection of this Convention shall not apply to news of the day or to miscellaneous facts having the character of mere items of press information.

keenyaan hayyama keenyaan alatti maxxansanii waan jiraniif beenyaa hamilee qarshii 100,000 fi galii kitaabolee gurguraman 3000 irraa argame qarshii 60,000 fi kitaabicha osoo maxxansaniiru ta'ee, galii argachuu danda'an qarshii 200,000, itti gaafatamummaa tokkummaa fi qeenxeen akka nuuf kaffalan jechuun kan himatan yoo ta'u; himatamtooni deebii isaaniitiin himatamaa 1^{ffaa}n mormii sadarkaa duraa dhiheesseen hojiileen kun hojiilee kalaqa du'aa ta'uu isaaniitiif ragaan dhihaate kan hin jirre ta'uu fi hojiileen kun hojiilee dhuunfaa du'aa osoo hin ta'in dhimma amantaa ortoodoksii irratti yaada dhuunfaa isaanii kan barreessan akka ta'ee, fi du'aan hojiilee kana yeroo dhiheessan mirgi hojiilee kana raabsuu kan isaanii qofa ta'uu wanti agarsiisuu akka hin jirre ibsuun kan falmee yoo ta'u, falmii ijoo irratti deebii肯neen hojiileen kun beekumsa mana amantaa ortoodoksiii irratti hundaa'anii kan hojjetamanii fi du'aan maddisiisaa hojichaa jedhamuu akka hin dandeenyee fi hojii yeroo duraatiif hojjetame (haaraa) waan hin taaneef, eegumsa mirgaa hin qabu waan ta'eef na hin himachiisu jedheera. Himatamaa 2^{ffaa}n deebii isaatiin hojiileen kun fedhii fi kaka'umsa mataa isaatiin kan maxxansiise akka hin taanee fi hojiileen kun hojiilee du'aa ta'uun isaa ragaan hanga hin dhihaannetti itti gaafatamuu kan qabu himatamaa 1^{ffaa} malee isa akka hin taane falmeera. M/M/O/F himatamaa 2^{ffaa} bilisa baasuun himatamaa 1^{ffaa}n beenyaa hamilee qarshii 100,000 fi kisaaraa qarshii 60,000 walitti qarshii 160,000 himattootaa akka kaffaluu fi hojiin maxxansa kitaabichaa akka dhaabbatuu fi kitaaboleen maxxanfaman akka maqfaman murteesseera. Himatamaa 1^{ffaa}n murtii kana komachuun, himatpoonni immoo himatamaa 2^{ffaa}n bilisa ba'uun isaa komachuun ol'iyyata M/M/Waliigala Federaalaatti kan dhiheessan yoo ta'u, manni murtichaa komii himatamaa 1^{ffaa} hin dhiheessisu yoo jedhu, komii himattoota irratti himatamaa 2^{ffaa}n deebii akka kennuu taasisuun himatamaa 2^{ffaa}n bilisa ba'uun isaa sirrii akka hin taanee fi qarshii M/Murtii olaanaa Federaala murteessee jiru himatamaa 1^{ffaa} waliin ta'uun itti gaafatamummaa waliini fi qeenxeen akka kaffalan murteesseera. Himatamtooni 1^{ffaa} fi 2^{ffaa}n hojichi hojii kalaqa dhuunfaa du'aa akka hin taanee fi barnoota mana amantaa ortoodoksii irratti hundaa'uun kan hojjetan ta'uun fi hojichis du'aan alatti raabsamuu akka hin dandeenye dhorkiin godhame bakka hin jirretti itti gaafatamuu hin qabnu jechuun ijjibbaata irratti kan falman yoo ta'u, ijjibbaannis yaada himattootaa dhagahee murtii肯neen hojiileen du'aan hojjetan barnoota mana amantaa ortoodoksii irratti hundaa'uun kan hojjetaman ta'ullee seeri waraabbii eegumsa kan taasisu haala hojiin tokko itti ibsameef malee yaadaaf waan hin taaneef, du'aanis haala hojiilee kana itti ibsan haaraa ta'uun fi hojiileen amantaa irratti hundaa'uun hojjetamanis (sermons) labsii 410/2004

kwt.2(30)(b) jalatti eegumsi kan taasifamuuf ta'uu isaatiin hojiileen kun hojilee du'aa miti jechuun akka hin danda'amne ibsuun murtii m/murtii waliigala Federaalaa cimseera.

Gaaffii Marii

1. Murtii kana seera mirga waraabbii waliin akkamitti ilaaltu?

- C. Hojiilee Muuziqaa (musical works):-** Hojiilee muuziqaa gosa kamiyyuu, faarfanaalee, yeedaloowwan meeshaa muuziqaa tokkoon ykn tokkoo ol ta'aniin hojjetaman, nama tokkoon, baandiidhaan, oorkeestiraadhaan hojjetamanii fi kkf eegumsa mirga waraabbii argachuuf akkuma hojiilee afaaniin hojjetamanii kan waraabaman ykn barreffamatti kan jijiiraman ta'utu irra jiraata.
- D. Hojiilee Aartii (Artistic works):-** Fakkiilee, hojiilee qalamaa (paintings) rog-lamee (two dimenshion), hojiilee arkitektii, siidaalee fi boocamoota rog-sadee (three dimenshion) qabiyyeen isaanii waa bakka bu'uun hojjetaman ykn abstiraaktii beeksisaaf ykn hojiilee aartiif hojjetaman fi kkf.dha.
- E. Maappiilee fi Fakkiilee teknikaa (maps and technical drawings)**
- F. Hojiilee Suuraa (photographic works):-** suuraalee qabiyyeen isaanii, ergaan isaanii akkasumas kaayyoo itti hojjetamaniin alatti suuraalee namootaa, bineensotaa, teessuma lafaa, taateewwan amma raawwatamaa jiran ykn yeroo eegatanii raawwataman (current or seasonal issues) agarsiisan fi kkf.
- G. Hojiilee Fiilmii:- Fakkiilee Sosocho'an (motion pictures) (cinematographic works) (audiovisual works)** sagalee fi sagalee maleen fakkiilee sosocho'an kaayyoo itti hojjetamaniin alatti hojiileen tiyaatirootaa, tamsaasa televiziyoona foormiin itti qophaa'an bifa fiilmiidhaan, diraamaadhaan, dookumantariidhaan, oduudhaan fi kkf tamsaasa kallattii taatootaan ykn fakkiilee bakka bu'aniin (cartoons) ykn LCD fayydamuun, viidiyoo teeppiin, DVDn fi kkfniin dabarfaman (transmited).
- H. Sagantaalee Komputeraa (computer programs):-** sagantaalee komputeraa qophaa'an ykn komputera irratti fe'amanii hojjechaa jiran kamiyyuu kan hammatuudha. Akkasumas hojiilee aartii, faayyaalee, furniicharoota fi ibsaalee irratti hojjetamaniif biyyoонни seera mirga waraabbii isaanitiin eegumsa kennan ni jiru³¹.

³¹. Miiljalee lakk.6^{ffaa}; Many copyright laws protect also “works of applied art” (artistic jewelry, lamps, wallpaper, furniture, etc.) and choreographic works. Some regard phonograph records, tapes and broadcasts also as works.

Hojiilee kalaqaa armaan oliitti ibsamani jiraniin dabalataan labsii 410/2004 keewwata 4 jalatti hojiileen madaksuu, hiikuu, qindeessuu, fi fooyyeessuun hojjetaman akkasumas hojiilee bakka tokkotti kuufaman kan akka Insaayiklooppiidiya (Encyclopedia) fi daataa beeziwwan³² haalii itti waliitti qabamanii fi gurmeeffaman orijinaala taanaan egumsa mirga waraabbii ni argatu³³.

Fkn: *Barreeffamni asoosamaa tokko gara fiilmitti yoo jijiirame ykn tiyaateraatti yoo jijiirame abbaa jijiirraa kana raawwateef eegumsi mirga waraabbii kan kennamuuf ta'a. Haa ta'uutii abbaan kalaqichaa hojii isaa irratti mirga isaaf qofa kennname (exclusive right) waan qabuuf namni hojicha madaksuu, hiikuu, qindeessuu, ykn fooyyessuu barbaadu abbaa kalaqichaa irraa dursa hayyama argachuu akka qabu labsicha keewwata 7(c) jalatti tumameera.*³⁴

Gaaffii Marii

1. Mata dureen kitaabaa eegumsa mirga waraabbii qaba jettanii yaadduu? Fakkeenyaaaf, obboo“X”n kitaaba asoosamaa mata dureen isaa “**Urjii Halkanii**” jedhamu barreessee kitaabichi beekamaa ta’era. Mata duree “Urjii Halkanii” jedhuuf eegumsi kennamuu qabaa? Faayidaa dinagdee qabaa? Eegumsa kennuu dhiisuun abbaa qabeenyichaa irratti dhiibbaa akkamii qaba jettu?
2. Hojiilee kaartaa fi pilaaniitiif eegumsa mirga waraabbii kennuu maaliif barbaachise? Hojiileen kun hojiilee kalaqa sammuutii?

2.3.4. Dhimmoota Mirga waraabbiitiin eegumsi hin taasifamneef

Muuxannoon idila addunyaa akka agarsiisuttis ta'e labsii lakk.410/2004 keewwatoota 5 (a) fi (b) irratti akka tumametti yaadni kamiyyuu, adeemsi hojii, tooftaan(system), yaadrimee (concept) foormulaa, gabatee lakkofsaa fi unkaalee hojii waliigalaaf tajaajilan, duudhaalee fi daataalee

³² .Labsii 410/2004 kwt.2(10) "Database" means an aggregate of information, articles, numerical or diagrams which is systematically constructed, 'so that such information can be searched for with the aid of a computer.

³³. Labsii lakk.410/2004 kwt.4 Derivative works; The following shall be protected as works: **(a)** translation, adaptations, arrangements and other transformations or modifications of works **(b)** collection of works such as encyclopedia or anthologies or databases whether in machine readable or other form provided that such collections are original by reason of the selection or arrangement of their contents.

³⁴ . Labsii lakk.410/2004 kwt.**7(1)(c)** Subject to the provisions of Articles 9 to 19 of this Proclamation the author or owner of a work shall have the exclusive right to carry out or authorize adaptation, arrangement of other transformation of the work;

hojii tokko keessatti ibsi irratti kennames ta'e kan hin ibsamne, kan xiinxalamanis ta'e kan hin xiinxalamnee fi sanadoota amala seeraa qabanii fi beekaman kan akka sanadoota seeraa fi bulchiinsaa fi hiikaa isaaniitiif seeroota mirga waraabbiitiin eegumsii hin taasiifamuuf. Sababiin hojiileen kun eegumsa dhabanif amala isaaniitiin hojiileen kun hojii kalaqa sammuu kan hin taanee fi eegumsi haa godhamuuf kan jedhamullee yoo ta'e, jirenya guyyaa guyyaa ilma namaa keessatti dhimmoota namni kamiyyuu qabaachuu fi itti fayyadamuu danda'u waan ta'aniif namoota muraasa harkatti daanga'ee kan hafu yoo ta'ee dantaa hawaasaa fi mirga namoota dhuunfaa wal simsiisuun rakkisaa waan ta'eefii dha.

Gaaffii Marii

1. Seerri mirga waraabbii maaliif yaadaaf (ideas) eegumsa kennuu dhiise jettanii yaaddu? Hojiilee armaan oliitiif eegumsi seeraa kan kennamuuf yoo ta'e, miidhaan hawaasa irra ga'u jira jettanii yaadduu? Maal fa'i?

2.4. Ulaagaalee Mirga Waraabbii argachuuf barbaachisan ykn guutamuu qaban

Hojiin barruu, aartii ykn saayinsii tokko hanga bu'aa kalaqa sammuu abbaa kalaqichaa ta'etti kaayyoon itti hojjetamee fi qulqullinni hojichaa tilmaama keessa osoo hin galin kalaqichi oriijinaala (haaraa) yoo ta'ee fi kan waraabame yookiin waan mul'achuu danda'utti kan jijiirame yoo ta'e haal-duree tokko malee battalumatti eegumsi akka kennamuuf labsii 410/2004 kwt.6(1) (a) fi (b) jalatti tumameera. Hubannoof akka tolutti keewwatichi guutummaan isaa armaan agditti akka dhihaatu ta'eera.

Article 6. Requirements for protection

1. The author of a work shall, irrespective of the quality of the work and the purpose for which the work may have been created, be entitled to protection, for his work without any formality and -upon creation where it is:

- a) Original; and*
- b) Fixed.*

Ulaagaalee kana akka itti aanutti tokko tokkoon mee haa ilaallu.

A. Hojichi Oriijinaala (Haaraa) ta'uu qaba

Kana jechuun hojichi hojii biraan irraa kan hin waraabamnee fi bu'aa hojii kalaqa sammuu abbaa kalaqichaa ta'uu qaba jechuudha. Hojichi haaraa ykn oriijinaala ta'uu qaba yoo jedhamu yaadni hojicha keessatti calaqqifame ykn ibsame dirqama haaraa ta'uu qaba jechuu osoo hin ta'in barreeffamas ta'ee hojii aartii biroo foormii fi haalli itti ibsame haaraa amma dura kan itti hin hojjetamne ta'uu qaba. Sababiinsaas, mirgi waraabbii akkaataa itti yaada sana ibseef malee yaadichaaf eegumsa kan godhu miti. Fakkeenyaaf: Aartistooni hundi waa'ee jaalalaa sirba yeroo baasan yaadni isaanii jaalala irratti kan xiyyeeffatee fi wal fakkaataa ta'ullee walaloonii fi yeedaloon ittiin ibsan kan wal fakkaatu ta'uun irra hin jiraatu. Bu'uuraan hojiin kalaqa aartii, barruu fi saayinsii eegumsa argachuuf kalaqa haaraa fi oriijinaala ta'uun akka irra jiraatu konvenshiniit barnii keessattis ka'ameera. Abbaan kalaqaa eegumsa argachuuf hojichi bu'aa dafqaa fi sammuu isaa ta'uutu irra jiraata. Haa ta'u malee, haala adda ta'een kalaqoonni hundi eegumsa argachuuf dirqama kalaqa sammuu ta'uu qaban jedhamu llee akka hojiilee aartii, barruu fi saayinsiitti walfakkeenya irraa kan fagaatanii fi seera lafa ta'ee jiru hordofuun hojiileen hojjetaman eegumsa argachuuf ni danda'u.

Fknf: *Kaartaan manaaf hojjetame, fakkilee ogummaa injiinarummaan hojjataman fi kkf eegumsa argachuuf danda'u.*

Oriijinalummaa hojiitiin walqabatee sirni madaallii lama sadarkaa idila addunyaatti akka jiran ni beekama. Isaanis, “Angloo American Approach fi continental law approach” jedhamu. Sirna Aangloo Ameeriikaatiin hojiin tokko oriijinaala jedhamuuf sadarkaan kalaqummaa hojicha gadi aanaa yoo ta'eess eegumsa ni argata. Abbaan kalaqichaa hojicha irratti dandeettii ogummaa fi humna isaa qofa baasee yoo hojjete eegumsa ni argata. Sirna kontineental lowtiin immoo hojiin tokko oriijinaala jedhame eegumsa seeraa argachuuf sadarkaan kalaqummaa isaa ol'aanaa ta'uu fi kallattiidhaan bu'aa hojii sammuu abbaa kalaqichaa ta'utu irra jiraata.³⁵

³⁵. Balew Mersha and G/Hiwot Hadush ;law of intellectual property; teaching material, *prepared under the sponsorship of Justice and Legal System Research Institute, 2009* fuula 84.In the continental law, a work is protected if the work shows the creative capacity of the author (የዕድገት የፌል ተስተካክለኛ). The author's personality must be shown.

B. Hojii Mul'atu (Waraabame) ta'uu qaba

Hojiin kalaqa barruu, aartii ykn saayinsii yaadaan kan hafe osoo hin ta'in qabatamaan kan mul'atu ykn waan tokko irratti kan barreeffame ykn kan waraabame ta'uu qaba. Sababiinsaas, mirgi waraabbii akkaataa itti yaadni ibsameef malee yaadichaaf eegumsa kan kennu miti.³⁶

Labsii 410/2004 keewwata 2(1) jalatti hojichi kan mul'atu ta'uu qaba yaada jedhu yoo ibsu hojiin hojjetame sun meeshaa fakkii ykn sagalee dabarsuu fi hojii sana agarsiisuu, baay'isuu ykn raabsuu danda'uutti jijiiruu fi hojii fiilmii fi sinii maatoogiraafii ni dabalata.

Fkn: *Barreessaan kitaabaa tokko yaada barreessuuf barbaadu tokko sammuu isaatti qabatee jiraachuu isaatiin eegumsa mirga waraabbii hin argatu. Yaada sammuu isaatti qabatee jiru gara waraqaatti ykn barreeffamaatti yoo jijiire qofa eegumsa mirga waraabbii argachuu danda'a.*

Hojiilee suuraan walqabatee eegumsa seeraa argachuuf labsii 410/2004 keewwata 6(1) jalatti ulaagaa orijinalummaa fi kan mul'atan ta'uun dabalataan hojichi qaama hojii kuufamaa (gamtaan) ykn kitaabaa keessatti kan maxxanfamee bahe ta'uu akka qabuu fi maqaa fi teessoo abbaa hojichaa ykn bakka bu'aa isaa qabaachuu akka qabu labsicha kwt.6(2) jalatti tumamee kan jiru ta'ullee konvenshini Barniitiin hojiin kalaqaa tokko orijinalummaa kan qabuu fi kan mul'atu yoo ta'e ulaagaa dabalataa kan birootiin malee battalumatti eegumsi seeraa akka kennamuuf tumee³⁷ kan jiru waan ta'eef ulaagaan labsii 410/2004 keessatti ka'ame jiru kun garaagarummaa kan uumuu fi kanas sirreessuun walsimsiisuun barbaachiisaa waan ta'eef labsii fooyya'e lakk.872/2007 tiin keewwatni 6(2) akka haqamu ta'eera³⁸.

Gaaffii Marii

1. Hojileen aartii, barruu fi saayinsii orijinalaa fi kan waraabaman ta'uun alatti eegumsa seeraa argachuuf galmaa'u qabu jettuu? Maaliif?

³⁶. Isa olii fuula 60. Copyright protects literary, artistic, and scientific work. It protects the economic and moral rights of the author /creator/. These are the two interests which the law recognizes in the copyright field. Works protected are works of the intellect. It protects the production and dissemination of the work but not of ideas. Ideas are inherently inappropriable. It is impossible to physically control the ideas and granting monopoly of ideas is not advantages to the society. Even a person may be prohibited from discussing ideas.

³⁷. Bernie Convention Article 5(2)

³⁸ . Labsii fooyya'ee lakk.872/2008 kwt.2(3)

2. Hojichi eegumsa argachuuf waraabamuu akka qabu tumaa seerichaan kan ka'amee jiru ta'ullee sirboonni fi yeedaloowwan aadaan uummata keessatti namoota barumsa hin qabneen hojjetaman eenyuu waraabamu? Nama hojicha hojjeteen moo nama biraatiin?

2.5. Daangaa Raawwatinsa Mirga Waraabbii fi hidhata qaban

Muuxannoon akka idila addunyaatti jiru akka agarsiisuutti eegumsi mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qabaniif yeroo kennamu bu'uura kan godhatu lamummaa abbaa kalaqichaa ykn bakka jirenya dhaabbii abbaa kalaqichaa ykn bakka yeroo duraatiif hojichi itti maxxanfame ykn bakka yeroo jalqabaatiif itti argameen walqabsiisuudhaanii.

Labsiin lakk. 410/2004 kwt.3 daangaa raawwatinsa seerichaa akka itti aanutti kaa'eera:-

- ❖ Keewwata 3(1)(a), abbaan kalaqichaa lammii Itoophiyaa yoo ta'e ykn bakki jirenya isaa dhaabbataan Itoophiyaa keessa yoo ta'e, hojichi haal-duree tokko malee eegumsa akka argatu tumeera.
- ❖ Keewwata 3(1)(b), hojichi kan maxxanfamu ta'e Itoophiyaa keessatti yeroo duraatiif kan maxxanfame yoo ta'e ykn guyyaa biyya alaatti maxxanfamee kaasee guyyoota soddoma (30) keessatti Itoophiyaa keessatti yoo maxxanfame abbaan kalaqichaa lammii Itoophiyaa ta'es, ta'u baates ykn bakki jirenya isaa dhaabbataan Itoophiyaa keessa ta'es ta'u baates hojichi Itoophiyaa keessatti eegumsa ni argata.
- ❖ Keewwata 3(1)(c), hojichi hojii "Audovisual" ykn "Fiilmii" yoo ta'e, manni hojii (waajjirri) muummichaa ykn bakki jirenya dhaabbii hojjechiisaa (producer) Itoophiyaa keessa yoo ta'e eegumsa kan argatuu fi gamoo, Ijaarsa manaa ykn ijaarsa biraan Itoophiyaa keessatti ijaaramee argamu irratti hojiin arkitektii (works of architect) hojjetamee jiruuf eegumsi ni kennama.

Dabalataan labsicha kwt.3 (2) tiin tumaaleen labsii kanaa hojilee waliigalteewwaan fi konveenshiinoota idila addunyaay Ityoopiyaan mallatteessite jirtu keessatti eegumsa argataniif raawwii akka qaban tumameera.

2.6. Mirgoota Mirga Waraabbii jalatti Hammataan

Heera RDFI keewwata 40 fi 42 namni kamiyyuu qabeenya isaa irratti mirga guutuu akka qabuu fi hojii fedhii isaa irratti bobba'ee jiraachuu akka danda'u ka'eera. Namni hojii kamuu irratti bobba'ee hojii isaa irraa bu'aalee dinagdee fi hamilee akka argatus ni beekama. Hojii

barreeffamaa, aartii ykn saayinsii irrattis namni bobba'ee kamyuu mirgoota kana akka argatu labsii lakk.410/2004 keewwata 7 fi 8 jalatti tumamee argama. Abbaan qabeenyaa hojiilee barreeffamaa, aartii fi saayinsii mirga waraabbii itti argatee qabuun daangaalee seerri ka'ee jiruun alatti haala barbaadeen itti fayyadamuu fi qaamoleen biroo hayyama isaatiin alatti akka itti hin fayyadamne dhorkuuf mirga qaba. Abbichi kalaqaa mirgoota akka waliigalaatti kallattii dinagdeetiin qabu cinatti mirgoota hamilees ni qabaata.

2.6.1. Mirgoota Dinagdee

Mirga dinagdee jechuun abbaan kalaqichaa mirga maallaqaan tilmaamamu hojii isaa irraa argatuudha. Mirgi isaa kunis labsicha keewwata ³⁹ jalatti ibsamani kan jiran yoo ta'u, mirgoonni kunis mirga hojii isaa baay'isuu, hiikuu, madaksuu, qindeessuu, fooyyessuu, oriijinaala ykn waraabbii hojichaa kiraan ykn gurgurtaan raabsuu, oriijinaala ykn waraabbii hojichaa uummataaf agarsiisuu, hojicha miidiyaadhaan tamsaasuu fi karaa birootiin hojicha uummataan qunnamsiisuu fi kkf kan hammatedha.

Qaamni kamyuu hojiilee kalaqaa eegumsa mirga waraabbii argatanii jiraniin fayyadamuu; waraabbii godhachuuf, hojicha baay'isuuf, hojicha uummataaf agarsiisuu, hojicha sagaledhaan waraabuuf, hojicha fakkilee sosocco'an (fiilmiitti) jijiiruuf, miidiyaadhaan tamsaasuu fi afaan biraatti hiikuu, fooyyessuu fi madaksuu kan danda'u hayyama abbaa qabeenyichaa kan argate yoo ta'e qofa. Dabalataan abbaan kalaqichaa mirga dinagdee isaa waliigalteedhaan ykn hayyamaan qaamaa biraatiif dabarsee kennuuf aangoo qaba. Haa ta'u malee, hojii aartii ykn barreeffamaa abbaan kalaqichaa waliigalteedhaan garee biraatiif dabarsee jiru tokko irra deebiin gurgurtaan qaama ^{3^{faa}tiif} kan darbu yoo ta'e abbaan kalaqichaa ykn dhaalaan isaa gahee muraasa argachuuf mirga akka qabu labsicha keewwata 7(3) jalatti tumameera.⁴⁰ Kanaaf, qabeenyota

³⁹. **Proclamation No. 410/2004 Article.7. Economic Rights ;** Subject to the provisions of Articles 9 to 19 of this Proclamation the author or owner of a work shall have the exclusive right to carry out or authorize the following acts in relation to the work: - **a)** Reproduction of the work; **b).** Translation of the work; **c).** Adaptation, arrangement of other transformation of the work; **d).** Distribution of the original or a copy of the work to the public by sale or rental; **e).** Importation of original or copies of the work; **f).** Public display of the original or a copy of the work; **g).** Performance of the work; **h)** Broadcasting of the work; **i)** Other communication of the work to the public.

⁴⁰**Labsii 410/2004 kwt.7(3)** In case of original work of art or original manuscript of a writer or a composer, the author or his heirs shall have the inalienable right to have a share of the resell price of the work subsequent to the

eegumsa mirga waraabbii argatan irratti abbaan hojichaa ykn abbaan qabeenyaa mirga waraabbii mirgoota dinagdee armaan gadii qaba:-

A. Mirga Baay'isuu fi Raabsuu (Reproduction and Distribution rights)

Mirgoota abbaan qabeenyaa mirga waraabbii keessatti qabu keessaa tokko mirga hojicha baay'isuuti.⁴¹ Hojicha baay'isuu yeroo jedhamu muuziqaa, fiilmii ,kitaaba ykn maxxansa wayyii warabbii orijinaala isaa ykn waraabbii isaa lakkofsaan baay'isuudha⁴². Kana jechun namoonni ykn qaamoleen biroo qabeenyicha hayyama isaatiin alatti baay'isuu akka hin dandeenye kan dhorkuudha. Fknf:- abbaan qabeenyaa kitaaba tokkoo qabeenyi isaa kun akka baayy'atuuf dhaabbata maxxansaaf hayyama kennuu ykn hojii muuziqaa hojjetamee jiru tokko bifa siidiitiin(CD) baay'isuuf dhaabbanni muuziqaa baay'isuu hayyama abbaa qabeenyichaa yookiin qindeessaa muuziqichaa argachuu qabu. Gama biraatiin mirga baay'isuutiin cinaatti abbaan qabeenyaa hojiilee barruu, aartii fi sayinsii warabbii orijinaala ykn waraabbii isaa gurgurtaadhaan ykn kiraadhaan fayyadamotootaaaf raabsuuf⁴³ mirga kan qabu fi qaamni kamuu hojiilee kana gurguruu ykn kireessuu barbaadu hayyama abbaa mirgichaa argachuutu irra jiraata.

Mirgi waraabbii inni biraa sadarkaa sandoota idila addunyaattis beekamtii fi eegumsa bal'aa argachaa dhufe mirga qabeenyicha kireessuuti. Hojiilee muuziqaa, vidiiyoolee fi sagantaalee komputeraa akka fakkeenyatti kaasuun ni danda'ama. Sababa guddina teeknoloojiitiin hojiileen tokko tokko bifa waraabbiitiin haala salphaa ta'een baay'isuu fi daddabarsun danda'amaa dhufuu isaa irraa kan ka'ee sirna mirga waraabbii kireessuutiif eegumsa seeraa kennuun barbaachiisaa ta'eera.

first transfer of the work by the author. The amount ofthe share as well as the condition of entitlement shall be determined by the regulation that may beissued under this Proclamation

⁴¹. Labsii 410/2004 kwt.7(1)(a)

⁴².Taame Berihu; Exceptions and Limitations under Ethiopian Copyright Law: Senior thesis submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Laws Degree at the School of Law, Addis Ababa University 2013, page 51; In conformity with international law, reproduction is to be interpreted widely, covering all possible ways of copying a work, either known or yet to be discovered. Reproduction may also include storage of a work in digital form using an electronic medium even though the result is not visible orthe medium is not tangible. This conception is stated under article 2(25) of the copyright law of Ethiopia.

⁴³ .Labsii 410/2004 kwt.7(1)(d)

Fknf: *Namni farra-vaayirasii komputeraa “MaCafe” jedhamu fayyadamuu barbaade tokko kaampaanii abbaa qabeenyaa fara-vaayirasichaa ta’e irraa daangaa yeroo murtaa’eef waliigaltee kiraatiin fayyadamuu kan danda’uu fi daangaan yeroo itti kireeffame yoo xumuramee fi waliigalteen kan hin haarofne yoo ta’e, tajaajilli farra-vaayirasichaa yeroodhaan kan daanga’e waan ta’eeftajaajila kennuu kan dhaabuu ta’.*

B. Mirga Hiikuu fi Madaksuu (Translation and Adaptation Rights)

Qabeenyota eegumsa mirga waraabbii argatanii jiran irratti hojii hiikaa afaanii ykn madaksa (adaption)⁴⁴ hojjechuuf dhuunfummaan mirga kan qabu abbaa mirgichaa yoo ta’u, qaamni kamiyyuu hayyama abbaa qabeenyaatiin alatti hojii kana raawwachuu hin danda’u.⁴⁵ Haaluma wal fakkaatuun hojiileen hiikaa afaanii fi madaksaa eegumsa mirga waraabbii ni qabu. Kana jechuun qaamni hojiilee hiikaa afaanii ykn madaksa kana baay’isuu barbaadu abbootii qabeenyaa mirga waraabbii qaban lamaanuu hojicha oriijinaalaan kan hojjeteet fi hojicha kan hiikee ykn kan madakse irraa hayyama argachuu qaba.

C. Mirga Uummataaf Agarsiisuu (Performing Rights)

Mirgi biraa seera mirga waraabbiitiin eegumsa argate mirga uummataaf agarsiisuu⁴⁶ yookiin dhiheessuudha. Hojii abbaan qabeenyaa mirga waraabbii itti qabu uummataaf kallattiidhaanis ta’e al-kallattiidhaan bifa diraamaatiin, tiyatiraan, dubbisaan ykn muuziqaan dhiheessu qaamni barbaadu abbaa qabeenyichaa irraa hayyama argachuu kan qabuu⁴⁷ fi mirgi kun mirga abbaa qabeenyichaaf qofa osoo hin ta’in abbootii mirga waraabbii abbaa qabeenyichaa irraa waliigalteedhaan ykn hayyamaan argatanii hojichaan itti hojjetaa jiraniif illee eegumsa kennuudha.

⁴⁴.WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use, edition no.8th page 47“Adaptation”is generally understood as the modification of a work from one type of work to another, for example adapting a novel so as to make a motion picture, or the modification of a work so as to make it suitable for different conditions of exploitation, for example adapting an instructional textbook originally prepared for higher education into an instructional textbook intended for students at a lower level.

⁴⁵ .Labsii lakk.410/2004 kwt.7(1)(b) fi (c)

⁴⁶ . Labsii lakk.410/2004 kwt.7(1)(f) fi(g)

⁴⁷ . Labsii 410/2004 keewwata 7(g) fi 2(24)

Fkn:- *Hojiin barruu asoosamaa tokko kitaaba dhuunfaatti ykn mana kitaabaa keessatti akka dubbifamuu hojjetame gara diraamaa uummataaf ykn daawwattootaaf mana tiyaatiraatti agarsiifamutti yoo jijiirame hayyamni abbaa qabeenyichaa ykn abbaa mirga waraabbii argamu qaba.*

D. Mirga Miidiyaadhaan Tamsaasuu (Broadcasting Rights)

Mirgi biraa seera mirga waraabbiin eegumsa argate hojiilee kalaqaa karaa miidiyaalee fi marsaalee interneetiin tamsaasuudha.⁴⁸ Akkaataa konvenshinii Barniitiin hayyama abbaa qabeenyaa mirga waraabbiitiin ala tamsaasni hojii barruu, aartii fi saayinsii miidiyaadhaan ykn interneetiin taasifamu kan dhorkame ta'uu isaa ka'eera.

E. Mirga alaa Galchii (Importation of Original or copy of the work)

Mirga waraabbiin eegumsa argate kan biraan mirga alaa galchiiti.⁴⁹ Waliigalteewwan idila addunyaatiin hojiin tokko biyya itti hojjetameen alatti biyyoota miseensa ta'an keessattis akkuma biyya itti hojjetmeetti eegumsi kan kennamuuf yoo ta'u, baay'ina hojii abbaan qabeenyichaa biyya miseensa taateetti ofii isaatiin ergeen alatti qaama biraatiin biyya sanitti hojiin sun akka hin seenne kan dhorkameedha.

Fkn. *Ameerikaan biyyoota miseensa TRIPS keessaa ishee tokko yoo taatu, muuziqaan artistii beekamaa Mikel Jackson biyya Amerikaatti bahe tokko kaampaaniin dhuunfummaan muuziqaa kana baay'isuu fi raabsuu mirga qabu baay'ina waraabbii muuziqaa 100,000 (kuma dhiba tokko) biyya miseensa TRIPS taate kan biraatti erguuf kan murteessee fi kan erge yoo ta'e, qaamni kamiyyuu waraabbii muuziqaa kana biyya kanatti galchuun kan dhorkame ta'uu isaati.*

Mirgoonni dinagdee abbaan qabeenyichaa qabu labsii 410/2004 keessatti duguugamanii kan hin ibsamnee fi kallattii adda addaatiin hojiilee isaa dhuunfummaan uummataan quunnamssiisuuf mirga kan qabu ta'uu hubatamuu qaba. Mirga abbaa qabeenyummaa waraabbiitiin walqabatee wanti adda ta'e tokko abbaan qabeenyaa mirga waraabbii hojii tokko irratti haala abbootii qabeenyaa biroo qabeenyicha irratti mirga waraabbii qaban miidhuun fayyadamuu ykn qaamni biraakka itti fayyadamu hayyamuu kan hin dandeenye ta'u isaati.

⁴⁸ Labsii lakk.410/2004 kwt.7(1)(h)

⁴⁹Labsii lakk.410/2004 kwt.7(1)(e)

Gaaffii Marii

Haala qabatama amma biyyi keenya keessa jirtuun kallattii itti fayyadama mirga dinagdeetiin qormaatni hojiilee aartii fi barruutiin walqabatee mul'atu maali? Dhiibbaan inni guddina aadaa, teeknolojii fi dinagdee biyyaa irratti fidaa jiru maaliin ibsama?

Dhimma 3^{ffaa}

Dhimma Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 10^{ffaa} lakk.G.44520 ta'ee irratti ilaalee murteesseedha.

Dhimmichi kan jalqabe mana murtii ol'aanaa Federaalatti yoo ta'u, iyyataan ammaa himatamaa ture. waamamaan kitaaba afaan Ingliziitiin barraa'ee jiru afaan Amaaraatti mata duree "Yatasabuu Kinfooch" "የተሰበሩ ክinfooch" jedhamutti hiikee maqaa qalamaa (pen name) isaa "Retuu Amlieek" "ርተለምለክ" jedhamuun barreessee iyyataan torban sadii keessatti kitaaba lakkofsaan kuma shan ta'u maxxansee akka kenuuf waamamaan immoo qarshii 14,929.50 kaffaluuf waliigalanii osoo jiranii waamamaan kitaabicha iyyataa harkaa osoo hin fudhatin waraabbiin kitaabichaa namoota himatamtoota 2^{ffaa} fi 3^{ffaa} jedhamanii himatamanii turan harkatti argamu isaatiin miidhaan dinagdee fi hamilee narra gaheera jechuun waamamaan beenyaan qarshii 160,079.50 akka kaffaluuf gaafateera. Manni murtichaas dhimmicha ilaalaat turee himatamtoota 2^{ffaa} fi 3^{ffaa} kitaabicha gurguraa turan bilisa baasuun iyyataan miidhaa dinagdee fi hamilee akka kaffalu murteesseera. M/M/Waliigala Federaalaa ol'iyyannoон dhihaateef murtii M/M/O cimseera. Falmii iyyataan dhiheesee keessaa waamamaan hojicha ofi isaatiif kalaqee kan hojjete osoo hin ta'in afaan biraa irraa kan hiike waan ta'eef akka abbaa kalaqichaatti mirgoonni dinagdee fi hamilee hojiilee hiikaatiif raawwatinsa hin qaban kan jedhu yoo ta'u waamamaan gama isaatiin hojiileen hiikaa akkuma hojiilee kalaqaatti eegumsi kan kennameef waan ta'eef murtiin beenyaan dinagdees ta'e hamilee naaf murtaa'e sirriidha jedhee falmeera. Dh/Ij/M/M/W/F tiis bu'uura labsii eegumsa mirga waraabbii fi hidhata qaban lakk.410/2004 keewwata 8 tiin mirgi hamilee hojii hiikaatiif raawwatinsa qaba moo miti? kan jedhu qabachuun xiinxaleera.

Manni murtichaas hiikaa keewwata labsicha 2(2) jalatti "maddisiisaa hojichaa" jedhu bu'uura godhachuu hojiin tokko eegumsa seeraa argachuuf kalaqa sammuu orijinala fi kan mul'atu ta'uun akka ulaagaatti labsicha kwt.6 jalatti ka'amee jiru eeruun hojiin hiikaas xaarii fi dadhabbi sammuu waamamaa kan barbaadu ta'uu isaa afaan Inglizii irraa gara afaan Amaaraatti hiikuuf dandeetti sammuu isaa fayyadamuu fi afaan Amaaraatiin orijinalummaa isaa eeggatee

kan maxxanfame ta'uu isaatiin akka hojii kalaqaatti eegumsi kennamuufii hin qabu falmiin jedhu fudhatama kan qabu miti jechuun murtiilee manneen murtii jalaatiin kennaman cimseera.

Gaaffii Marii

1. Murtii manneen murtii kana akkamitti madaaltu?
2. Namni hojii hiikaa afaanii hayyama abbaa qabeenyaa hojii orijinaalaatiin ala hojjete hojii hiikaa afaanii isaa irratti cabinsi mirgaa yoo raawwatamee fi namni cabinsa mirgaa raawwate sun abbaan qabeenyaa hiikaa afaanii ofii isaatiif qabeenya hojjete irratti hayyama osoo hin qabaatin hojjete waan ta'eef itti gaafatamuu hin qabu jechuun falmuu danda'aa? Maaliif?

2.6.2. Mirgoota Hamilee

Konvenshiniin Barnii biyoonni miseensa ta'an seerota mirga waraabbiisaanii keessatti mirgoota hamilee armaan gadiitiif eegumsa kennuu akka qaban ka'eera:-

- ❖ Mirga akka abbaa kalaqichaatti beekamuu (the right to claim authorship of the work)
- ❖ Gochoota hojiilee abbaa kalaqichaa irratti haala kabajaa fi ulfina isaa xiqqeessuun burjaajessuu, kukkutuu, bifa kaminuu fooyyessuuf raawwataman irratti mirga mormuu qabachuu kan ilaallatuudha.

Mirgoonni hamilee kunneen mirgoota dinagdee malee of danda'anii eegumsi kan kennamuufiidha. Abbaan kalaqichaa mirgoota dinagdee isaa waliigalteedhaan ykn hayyamaan dabarsee kan kenne yoo ta'elée mirgoota abbaa kalaqichaa waliin hafanii dha.

Mirgi kun mirga maallaqaan tilmaamamu miti. Mirgi kun abbaa kalaqichaaf hojii hojjeteef beekamtiin akka kennamu kan taasisuudha. Labsii 410/2004 kwt.⁵⁰ irratti akka ibsametti abbaan kalaqichaa abbaa qabeenyaa mirga dinagdee ta'es ta'uu baates mudannoodhaan ykn akka carraatti taatewwan amma raawwataa jiran gabaasuuf miidiyaa irratti hojiin isaa yoo faayidaa irra ooleen alatti abbaan kalaqichaa isa ta'uu isaa akka beekamuuf gaafachu, ykn abbaa

⁵⁰**Proclamation No.410/2004 article 8 .Moral Rights(1)** The author of the work shall have the following moral rights irrespective of whether or not he is owner of economic rights; **a)** to claim authorship of his work, except where the work is included, incidentally or accidentally, in reporting current events by means of broadcasting; **b)** to remain anonymous or to use a pseudonym; and **c)** to object any distortion, mutilation or other alteration of his work, where such an act is or would be prejudicial to his honor or reputation, **d)** to publish his work.

kalaqichaa ta'uun isaa osoo hin beekamin tursiisuuf ykn maqaa qalamaa (pen name) fayyadamuuf, kabajaa fi ulfina isaa haala tuquun hojii isaa baay'isuu, kukkutuu ykn bifa biraatti jijiiruu mormuu fi hojiilee isaa maxxansiisuun mirgoota hamileeti. Kana jechuun ibsa biraatiin mirgi hamilee mirga abbaan kalaqichaa maddisiisaa hojichaa akka ta'e beekumsa argachuu, hojiileen isaa akka hin burjaajeffamne gochuu fi mirgoota kkf kan hammatuudha.

Mirgoonni armaan olitti tarreeffaman kunneen abbaan kalaqichaa lubbuun osoo jiruu garee sadaffaatti darbuu kan hin dandeenyee fi abbichi erga du'e booda dhaaltootaaf ykn kennaa addaa fudhatootaaf darbuu kan danda'aniidha⁵¹.

2.7. Dhimmota Mirgoota Hidhata Qaban jalatti eegumsi taasifamuuf

Mirgoonni mirga waraabbiin hidhata qaban jedhaman amala isaaniitiin mirgoota mirga waraabbiitti aansanii argamanii fi mirgi waraabbii osoo hin jiraatin argamuu kan hin dandeenyeedha. Bu'uuraan mirgoonni hidhata qaban jedhamanii beekaman sadii yoo ta'an, isaaniis:-

- ❖ Mirga taatotaa (the rights of performing artists in their performances),
- ❖ Mirga dhaabbileen miidiyaa televiziyoona fi raadiyoo qaban (rights of broadcasting organizations in their radio and television programs).
- ❖ Mirga proodiyusaroota hojile qaamaan agarsiifaman (The rights of producers of phonograms in their phonograms)⁵² fi qaamolee hojiileen abbaa kalaqichaa uummataaf akka gahan deggersa taasisaniif eegumsi itti kennamuudha.

2.8. Yeroo Turmaata Mirgoota Dinagdee fi Hamilee

Mirgoota waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban irraa mirgoonni dinagdee daangaa yeroo turmaataa qabu. Kunis labsicha keewwata 20 jalatti akka ibsametti mirgoonni dinagdee hanga abbaan kalaqichaa lubbuun jirutii fi erga du'ee boodas mirgi kun dhaaltotaaf wagga shantamaaf (50) kan kabajamu ta'uu isaati. Haaluma walfakkaatuun mirgoonni hamilees abbaan kalaqichaa hanga lubbuun jirutti fi erga du'ee boodas hanga yeroo turmaata mirgoota dinagdeetti eegumsi kan kennamuuf ta'uu labsicha keewwata 8(4) irratti tumameera.

⁵¹ Proclamation No.410/2004 article 8 Moral Rights (2)the rights enumerated in Sub-Article (I) of this Article shall not be transmissible during the lifetime of the author. The rights, however, shall be transferred in accordance with the law to heirs or legatees after the death of the author;

⁵² Webster English Dictionery “Phonograms are a character or symbol used to represent a word syllable”

Yeroo turmaata mirgoota dinagdeetiin walqabatee abbaan kalaqichaa lubbuun osoo jiruu fi erga du'ee boodaa fi dhaaltotaaf hanga waggaa shantamaatti eegumsi kan taasifamuu fi waggaa shantamni kunis kan lakka'amu abbaan qabeenyichaa bara du'e irraa kan eegalu ta'ullee waliigaltee idila addunyaa Barnitti eegumsi mirga dhaaltotaa kan eegalu bara abbaan qabeenyichaa du'etti aansee bara jiru ji'a Amajii gaafa 1 (tokko) irraa eegaleetti. Kanaaf, labsiin 410/2004 kwt.20 (1) labsii fooyya'ee 872/2007 tiin barri eegumsa mirga dinagdee dhaaltotaa bara abbaan kalaqichaa du'eetti aansee bara jiru ji'a amajjii gaafa 1 irraa eegalee akka lakka'amu fooyya'eera⁵³.

Yeroo turmaata mirgoota dinagdee hojiilee suuraatiin walqabatei labsicha kwt.20 (7) jalatti akkuma tumamee jirutti guyyaa hojichi bahe irraa eegalee waggoota digdamii shaniif (25) eegumsi kan taasifamuuf yoo ta'u hojiilee dhaabbiilee miidiyaatiif guyyaa hojichi hojjetame irraa eegalee waggoota digdamaaf (20) eegumsi kan kennamuuf akka ta'e labsicha keessatti ibsameera.⁵⁴

2.9. Daangaawan Mirgoota Dinagdee

Abbaan kalaqaa hojiilee barreffamaa, aartii ykn saayinsii haala armaan olitti ibsameen mirgoota dinagdee qabaachuu isaa ilaalleera. Haa ta'uutii mirgoota dinagdee kanneeniitiin abbaan kalaqichaa ykn dhaaltonni isaa ykn abbootiin qabeenyaa mirga waraabbii haalli mirga dinagdeetti fayyadamuu hin dandeenye ni jira. Kana jechuun haalota akkasiitiin mirgoonni dinagdee kiyya cabeera ykn miidhameera jechuun gaaffii dhiheessuun kan hin danda'amne ykn gochoonni akkasii akka hin raawwatamne dhorkuun kan hin danda'amneedha. Haal-dureewwan labsii lakk.410/2004 keewwattoota 9 fi 19 jalatti jiraniin hayyama abbaa kalaqichaa ykn dhaaltota isaatiin ykn abbaa qabeenyaa mirga waraabbiitiin alatti mirgoota dinagdeetti namoonni biroo itti fayyadamuu ni danda'u. Haalonni kunis:-

- 1. Tajaajila dhuunfaatiif baay'isuu:-** Tumaa labsii lakk.410/2004 kwt.9 (1)⁵⁵ irraa akka hubatamutti namni uumamaa kamiyyuu tajaajila dhuunfaa isaatiif hojii abbaan hojichaa mirga waraabbii itti qabu, waraabbii tokkoo baay'isuu kan danda'u ta'uu fi abbaan

⁵³ .Labsii fooyya'ee lakk.872/2007 keewwta 2(5)

⁵⁴ Labsii lakk.410/2004 kwt.31(2)

⁵⁵ Labsii lakk.410/2004 kwt.9 Reproduction for Personal Purposes

qabeenyichaas mormuu akka hin dandeenye ka'eera. Tajaajila dhuunfaatiif namni hojii kalaqaa hayyama abbaa kalaqichaatiin ykn abbaa mirgaa mirga waraabbiiitiin ala baayi'suu kan danda'u ta'ullee mirga kanaan fayyadamuuf dursa waraabbii hojichaa isa oriijinaala qabaachuun dirqama.⁵⁶ Kunis mirga dinagdee abbaa kalaqichaa ykn abbaa mirga waraabbii kabachiisuuf faayidaa guddaa qaba.

- 2. Hojii biraatiif Kutaal Muraasa ibsuu (Qoutition) :-** Haasaa ykn barreffama tokko keessatti yaada haasaan ykn barreffamaan ibsamaa jiru caalmaatti ibsuuf yookiin akka ragaatti ibsuuf hojii abbaan qabeenya mirga waraabbii itti qabu keessaa haala haqa qabeessaa fi hanga dhama qabeessaan hojichaaf barbaachisuun fuudhuun akka danda'amu fi hojichi maqaa abbaa hojichaa kan of irraa qabu yoo ta'e, madda isaa fi maqaan abbichaa ibsamuu akka irra jiraatu labsii 410/2004 kwt.10⁵⁷ jalatti tumameera.
- 3. Hojii Barnootaa deggeruuf baay'isuu:-** hojii barnootaa deggeruuf haala haqa qabeessaa fi hojichaaf barbaachisuun hojii maxxansa kitaabaa ykn waraabbii sagalee abbaan qabeenya mirga waraabbii itti qabu baay'isuu akka danda'amu fi maddi hojichaa fi maqaan abbichaa ibsamuu akka qabu labsii 410/2004 kwt 11⁵⁸ jalatti tumameera.
- 4. Tajaajila Manneen Kitaabaa fi Arkaayivootaaf (Archive) Baay'isuu:-** Manneen kitaabaa, arkaayivoonni, giddugalii yaadannoo, muuziyemoonni kallattiidhaanis ta'e alkallattiidhaan bu'aaf hin hundoofne hojiilee aartii, barruu fi saayinsii baay'isuu kan danda'an ta'uu akkasumas artikilootaa, barruulee (cuunfaalee) gaggabaaboo hojii qo'annoo fi qorannoof tajaajiluu danda'an, garuu immoo dhaabbanni hojiilee kana baay'isuuuf hayyama kennuu kan hin beekamne yoo ta'e yeroo walfakaataa hin ta'in keessatti manneen kitaabaa fi arkaayivoonni kun baay'isuu ni danda'u⁵⁹. Haala armaan oliitiin hojiin baay'isuu kan raawwatamu hojicha kuusuuf, hojichi badee yoo jiraate bakka buusuuf ykn hojichi sababa dulloominaatiin itti fayyadamuuf mijaa yoo hin ta'in, adeemsa seeraatiin waraabbii hojichaa argachuun kan hin danda'amne yoo ta'e baay'isun akka danda'amu fi hojiin sababa kanaan baayy'atus yeroo adda addaa keessatti raawwatamuun akka irra jiraatu labsicha kwt.12(3) jalatti tumameera.

⁵⁶ Labsii fooyya'ee lakk. 872/2007 keewwta 2(4)

⁵⁷ Labsii 410/2004 kwt.10Quotation

⁵⁸ Labsii lakk.410/2004 kwt.11 Reproduction for Teaching

⁵⁹ Labsii lakk.410/2004 kwt.12(1)(2)Reproduction by Libraries, Archives and Similar Institutions

5. **Dhaabbiilee Miidiyaatiif Baay'isuu:-** Abbaan qabeenyichaa hojicha ofii isaatiin ykn hayyama isaatiin malee uummataan ga'uu kan hin danda'amne ta'uu hojichaa irratti ifaan kan ibse yoo ta'een alatti barreffamootaa gaggabaaboo gaazeexaa irratti maxxanfaman ykn gabaasota yeroo yeroodhaan dhimmoota dinagdee, hawwaasummaa, siyaasaa fi kkfn ilaachisee ba'an irratti odeeffannoo uummataan ga'uuf, akkasumas taateewwan amma raawwatamaa jiran ittiin gabaasuuf hojiilee gurraan dhagahaman ykn ijaan ilaalaman baay'isuun akka danda'amu⁶⁰ fi haasaalee, leekcharoota, ergaawan ykn hojiileen biroo kanneen fakkaatan uummata fuulduratti kallattiidhaan raawwataman ykn falmilee mana murtiitti geggeeffaman yeroo gabaafaman hanguma odeeffannoo dabarsuuf barbaachisuun qofa baayachuu akka qabu labsicha kwt.13(3) jalatti tumameera.
6. **Sagantaalee Komputeraa Baay'isuu fi Madaksuu:-** sagantaalee komputerri tokko akka hojjetu dandeesisan baay'isuun ykn madaksuu fi sagantaan komputerichaa akka hin banne(dhabamne) kuusuuf baayyisuu fi madaksuun akka danda'amu labsicha kwt.14 jalatti ka'ameera.
7. **Tajaajila dhuunfaatiif gara biyyaatti galchuu:-** namni kamiyyuu tajaajila dhuunfaa isaatiif biyya alaa irraa waraabbii isa orijinaala ykn waraabbii hojii barruu fi aartii gara biyyaatti galchuuf mirga qaba⁶¹.
8. **Agarsiisa Dhuunfaa:-** Hojii abbaan qabeenyaa mirga waraabbii itti qabu tokko sagantaalee maatii keessatti geggeeffamanii fi manneen barnoota keessatti gatii malee agarsiisuun ni danda'ama⁶².
9. **Agarsiisa Uummataaf:-** Agarsiisa uummataa jecha jedhuuf labsii mirga waraabbiitiin hiikaan itti kennamuu baatus hojii orijinaala uummataaf agarsiisuuf mirga dursaa kan qabu abbaa qabeenyichaa ykn abbaa mirga waraabbii qabu ta'ullee hojii abbaan qabeenyichaa gurgurtaadhaan dabarsee kenne ykn mirga itti fayyadama isaa dhiise ykn abbaan qabeenyichaa ykn dhaaltooni qaama sadafkaatti dabarsanii jiran bifa egzibishiniitiin(exhibition) bakka uummanni walitti qabametti maxxansuun agarsiisuun kan danda'amuu fi bifa fiilmittiin, televiziyoonaan, LCD'n fi meeshaalee birootiin agarsiisuun akka hin hayyamamne tuma labsichaa kwt.18 irraa ni hubatama.

⁶⁰ Labsii 410/2004 kwt.13

⁶¹ Labsii 410/2004 kwt.15

⁶² Labsii 410/2004 kwt.16

10. Waraabbii waraabbii Raabsuu:- warabbi waraabbii hojii abbaan qabeenyaa baay'isuun gabaa keessatti raabsee jiru, namni kamiyyuu irra deebiin kaffaltii fi hayyama abbichaa malee gurgurtaadhaan raabsuu kan danda'u ta'uu fi karaa biraatiin, fakkeenyaaf, kiraadhaan raabsuu akka hin dandeenye labsicha keessatti ka'ameera.⁶³

2.10. Mirga Dursaa Mirga Dinagdee

Abbaan kalaqicha hojjete yeroo hunda abbaa mirgaa, mirga dinagdee irratti dursa qabuudha⁶⁴. Hojichi namoota lamaa fi isaa ol ta'aniin kan hojjetame yoo ta'e namoonni hundi gareedhaan mirga dinagdee irratti mirga dursaa qabaatu⁶⁵. Haa ta'utii hojichi gamtaadhaan kan hojjetame ykn hojjetaa qacarameen ykn kaffaltiin tajaajilaa kennamuufiin kan hojjetame yoo ta'e abbummaan mirga dursaa dinagdee nama hojichi akka hojjetamu yaada maddisiise ykn ajaja isaatiin hojjetame ykn nama hojjetaa qacaree hojjechisiiseetti⁶⁶. Hojichi hojii "audovisual" ykn fiilmii yoo ta'e mirga dursaa dinagdee kan qabu nama fiilmicha maallaqa baasee hojjechiiseeti (producer). Hojii audiovisualiitiin abbichi maallaqa baase hojjechiise mirga dursaa kan qabu ta'ullee barreessaan skriiptii, dareektarii, ogeessi kaameeraa, qindeessaa fi ogeessoonni biroo hojicha irratti hirmaatan qabeenyicha irratti mirga abbummaa kan qabani fi bu'uura waliigaltee hojjechiisaa waliin qabaniin kaffaltii argachuuf mirga qabu⁶⁷. Hojiin kalaqaa maqaa nama tokkoon maxxanfamee ba'e tokko hanga ragaan faallaa hin dhihaannetti namtichi maqaan isaa ba'e abbaa kalaqichaa akka ta'eetti tilmaamni seeraa kan fudhatamu ta'uu isaa labsii 410/2004 keewwata 22(1) jalatti tumameera. Kanaaf namni hojichi kiyya jedhu raga dhiheessuun tilmaama seeraa kana fashaleessuuf dirqama qaba. Abbaan kalaqichaa kan hin beekamne yoo ta'e, dhaabbanni maqaan isaa maxxansa irratti ibsame ragaan faallaa hanga hin dhihaannetti abbaan kalaqichaa isa akka bakka buuseetti lakka'amee faayidaalee mirgoota dinagdee fi hamilee kan argatu ta'a.

⁶³Labsii 410/2004 kwt 19

⁶⁴Labsii lakk 410/2004 keewwata 21(1)

⁶⁵Labsii lakk 410/2004 keewwata 21(2)

⁶⁶Labsii lakk 410/2004 keewwata 21(3,4)

⁶⁷Labsii lakk. 410/2004 keewwata 21(5)(a)

2.11. Sirna Mirgi Dinagdee itti Darbuu fi Hayyamni itti kennamu

Labsii 410/2004 kwt.23 abbaan kalaqichaa ykn abbaan mirgaa mirga waraabbii mirga dinagdee isaa guutumaan guutuutti ykn cinaan dabarsee kennuuf ykn hayyama kennuu akka danda'u kaa'eera. Sirni mirga dinagdee dabarsee kennuu waliigaltee barreeffamaan ta'uu akka qabu keewwata 23(2) jalatti ibsameera. Waliigalteen barreeffamaan akka ta'u sababiin barbaachiseef, abbaa qabeenyichaaf eegumsa kennuufiida. Waliigalteen dabarsii mirga dinagdee barreeffamaan taasifame kun mirgoota dinagdee keewwata 7 jalatti ibsamani jiran hunda ykn muraasa irratti ta'uu danda'a. Waliigalticha keessatti mirgoonni kennaman isaan kam akka ta'an tokko tokkoon maqaan ibsamu qaba. Keewwatni 23(3) akka agarsiisutti mirgi dinagdee kamiyyuu ifatti ibsamee waliigaltichaan kan kenname yoo ta'een alatti akka kennameetti hin lakka'amu. Dangaan itti fayyadama mirga dinagdee waliigalteedhaan dabarfamee kenname ykn hayyamni itti kenname waliigaltichaan ibsamuu qaba⁶⁸. Mirgi itti fayyadama mirga dinagdee meeshaa hojichi itti ibsame kan dabalatu miti⁶⁹. Abbaan qabeenya mirga waraabbii ykn abbaan kalaqichaa mirga dinagdee isaa waliigalteedhaan dabarsee yeroo kennuu waliigaltee isaanii keessatti daangaa yeroo itti fayyadamaa kaa'uu kan danda'an yoo ta'u, waliigalticha keessatti daangaan yeroo osoo hin ka'amin kan hafe yoo ta'e, seerichi daangaa yeroo ka'ee jira. Mirgichi waliigalteedhaan kan kenname yoo ta'e guyyaa kenname irraa eegalee hanga waggaan kudhaniif; mirgichi hayyamaan kan kenname yoo ta'e guyyaa kenname irraa eegalee hanga waggaan shaniif waliigaltee fudhataan ykn hayyama fudhataan itti fayyadamuu danda'a.⁷⁰ Kunis booda irratti yeroo turmaata itti fayyadama mirgichaan walqabatee waldhabbi uumamuu danda'u kan hambisuu fi mirga garee lamaanuu kabachiisuuf kan gargaaruudha. Gama biraatiin daangaa itti fayyadama mirgoota dinagdee waligalteen kennaman ilaalchiise waliigalticha keessatti ifaan osoo hin ibsamin kan hafe yoo ta'ee, abbaan qabeenyicha haalaa fi karaa barbaadeen itti fayyadamuuuf mirga kan qabu ta'u isaati⁷¹.

Dhimmi biraa asitti ilaalamuu qabu, namni mirgi dinagdee waliigalteedhaan ykn hayyamaan darbeef mirgichatti guutuutti ykn haala bu'aa qabeessa ta'een kan itti hin fayyadamne yoo ta'ee fi sababa kanaan mirgi abbaa hojichaa kan miidhamu ta'ee yoo argame guyyaa waliigateen raawwatamee eegalee waggaan sadii booda abbaan hojichaa waliigalticha ykn hayyama kenne

⁶⁸Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 24(1)

⁶⁹Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 24(2)

⁷⁰Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 24(3)

⁷¹Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 24(3)

ture haquu kan danda'uu ta'uu isaa fi mirga kana waliigalteedhan dursanii dhiisuun akka hin danda'amne labsicha kwt.25 jalatti tumameera.

2.12. Faayidaalee Galmeessi Qabeenyota mirga waraabbii fi hidhata qaban argamsiisan

Industiriin mirga waraabbii guddina dinagdee, aadaa fi hawaasummaa biyya tokko fooyessuu keessatti faayidaa ol'aanaa akka qabu ilaalleera. Haa ta'uuti, industirii kana irraa fayyadamaa ta'uuf xiyyeffannoon kennameefii qaamoleen hojicha irratti bobba'anii jiran bu'aa hojicha irraa argamuun fayyadamtoota ta'anii hojii kalaqaa biraatiif kaka'umsa akka horatan taasisuuf haalli mijaa'uuffi qaba. Kallattii kanaatiin Itoophiyaan labsii eegumsa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban baasuun hojii irra oolchuun ishee agarsiistuu tokko ta'ullee amala jijiiramaa fi walxaxaa mirga abbaa qabeenyummaa kalaqa sammutiin kan ka'ee seerichi qoftti ba'uun isaa mirga abbootii kalaqaa kabachiisuu gahaa miti. Kanaaf, mirgoota labsichaan eegumsa argatan hojii irra oolchuuf dambii galmeessa hojiilee mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban argamsiisan baasuu fi hojii irra oolchuun barbaachisaadha.

Hojiileen mirga waraabbii fi hidhata qaban eegumsa seeraa argachuuf ulaagaan isaan guutuu qaban oriijinalummaa fi kan mul'atu (Waraabame) ta'uu qofti gahaadha. Rakkoon hubannoo abbootii kalaqichaa ykn abbootii qabeenyaa mirga waraabbii fi qaamolee seericha hojii irra oolchan bira jiru, hojiileen mirga waraabbii fi hidhata qaban eegumsa seeraa argachuuf galmaa'uun haal-duree guutamuu qabu tokko akka ta'eetti hubachuun ni jira. Haa ta'uutii hojiileen mirga waraabbii fi hidhata qaban argamsisan eegumsa seeraa argachuuf galmaa'uun dirqamaa miti; garuu abootiin kalaqichaa ykn abbaan qabeenyaa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban fedhii isaaniitiin galmeessisuu ni danda'a.

Waliigalteewwaan idila addunyaa fi konvenshinootaan qabeenyonni mirga waraabbii fi hidhata qaban argamsiisan hanga oriijinala ta'anitti battalumatti eegumsi seeraa ni kennamaaf. Labsii 410/2004 kwt.6 (1) irrattis tumamee kan jiru kanuma. Kanaaf gaaffiin galmeessi qabeenyota mirga waraabbii fi hidhata qaban maaliif barbaachise jedhu ka'uun mala.

❖ *Sababonni galmeessi barbaachiseef keessaa isaan muraasni:-*

- A. Cabiinsa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban waliin walqabatee falmilee geggeeffaman keessatti hojiilee isaan kamtu oriijinala? Kamtu kan waraabame? Kan jedhu adda baafachuuf qaamoleen seera raawwachisan yeroo rakkatan kan mul'atu ta'uu isaatiin

galmaa'uun isaanii ragaa sadarkaa duraa ta'e akka tajaajilu dandeessisa. Kanaaf, abbootiin qabeenyaa kalaqichaa ykn abbootiin qabeenya mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban fedhii isaaniitiin dhaabbata eegumsa qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaatti dhihaatanii yoo galmeessiisan hanqina ragaa armaan ol irratti argine furuu danda'u.

- B. Qabeenyoota mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban galmaa'uun isaanii industrii mirga waraabbii keessatti daldala raawwatamu saffisiisuu fi haala mijeessuuf tajaajila. Cabinsi mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban irratti raawwatamuun adabbiin yakkaan hordofsiisuu cimaa ta'uu isaatiin sirna bittaa fi gurgurtaa qabeenyota kanaa irratti qaamni qabeenyicha bittachuu barbaadu mirkaneessa ragaa abbaa kalaqummaa ykn abbaa qabeenyummaa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban gaafachuu danda'a. Yeroo baay'ee namoonni qabeenyicha bittachuu barbaadanii fi dhaabbiileen maxxansaa ragaa abbaa qabeenyummaa dhaabbata mootummaa irraa akka dhihaatuuf ykn immoo hojicha kan hin bittanne ta'uu fi kan hin maxxansine ta'uu yoo didan ni mul'ata; kunis industriin hojiilee kalaqa sammuu mirga waraabbii argamsiisan akka hin guddanee gufuu ta'aa jira. Kanaaf galmeessi fedhiin taasiifamu rakkolee akkasii maqsuuf faayidaa qaba.

Gaaffii Marii

1. Sababa galmeessi mirga waraabbii fi mirgoota hidhata qaban barbaachiseef kan biroon yoo jiraatan kaasuun irratti mari'adhaa!

BOQONNAA SADII

3. MIRGA PAATENTII

Seensa:

Jaarraa 21^{ffaa} ammaa keessa jirru kana keessatti namoonni adda addaa yeroodhaa yerootti argannoo haaraa ta'ee fi guddina hawaasa dinagdee addunyaa keessatti shoora olaanaa taphatan kalaqaa akka jiran beekamaadha. Argannowwan haaraan kun immoo akka barbaadamutti guddina dinadgee biyyaatiif ooluu kan danda'an, mirgi argataa gama tokkoon, mirgi hawaasni argannicha irratti qabu immoo gama biraatiin haala wal madaaleen eegumsi seeraa yoo taasifameeffidha. Akka addunyaattis ta'e akka biyya keenyaatti, mirgi kun eegumsa argachuu kan danda'u seera paatentii jalatti akka ta'e ni hubatama. Kanuma irraa kan ka'e seera qabeenya kalaqa sammuu keessattis paatentiif iddo olaanaan kennameefii jira. Eegumsi paatentiin kennamu waggaan muraasaan kan daangeffame fi akka mirga waraabbii fi mallattoo daldalaa dheeraa ta'uu yoo baates, mirgi kennamu(eegamu) kan mirga waraabbii fi mallattoo daldalaa caalaa mi'aadha. Mirgi abbaa qabeenya paatentiif kennamu irra caalaatti faayidaa daldalaa argannoo sanaa kan haguuguu dha. Mirgi kun argannoon haaraan eegumsi kennameef sun waraabbii ta'es ta'uu baates sarbamuu kan danda'uu dha. Boqonnaa darbe keessatti akka ilaalle, mirgi waraabbii guyyaa wanti sun itti uumame/kalaqame/ irraa kan jalqabu yoo ta'u, mirgi paatentii garuu guyyaa argataan argannoo isaa ulaagaa seeraan kaawwame guutee galmeessise irraa kan eegaluu dha.

Yeroodhaa yerootti sababonni hedduun sirna paatentii deggeruun kennamaa turaniiru. Sababoota kennaman keessaa hedduun isaanii paatentiin odeeffannowwan teknikaa, indastirii, qonnaa ykn damee hawwaasummaa keessatti faayidaa qaban ifa gochuu(bakkeetti baasuu) keessatti akka onnachiiftuutti kan fayyadu akka ta'e ibsu. Faayidaan hawaasaa mirkanaa'uun kan danda'us iyyatni paatentii yeroo ifa ta'uu dha. Akka waliigalaatti sababonni dhihaatan xiyyeffannoonaanisaanii sirni paatentii damee teknooloogii keessatti odeeffannoo garaagaraa faayidaa guddaa qaban uumuu fi daddabarsuu keessatti shoora olaanaa kan qabu ta'uu isaati.

Boqonnaa kana keessattis uumama seera paatentii, yaad-rimee paatentii, mirga qofummaa abbaa argannoo fi haalota mirgi kun ittiin daangeffamu, mirga paatentii biyyatti madaksuun argamu, mirga argannowwan xixxiqqa fi eegumsa dizzaayinii indastirii kan keessatti xiinxalaman ta'a.

Bu'uuruma kanaan leenjii boqonnaa kanaa booda leenjifamtootni:-

- Paatentii waan haaraa uumuun walqabatee qaawwaa seeraa mul'atu addaan baasuun hiikoo sirrii ta'e ni hordofu;
- Paatentii gara biyyaatti madaqsuuf ulaagaaleen barbaachisan maal maal akka ta'an irratti hubannoo qaban ni gabbifatu;
- Ragaa moodela yuutiliitiin walqabatee qaawwaa seeraa jiru adda baasuun hiikoo isa sirrii ta'e ni hordofu;
- Dizaayinii indastiriin walqabatee uwvisa seeraa jiru irratti hubannoo qaban ni gabbifatu jedhamee eegama.

3.1. Paatentii Waan Haaraa Uumuu

3.1.1. Maalummaa(Hiikoo) Paatentii:

Handhurri sirna paatentii argannoo haaraa hawaasaaf ifa gochuu fi daangaa seeraan hayyamame keessatti argataan mirga dhuunfummaan argannoo isaa itti fayyadamuu, qopheessuu ykn dabarsuu irratti kan hundaa'ee dha. Hiikkoo paatentii kallattii adda addaatiin ilaaluun barbaachisaa yoo ta'ellee, hiikkoo kitaabota muraasan kennamee fi hunda hammataa ta'e akka itti aanutti haa ilaallu. Dikshinariin "Merriam Webster" jedhamu 'paatentii' akka itti aanutti hiikeera:-

"Patent is an official document conferring a right or privilege: the right to exclude others from making, using, or selling an invention or products made by an invented process that is granted to an inventor and his or her heirs or assigns for a term of years." ⁷² jedheera.

Dikshinariin seeraa, jechoota seeraa hiikuun beekamu, 'blacks law dictionary', immoo hiikoo itti aanu 'paatentii'f kenneera:-

"A patent is an agreement between an inventor and the public, represented by the government: in return for a full public disclosure of the invention, the inventor is granted the right for a fixed period of time to exclude others from making, using or selling the defined invention. It is a limited monopoly, designed not primarily to reward the inventor, but to encourage a public

⁷². Toora Interneetii:<https://www.merriam-webster.com/dictionary/patent>, accessed on 30/1/20017

disclosure of inventions so that after the monopoly expires, the public is free to take un restricted advantage of the invention. ”⁷³ Jedheera.

Hiikoo olitti ibsamaniin kana lamaan bakka tokkotti gabaabsinee yeroo keenyu, paatentiin mirga dhuunfummaa yeroo murtaa’eef seeraan namoota abbaa argannoo ta’aniif kennamu ta’ee, mirgi kunis argannoo sana qopheessuu, itti fayyadamuu, gurguruu, fi alaa galchuu kan isaan dandeessisuudha.

Gara seera paatentii biyya keenyaatti deebinee yeroo ilaallu immoo, hiikkoo kitaabota olitti ibsamaniin kennameen gaditti labsii Argannoo haaraa, argannowwaan xixiqqa fi dizzaayinii indastirii biyya keenya jalatti bifa waliigalaatiin paatentiiif hiikoon kennameeffi jira.⁷⁴ Labsii kana keewwata 2(5) irraa akka hubatamutti, “Patentii” jechuun ragaa abbaa qabeenyummaa mirga argannoo eeguuf kennamuu dha; argannoon kun omisha ykn adeemsaa isaa ta’uu danda’ a (Patent means the title granted to protect inventions; the inventions may relate to a product or a process.) Hiikoo labsichaan kenname kana irraa mirga paatentii abbaa argannoo haaraatiif kenu adda baasuun ulfaataadha. Sababiinsaas, hiikoon kun abbaan argannoo, argannoo isaatti mirga dhuunfummaan itti fayyadamuu, qopheessuu(baayisuu) fi dabarsuu akka qabu kan agarsiisu miti. Kana malees, mirgi paatentii kun faayidaa uummataatiif jecha ykn dhimma birootiif daangeffamuu isaa waan ibsu hin qabu. Kun immoo yaad-rimee paatentii jedhuuf hiikoo guutuu ta’e argachuuf kutaa labsichaa keewwata biroo waliin wal bira qabnee dubbisuu nu dirqisiisa. Kanuma irraa ka’uun yaad-rimee paatentii jedhu labsicha keewwata 2(5), 7 fi 16 waliin yeroo dubbifnu hiikkoo itti aanu argachuu dandeenya:

“Paatentii ragaa abbaa qabeenyummaa yeroo murtaa’eef argataan dhuunfummaan argannoo isaa qopheessuu, baayisuu, fi haala barbaade kamiiniyyuu itti fayyadamuu ykn dabarsuu isa dandeessisuu dha; argannoon kun oomisha ykn adeemsaa ta’uu danda’ a (Patent is a legal title that confers on its holder the exclusive rights to make, use or other wise exploit in a manner he/she wishes over a limited period of time. It may relate to a product or a process).”

Hiikoo olitti ibsame kana irraa wanti hubatamus, paatentii waliigaltee mootummaa fi nama argannoo haaraa argate gidduutti taasifamu ta’ee, mootummaan dirqama mirga

⁷³. Black’s Law Dictionary, Seventh Edition

⁷⁴. Inventions, Minor Inventions and Industrial Design Proclamation Number 123/95 Art.2(5)

dhuunfummaa(exclusive right monopoly) murtaa'e nama argannoo haaraa argateef kenu ta'ee, mirgi dhuunfummaa kunis argataan yeroo seeraan murtaa'e keessatti waan haaraa argame sana nama kamiiniyyuu irraa dhorkuun qopheessuu, baayisuu fi dabarsuu kan isa dandeessisu yoo ta'u; namni argannoo haaraa argate immoo bakka isaa argannoo isaa uummataaf ifa gochuun, haala guiddinni tekinooolojii ittiin ariifatu kan mijeessuudha jechuun ni danda'ama.

Akkuma olitti ibsame mirgi paatentii "argannoo(invention)" irratti kan hundaa'u waan ta'ee 'argannoo' jechuun maal jechuudha kan jedhus qabxii ilaalamuu qabuu dha. Kitaabni Qabeenya Kalaqa Sammuu Addunyaa jecha argannoo jedhuuf hiikoo itti aanu kenneera:

*"Invention refers a solution to specific problems in field of technology"*⁷⁵ jechuun hiikeera.

Labsii argannoo, argannoo xixxiqqa fi dizzaayinii indastirii biyya keenyaa lakk.123/87 jalattis hiikoon itti aanu kennameefii jira:

*"Invention" means an idea of an inventor which permits in practice the solution to specific problem in the field of technology"*⁷⁶ jechuun hiikeera.

Hiikoo kana lamaan cuunfinee gara afaan oromootti yeroo deebinus, "*argannoo jechuun yaada argataa ta'ee, yaadni kun qabatamaan rakkoo dirree tekinoolojii keessatti addaan ba'ee fala dhabee jiru tokkoof fala kennuu kan danda'u*" jechuudha. Kun immoo wanti tokko argannoo jedhamuu kan danda'u rakkoo addaan ba'ee fala dhabee jiru tokkoof fala kennuu kan danda'u yoo ta'e qofaa akka ta'e kan agarsiisuudha.

3.1.2. Mirga Paatentii Argachuuf Ulaagaalee guutamuu qaban

Argannoon hundi mirga paatentii kan nama gonfachiisu miti. Argannoon tokko irratti mirga paatentii gonfachuun kan danda'amu, argannoon sun ulaagaalee seeraan tumaman guutee yoo argameedha. Bu'uruma kanaan Argannoon tokko paatentii ta'uuf ulaagaalee akkamii guutuu qaba kan jedhu ilaachisee, Waliigalteen Mirga Qabeenya Kalaqa Sammuu Daldalaan walqabatan(TRIPS Agreement) argannoon tokko paatentii ta'uuf ulaagaalee afur guutuu akka qabu kaa'ee jira.⁷⁷ Isaanis: Argannoon haaraan argame paatentii ta'uu kan danda'u ta'uu (patentable subject matter), argannoon sun indastirii keessatti faayidaa kan qabu ta'uu(Industrial applicability(useful)), argannooh haaraa ta'uu(novel), fi argannooh kanaan dura hin beekamne

⁷⁵. WIPO Intellectual Property Hand Book: Policy, Law and Use, page 17

⁷⁶. Yaadannoo 74^{ffaa} keewwata 2(3)

⁷⁷. Agreement on Trade Related Aspect of Intellectual Property, Art. 27(1).

ta'uu(be non- obvious). Haaluma walfakkaatuun labsii argannoo, argannoo xixxiqqa fi dizzaayinii indastirii Itoophiyaa lakk.123/87 jalattis ulaagaaleen olitti ibsaman kun hammatamanii jiru.⁷⁸ Ulaagaalee kana tokko tokkoon akka itti aanutti ilaaluuf yaalla.

A) Haaraa ta'uu (Novelty)

Sadarkaa addunyaattis ta'e biyyootaatti argannoon tokko paatentii ta'uu danda'amoo, hin danda'u qabxii jedhu qulqulleessuu keessatti haarummaan argannoo sanaa qabxii murteessaadha. Argannoon tokko guyyaa iyyannoон mirga paatentii dhihaateen ykn guyyaa mirgi dursaa gaafatameen dura kan beekame yoo ta'e haarummaa waan hin qabneef paatentii ta'uu hin danda'u. Ulaagaan kun argannoon tokko irratti mirga paatentii argachuuf argannoon sun guyyaa iyyatni mirga paatentii dhihaateen dura haaraa ta'uu fi bif a kamiiniyyuu kan hin jirre ta'uu (not anticipated by prior art) kan gaafatuu dha.⁷⁹ Kun immoo Paatentiin omisha ykn adeemsa oomishaa duraan beekamuuf kennamuu dhabuun, namoonnii paatentii sana dursanii argannoosana hojjetan hojji isaanii sana addaan akka hin kutne kan taasisuu dha. Qabxiin bakka kanatti xiyyeffannoон ilalamuu qabu, haarummaa argannoon tokkoo haala kamiin murteessuu dandeenya kan jedhuu dha. Akkuma olitti kaafne argannoon tokko irratti mirga paatentii argachuuf, argannoon sun kanaan dura kan hin jirre ykn hawaasaaf ifa kan hin taane ta'uu qaba. Argannoon sun kanaan dura jiraachuu ykn hawaasaaf ifa ta'uun isaa akka addunyaatti ilalamuu qabamoo, akka biyyaatti ilalamuu qaba kan jedhu irratti falmiin ka'uu mala. Seera paatentii keessatti yaad-rimee haarummaa(novelty) gadi fageenyaan hubachuuf kalaqa duraan jiru(prior art) waliin wal bira qabanii ilaluun barbaachisaa akka ta'e kitaabni dhaabbata qabeenya kalaqa sammuu addunyaa ni agarsiisa.

Qabxii kanaan walqabatee gara seera biyya keenyaatti yeroo dhufnu, labsiin paatentii keenya keewwata 3 jalatti argannoon tokko haaraadha jedhamuuf maal maal guutuu akka qabu akka itti aanutti ibseera: Argannoon tokko haaraadha jedhamuu kan danda'u kalaqa kanaan dura jiruun kan bira hin ga'amne/itti hin bu'amne/ (not anticipated by prior art) yoo ta'ee dha. Kalaqa duraan jiru kan jedhu kun dhimmoota akkamii of keessatti hammata kan jedhus labsichi deebii waan kenne fakkaata. Keewwatura olitti ibsame kana jalatti kalaqa duraan jiru jechuun, maxxansaanis ta'e haala qabatamaan ykn afaniin, itti fayyadamuun ykn haala kamiiniyyuu

⁷⁸. Yaadannoо 74^{ffaa} keewwata 3(1) fi 4(1) waliin yoo dubbifaman kanuma ibsu.

⁷⁹. Yaadannoо 75^{ffaa} olii fuula 19

guyyaa iyyannoон mirga paatentii dhihaate dura ykn guyyaa mirgi dursaa gaafatame dura addunyaa bakka kamittuu(every where in the world) hawwaasaaf ifa kan ta'e jechuu akka ta'e ibsameera.⁸⁰ Kana irraa kaanee yeroo ilaallu, haarummaan argannoo tokkoo kan murtaa'u, kalaqa duraan jiru(prior art) waliin wal bir aqabnee ilaaluun akka ta'ee dha. kalaqa duraan jiru(prior art) jechuun immoo dhimma argannoo sanaan walqabatee guyyaa iyyannoон mirga paatentii dhihaate dura qaroomina jiru akka ta'e hubachuun ni danda'ama. Kalaqni duraan jiru kun oomisha, adeemsa oomishaa ykn odeeffannoo kamiyyuu argannoo sanaan walqabatu, addunyaa bakka kamittuu kan hawwaasaaf ifa ta'e jechuudha.⁸¹ Gaalee “ addunyaa bakka kamittuu(any where in the world)” jedhu irraa kan hubatamus kalaqni duraan jiru(prior art) kun ifa ta'uun isaa daangaa ji'oogiraafitiin kan murtaa'e akka hin taanee fi argannoон kun kanaan dura haala kamiiniyyuu addunyaa kana bakka kamittilee(biyya kana keessattis ta'e biyya biraatti) hawwaasaaf ifa ta'eera yoo ta'e, qaama kalaqa duraan jiruu(part of prior art) waan ta'eef, ulaagaa haarummaa kan hin guutne ta'uu isaa kan mul'isuu dha.

Qabxii biraan asitti ka'uu qabu, haala kalaqni duraan jiru kun ifa itti ta'uu dha. Labsicha irraa akka hubatamutti, seerichi haala aartiin duraan jru ifa itti ta'u irratti daangaa kaa'e hin qabu. Karaa kamiinillee argannoон haaraadha jedhamee kun hawwaasaaf ifa ta'eera yoo ta'e, qaama kalaqa duraa waan ta'eef paatentii ta'uu hin danda'u. Bakka kanatti dhimmi xiyyeffannoон ilaalamuu qabu, argannoон haaraadha jedhamee dhihaate sun karaa kamiin hawwaasaaf ifa ta'e kan jedhu osoo hin taane, karaa kamiiniyyuu haa ta'uu hawwaasaaf ifa ta'eeramoo hin taane kan jedhoo dha. Karaa kamillee haa ta'uu hawwaasaaf ifa ta'eera taanaan, qaama kalaqa duraa ta'a jechuu dha. Kun immoo tumaan labsichaa banaa ta'uu isaa irraa kan hubatamuу dha.

Akka waliigalaatti qajeeltoon haarummaa(novelty) guyyaa iyyanni argannoo dhihaate dura ykn guyyaa mirgi dursaa gaafatame dura odeeffannoон hawwaasaaf ifa akka hin taane kan dhorkuu dha. Haa ta'u malee, labsichi haala addaatiin keewwata 3(3) jalatti odeeffannoон hawwaasaaf ifa yoo ta'eliee, odeeffannoон ifa ta'e guyyaa iyyatni dhihaate ykn guyyaa mirgi dursaa gaafatame dura daangaa ji'a kudha lamaa keessatti yoo ta'e sababawaa fi argannoон mirgi paatentii irratti gaafatame irratti dhiibbaa kan hin qabne akka ta'e akka yeroo dabalataatti (grace period)

⁸⁰ . Yaadannoо 74^{ffaa} keewwata 3(2)

⁸¹ . Jennifer Davis: Intellectual Property Law, Core Text Series, 3rd Edition, Oxford University Press. fuula 269

tumeera. Kun immoo argataan ykn dhaalaan isaa argannoo isaa kan maxxansee fi hawwaasaaf ifa godhe yoo ta'ellee daangaa yeroo dabalataa ji'a kudha lamaa keessatti iyyata isaa kan dhiheeffate yoo ta'e haarummaa(novel) argannoo sanaa irratti dhiibbaa kan hin qabnee fi ulaagaalee biraan kan guutaman yoo ta'e mirga paatentii kan argachiisuudha.

Gaaffii Marii

- Argannoon tokko ifa ta'uun qaama aartii duraa ta'eera jechuuf, odeeuffannichi bal'inaan ibsamuu fi dhiisuu ilaachisee seerri paatentii keenya ulaagaa ka'umsaa isa xiqqaa(minimum requirement) kaa'eera jettanii yaadduu? Hin tumne yoo ta'e seericha haala kamiin hiiknee hojiirra oolchuu dandeenya?

B) Kan hin beekamne ta'uu(Non-obviousness or Inventive step)

Qajeeltoon kun argannoon tokko paatentii ta'uuf argannoon sun dirqama kanaan dura kan hin beekamne ta'uu(sadarkaa argannoo keessa kan darbe ta'uu) qaba kan jedhuu dha. Argannoon tokko sadarkaa uumuu(Inventive step) keessa darbeera jechuun kan danda'amu, guyyaa iyyannoон dhihaate ykn mirgi dursaa gaafatame dura dhimma kamiyyuu qaama kalaqa sanaa ilaachisee nama dhimma sana irratti ogummaa dasiibaa qabuun(ordinary skill) kan hin beekamne yoo ta'ee dha.⁸² Kun immoo argannoon sun guyyaa iyyatni dhihaate dura nama dhimmicha irratti ogummaa dasiibaa qabuun kan beekamu yoo ta'e, argannoon sun beekamaa(obvious) waan ta'eef arganno ta'uu akka hin dandeenye kan agarsiisuudha. Labsii paatentii biyya keenyaa keewwata 3(4) jalattis bifuma walfakkaatuun dhimma kanaan dura hin beekamne kan jedhu kanaaf haala ibsaatiin hiikoon kennameefii jira. Labsichi gaalee "Inventive step" jedhu kan fayyadame yoo ta'u, innis, raawwatatummaa kalaqa duraan jiru ilaachisee akkuma keewwata 3(2) jalatti ibsame nama dhimma sana ilaachisee ogummaa dasiibaa qabu biratti beekamaa kan hin taane akka ta'e ibseera. Nama ogummaa dasiibaa(ordinary skill) qabu jechuun namaakkamiiti kan jedhu ilaachisee labsichi hiikoo kenne hin qabu. Garuu Kitaabni Dhaabbata qabeenya kalaqa sammuu addunya, "nama ogummaa dasiibaa qabu(ordinary skill)" gaalee jedhu kana akka itti aanutti ibseera:

⁸² . Yaadannoo olii fuula 276 ilaala.

“The expression ‘ordinary skill’ is intended to exclude the ‘best’ expert that can be found. It is intended that the person be limited to one having the average level of skill reached in the field in the country concerned.”⁸³ Jedheera.

Ibsa kana irraa namni tokko ogummaa dasiibaa qaba jechuuf dirqama nama ogummaa isa olaanaa qabu(best) osoo hin taane, biyyicha keessatti ogummicha ilaalchisee nama ogummaa giddu galeessa(average level) qabu jechuu akka ta’e kan hubatamuu dha. Ulaagaa kanaan walqabatee gaaffii guddaan deebii argachuu qabu, jiraachuu fi jiraachuu dhiisuu ulaagaa kanaa haala kamiin qulqulleessuun danda’ama?, garaagarummaan inni ulaagaa haarummaa(novelty) waliin qabu maali? kan jedhuudha. Labsiin paatentii biyya keenyaa dhimma kanaaf kallattiin deebii hin kennine. Qabxiin kun marii leenjifamtootni taasisaniin kan gabbatu ta’ee, ka’umsaaf akka ta’uuf mee muuxannoo biyyoota biroo haa ilaallu: Ulaagaan kun afaan Ingliziin, ‘Inventive step’ ykn ‘non-obviousness’ jechuun beekama. Gaaleen “Inventive Step” jedhu irra caalaatti biyyoota akka Jarmanii, Ingilizii fi Konveenshini paatentii Awurooppaa keessatti kan itti fayyadaman yoo ta’u, gaaleen “non- obviousness” jedhu immoo irra caalaatti seera paatentii Ameerikaa keessatti kan itti fayyadamamuu dha. Qajeeltoon kun lamaan irra keessa yoo ilaalaman kan wal fakkaatan yoo ta’anillee, haalli isaan ittiin madaalaman biyyaa biyyatti adda addummaa kan qabuu dha. Fakkeenyaaaf, muuxannoo Biirroo Paatentii Awurooppaa fi kan Ingilizii wal bira qabnee yeroo ilaallu, garaagarummaa guddaatu mul’ata. Biiron Paatentii Awurooppaa argannoontokko sadarkaa arganno keessa darbuu(kanaan dura kan hin beekamne ta’uu) isaa murteessuuf irra caalaa “mala furmaata rakkoo(problem-solution approach)” kan jedhu hojiirra oolchu.⁸⁴

Malli kun dhimmoota itti aanan kan of keessatti qabatuu dha:

1. Kalaqa duraan jiru, kan baayyee barbaachisaa ta’e ykn arganno haaraa jedhamee dhihaatetti baayyee kan dhihaatu addaan baasuu (Identifying the **closest prior art**, i.e., the most relevant prior art);
2. Rakkoo teknikaa kan waliigalaa addaa baasuu i.e kalaqa duraan jiru kan baayyee itti dhihaatu waliin ilaaluun, rakkoo teknikaa arganno haaraan mul’isee fi haala guutuu ta’een furu adda baasuu, fi

83. Yaadannoo 75^{ffaa}, page 20

84. Balew Mersha &G/Hiwot Hadush:Law of Intellectual Property Teaching Material, Prepared under the Sponsorship of the Justice and Legal System Research Institute.

3. Rakkoo teknikaa sana hiikuuf furmaatni dhihaate nama ogumaa dasiibaa ogummicha irratti qabu biratti beekamuu fi beekamuu dhiisuu isaa kalaqa waliigalaa waliin qorachuu dha.

Namni dhimmicha irratti ogummaa qabu dhimma mirga gaafatamee(claims) bira ga'uuf kalaqa duraan jiru yoo fooyyesse, argannoon dhihaate ulaagaa sadarkaa argannoo keessa (inventive step) kan hin darbine ta'uu isaa agarsiisa. Qabxiin asitti ilaalamuu qabu, namni dhimmicha irratti ogummaa qabu kalaqa duraan jiru fooyyessuun ykn ofitti fudhachuun argannoo sana bira ga'uu osoo hin taane, kalaqni duraan jiru rakkoo sanaaf furmaata barbaaduuf hangam isa kakaase kan jedhuu dha. Kunis guyyaa iyyatni paatentii dhihaate ykn mirgi dursaa gaafatame dura ta'uu qaba.

Gaaleen "Non-obviousness" jedhu immoo seera paatentii Ameerikaa keessatti kan itti fayyadamame yoo ta'u, innis argannoon tokko paatentii ta'uuf ulaagaa sadan guutuu qabu keessaa isa tokko kan ibsuudha.⁸⁵ Ulaagaa paatentiif barbaachisan keessaa inni tokko, argannoon sun nama dhimmicha irratti ogummaa dasiibaa qabu biratti kan hin beekamne ta'uu qaba kan jedhuudha. Kana jechuunis, namni dhimmicha irratti ogummaa dasiibaa qabu, rakkoo argannoon sun hiikuuf kalaqame tooftaa walfakkaataa fayyadamee kan hiike yoo ta'e, argannoon sun ulaagaa kana kan hin guutne ta'uu isaa kan agarsiisuu dha. Manneen murtii Ameerikaa argannoon tokko kanaan dura beekamuu fi dhiisuu isaa murteessuuf sababa Giraam (The Graham Factor) jedhamu fayyadamuuniidha.⁸⁶ Sababni Giraam(the Graham factor) Mana Murtii Waliigala Ameerikaatiin dhimma “Graham et al. v. John Deere Co. of Kansas City et al.” jedhu irratti kalaqameedha. Dhimmicha irratti manni murtii argannoon sun kanaan dura beekamuu fi beekamuu dhiisuu isaa murteessuuf sababoota adda addaa afur itti aanan ilaaleera:-

1. Daangaa fi qabiyyee kalaqa duraan jiruu, kan haaraa argame waliin yeroo ilaalamu;
2. Sadarkaa ogummaa dasiibaa kalaqicha keessa jiru(the level of ordinary skill in the art),
3. Garaagarummaa argannoo haaraa fi kalaqa duraan jiruu (the differences between the claimed invention and the prior art); fi

⁸⁵. Yaadannoo olii

⁸⁶. Richard Stim: Intellectual Property: Patents, Trademarks, and Copy Rights, United States Patent Application 2nd Edition, page 442

4. Ragaa waliigalaa argannichi kan hin beekamne ta'uu agarsiisu(Objective evidence of non-obviousness). Fakkeenyaaf, argannichi milkaa'ina daldalaa argachuu isaa, argannichi indastirii keessatti barbaadamuu isaa, namoonni biroon argannoo kana argachuuf yaalanii kufuu isaanii, Kan namoonni biroon hojechuu dadhaban ta'uu, argannichi namoota kan bira ogummaa sana keessaa hojjetaniin argannoo ta'ee fudhatamuu isaa kanneen jedhanii dha. Qabxiileen olitti tarreeffaman kun akka gaaffiitti ka'anii deebiin isaanii "eyyee" kan jedhu yoo ta'e argannichi kanaan dura kan hin beekamne(non-obvious) akka ta'e kan agarsiisuudha.

Gaaffii Marii

- Ulaagaan ‘argannoon tokko kan hin beekamne ta'uu(non-obviousness)’ ittiin mirkaneessan seera paatentii biyya keenyaa jalatti tumameera jettanii yaadduu? Hin tumamne yoo ta'e haala kamiin jiraachuu fi jiraachuu dhiisuu ulaagaa kanaa mirkaneessuu dandeeny?, Muuxannoon biyyoota biroo olitti kaasne hangam nu fayyaduu danda'a?
- Garaagarummaan haarummaa(Novelty) fi kanaan dura kan hin beekamne ta'uu(non-obviousness) gidduu jiru maaliidha?

C. Industirii keessatti hojiirra ooluu kan danda'u(Industrial applicability)

Argannoon tokko argannoodha jedhamee eegumsa paatentii argachuuf tiwooriidhaan qofa osoo hin taane hojii qabatamaaf kan oolu ta'uu qaba. Argannichi omisha yoo ta'e omisha sana qopheessuu danda'uu, argannichi adeemsaa oomishni ittiin qophaa'u(process) yoo ta'e immoo, adeemsichatti fayyadamuun qabatamaan oomishuu danda'uu qaba.⁸⁷ Gaaleen ‘Industirummaa(Industrial)’ jedhu haala industirii gosa kamiiniyyuu hammateen ballifamee ilaalamuu qaba. Ulaagaa kana ilaachisee seeraanis ta'e qabatama hojiin addaan baateen biyyoota akkasumas naannoolee bira ni jira.⁸⁸ Biyyoota tokko tokko keessatti argannoon dhihaate faayidaa qabaates qabaachuu baates, industirii keessatti kan hojjetamu yoo ta'e ulaagaan kun akka guutetti fudhatu. Biyyoota tokko tokko keessatti immoo ulaagaan kun jiraachuu isaa kan ittiin mirkaneessan faayidaa argannoon sun qabu irratti hundaa'uudhan. Argannoon sun faayidaa hin qabu yoo ta'e, ulaagaan kun akka hin guutamnetti fudhatu.

Gama kanaan gara seera keenyatti deebinee yeroo ilaallu, labsicha keewwata 3(5) jalatti, argannoon tokko industirii keessatti faayidaa qaba kan jedhamu, argannichi seekteroota hojii

⁸⁷. Yaadannoo 75^{ffaa} fuula 18 ilaala.

⁸⁸. Yaadannoo olii

harkaa, qonnaa, qurxummii, tajaajila hawwaasummaa fi kan biroo keessatti kan oomishamu ykn kan hojiirra oolu yoo ta'e akka ta'e tumameera. Keewwata kana irraa qabxii gurguddaa lama ilaaluun ni danda'ama. Inni jalqabaa, sirni paatentii biyya keenyaa argannoon tokko paatentii ta'uuf argannichi industirii keessatti hojiirra oluu(applied in industry) isaa akka ulaagaatti kan kaa'uudhaa gaaffii jedhu kan kaasuudha. Qabxii kana ilaalchisee keewwaticha bu'uura godhachuun ejjennoon adda addaa lama akka jiru ilaaluun in danda'ama.⁸⁹ Inni jalqabaa, seerri paatentii keenya argannoon tokko eegumsa paatentii argachuuf dirqama industirii keessatti faayidaa kan qabu ta'uu hin qabu kanneen jedhaniidha. Yeroo sababeessanis, keewwatichi argannoon sun industirii keessatti kan oomishamu yoo ta'e, achii keessatti hojiirra ooluu isaa ilaalcha keessa osoo hin galchin eegumsa paatentii argachuu akka qabu kan agarsiisuudha. Walqabsiiftuun “ykn(Or)” jedhus kanuma ibsa jedhu. Ejjennoon faallaa kanaa jiru immoo, sirni paatentii biyya keenyaa ulaagaa kanaan walqabatee, argannoon tokko industirii keessatti hojiirra ooluu isaa qofa osoo hin taane, faayidaa argannoon sun qabu xiyyeffannoo keessa kan galcheedha kanneen jedhaniidha. Kunis itti fayyadama jecha “industrial applicability” jedhu irraa kan hubatamuudha jedhu. Ejjennoo kamtu dhama qabeessa kan jedhu boodarra mariin kan gabbatu ta'a. Qabxii biraan keewwatichaan hammatame yaad-rimee “industirii” jedhu ilaalchisee, labsichi argannichi seektera kamiyyuu keessatti kan oomishamu ykn kan fayyadu jechuun tumaa banaa gochuun kan tumeedha. Kun immoo industirii kan jedhu kun bal'atee haala industirii hundumaa of keessatti hammateen hiikamuu akka qabu kan agarsiisuudha.

Gaaffii Marii

- Argannoon tokko eegumsa mirga paatentii argachuuf, ulaagaalee guutamuu qaban keessaa tokko “argannichi industirii keessatti faayidaa irra ooluu yoo danda'eedha.” Ulaagaa kanaan walqabatee seera paatentii biyya keenyaa ilaalchisee ejjennoo lamaan olitti ibsaman keessaa isa kamtu dhama qabeessa jettu? Maaliif?

D. Waantota Paatentii ta'uu danda'an ta'uu(Patentable Subject Matter)

Argannoon tokko argannoodha jedhame eegumsa paatentii argachuuf dirqama argannoon sun daangaa dhimmoota paatentii ta'uu danda'an keessatti argamuu qaba. Dhimmootni paatentii ta'uu danda'an immoo seeraan kan tumamanii dha. Akka qajeeltoo waliigalaatti, eegumsi mirga

⁸⁹ . Yaadannoo 84^{ffaa} ilaali

paatentii argannoo dirree tekinoolojii hunda keessatti argameef kan godhamuu dha.⁹⁰ Haa ta'u malee, haala addaatiin dhimmootni(argannowwan) eegumsi mirga paatentii hin kennamneef Waliigaltee Mirga Qabeenya Kalaqa Sammuu Daldalaan walqabatan(TRIPS) keewwata 27(3) jalatti tarreffamaniiru. Isaaniis:

- Maateeriyalota ykn waantota uumamaan jiran abuuruun argachuu,
- Tiwooriilee saayinsii ykn tooftaa herregaa,
- Lubbu qabeeyyii xixiqqoo osoo hin dabalatin, biqiltootaa fi bineensotaa fi adeemsa baayoolojikaalawaa biqiltootnii fi bineensotni ittiin oomishaman,
- Qajeelfama ykn tooftaa daldalli ittiin hojjetamu, hojiilee sammuun walqabatan ykn haala taphni itti taphatamu,
- Omisha achi keessatti ittiin fayyadaman osoo hin dabalatin, tooftaa yaala nmaa fi bineensotaa, tooftaa di'aagonstii nmaa fi bineensota irratti shaakalamanii dha.

Waliigaltichi argannoon dhimmoota olitti ibsam an kanaan walqabatanii dhihaataniif biyyoota waliigalticha mallatteessan keessatti mirgi paatentii kan hin kennamne akka ta'e kan agarsiisuudha. Dabalataanis waliigaltichi kanneen olitti tarreffaman kana malee, biyyootni miseensa waliigaltichaa ta'an, argannowwan tokko tokko faayidaa dinagdee yoo qabaatanillee faallaa nageenya biyyichaa fi duudhaa hawwaasaa yoo ta'an eegumsa mirga paatentii jalaa baasuu akka isaan danda'an aangessee jira.⁹¹ Kanuma irraa ka'uun labsii paatentii biyya keenyaa yeroo ilaallu, keewwata 4 jalatti waantota paatentii ta'uu hin dandeenye ja'a tumee jira. Isaanis:

- Argannowwan faallaa hamilee hawwaasaa fi nageenya biyyaa ta'an,
- Gosa biqilootaa ykn bineesotaa adeemsa baayoolojikaalawaatiin biqiltoota ykn bineensota bira oomishuuf gargaaran,
- Abuurrawwan, tiwooriilee saayinsii ykn foormulaa herregaa,
- Qajeelfama ykn tooftaa taphaa, tooftaa daldalaan ykn sagantaa kompiiteraa,
- Omisha ykn meeshaa ittiin fayyadaman osoo hin dabalatin, tooftaa yaala nmaa fi bineensotaa,
- Hojiilee mirga waraabbiitiin eegumsi hin kennamneef fa'i.

⁹⁰. Yaadannoo 81^{ffaa} olii

⁹¹. Yaadannoo 77^{ffaa} keewwata 27(2) ilaali.

Gaaffii Marii

- Argannowwan mirgi paatentii irratti argamuu hin dandeenye jechuun Waliigaltee Mirga Qabeenya Kalaqa Sammuu Daldalaan walqabatan(TRIPS) jalatti akkasumas labsii paatentii biyya keenyaa keewwata 4 jalatti tarreeffaman kun sababa maaliif eegumsi mirga paatentii dhorkame jettanii yaaddu?
- Labsii paatentii lakk.123/87 keewwata 4(1)(f) jalatti, “hojiilee mirga waraabbiitiin eegumsi hin kennamneef” irratti mirga paatentii argachuun akka hin danda’amne tumameera. Maaliif jettanii yaaddu?

3.1.3. Iyyanno fi Akkaataa Mirgi Paatentii Itti Kennamu

Namni tokko, nama uumamaas ta’e nama seeraa, arganno isaaf eegumsa mirga paatentii argachuuf iyyata isaa biiroo paatentiitti dhiheeffachuuf dirqama qaba. Sirna paatentii biyya keenyaa jalatti iyyata paatentii dhihaate ilaaluun paatentii kan kenu Waajjira(Biiroo) qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaati.⁹² Gaaleen ‘iyyata paatentii’ jedhu adeemsa iyyatni paatentii itti dhihaatu ykn ibsa paatentii ibsuuf kan itti fayyadamamuu dha. Iyyatni paatentii ulaagaa akkamii guutee dhihaachuu qaba, erga dhihaatee booda immoo haala kamiin kennama kan jedhu akka itti aanutti haa ilaallu.

A) Qabiyyee Iyyata Paatentii

Iyyatni dhihaatu ibsa arganno fi foormii adda addaa iyyaticha faana dhihaatan waliin dhihaachuu qaba. Adeemsi arganna mirga paatentii sadarkeessa(specification) waa’ee argannichaa ibsu qopheessuu irraa kan jalqabuu dha. Sadarkeessi kunis qorannoodhaaf biiroo(waajjira) paatentiitti dhihaatee erga ilaalamee booda mirgi paatentii kennamuu ykn dhowwatamuu kan danda’uudha.

i) Sadarkeessa(specification) Paatentii

Qabxiwwan iyyata paatentii keessatti hammatamuu qaban keessaa sadarkeessi iddo guddaa kan qabu akka ta’e labsii paatentii lakk.123/87 jalatti ibsameera.⁹³ Sadarkeessa paatentii jechuun

⁹². Ethiopian Intellectual Property Office Establishment Proclamation number 320/2003, Article 6.

⁹³. Yaadannoo 74^{ffaa} keewwata 9(4)(b)

gabaabumatti sanada waa'ee argannoo mirgi paatentii irratti gaafatamu ibsuu fi daangaa eegumsa mirga paatentii kan agarsiisuudha. Sadarkeessi haala ifaa fi guutuu ta'een argannoo sana ibsuu danda'uu qaba.⁹⁴ Duub-duuba argannichaa gadi fageenyaan, waa'ee argannichaa fi mirga gaafatamuu fi daangaa isaa kan of keessatti hammate ta'uu qaba. Akkasumalee fakkii argannoo sana ibsuuf gargaaru hammachuu danda'a.

ii) Mirga Gaafatamu(Claims)

Seera paatentii biyyoota hundaa keessattis ta'e kan biyya keenyaa keessatti eegumsa mirga paatentii argachuuf mirgi akka kabajamuuf barbaadamu ifatti iyyata paatentii keessatti ibsamuu qaba.⁹⁵ Mirgi gaafatamu, haala ifaa fi gabaabaa ta'een dhimma eegumsi godhamuufii qabu, daangaa isaa akkasumas dhimmoota mirga sana cabsuu danda'an ibsuun dhihaachuu qaba. Eegumsi mirga paatentiin kennamus mirga paatentiin gaafatame qofa irratti kan daangeffameedha. Mirgi gaafatamu kunakkuma haala isaatti sadarkaadhaan tokko ykn sanaa ol of keessati kan hammate ta'uu danda'a. Kana males, mirgi kun qofaatti of danda'ee kan jiru(independent claim) ykn mirga biraan irratti kan rarra'e(dependent claim) ta'uu danda'a. Mirga of danda'e(independent claim) jechuun mirga of danda'e dhaabbatu yoo ta'u, mirga of hin dandeenye(dependent claim) jechuun immoo mirga kan biraan kan agarsiisuu fi mirga biraan wabii kan godhate jechuudha.⁹⁶

iii) Qajeeltoo Dursa Iyyachuu fi Dursa Argachuu

Yeroo tokko tokko namoonni lakkofsaan hedduu ta'an argannoo tokko irratti mirgi paatentii akka kabajamuuf gaafachuun danda'u. Mootummaan argannoo tokko irratti nama tokkoo oliif mirga paatentii kennuu waan hin dandeenyeef, namoota kana addaan baasanii tokkoof kennuu fi kanneen biroo immoo dhorkachuun dirqama ta'a. Namoota kana addaan baasuuf immoo qajeeltoo bu'uuraa qabaachuun dirqama ta'a. Dhimma kanaan walqabatee biyyootni hedduun qajeeltoo iyyannoo dursaa(fist to file rule) ykn argannoo dursaa(fist to invent rule) hojiirra oolchu.

Ameerikaa irraan kan hafe biyyootni hunduu, qajeeltoo iyyannoo dursaa(fist to file rule) fayyadamu. Qajeeltoon kun namoonni lamaa fi sanaa ol argannoo tokko dhuunfaadhaan argatanii iyyannoo mirga paatentii qofa qofaatti kan dhiheeffatan yoo ta'e, mirgi paatentii nama dursee iyyannoo isaa dhiheeffateef kennamuu akka qabu kan tumuudha. Kana jechuun immoo

⁹⁴. Yaadannoo 75^{ffaa} ilaali

⁹⁵. Yaadannoo 74^{ffaa} keewwata 9(4)(c)

⁹⁶. Yaadannoo 75^{ffaa} fuula 20

argannoo sana kan argate nama kamiiniyyuu yoo ta'e, nama dursa iyyata dhiheeffateef mirgi paatentii kan kennamuuf ta'uu isaa agarsiisa. Faayidaan qaajeeltoo kanaa inni guddaan odeeffannoon ariitiidhaan hawwaasaaf ifa akka ta'u jajjabeessuudha. Seeraa paatentii biyya keenyaa keessattis kan hammatamee jiru qajeeltoo iyyannoo dursaa jedhu akka ta'e labsii paatentii keewwata 11(1) irraa ni hubatama.

Akkaataa qajeeltoo ‘dursa argachuu(first to invent rule)’ tti namni mirga paatentii argachuu danda'u nama argannoo sana dursee kalaqee dha. Sirna paatentii Ameeriikaa keessatti argannoos sadarkaa lama of keessatti akka hammatetti hiikamee jira.⁹⁷ Isaanis: Argannoo sana kalaquu(Conception of the invention) fi argannoo sana qabatama taasisuu(reduction to practice of the invention) dha. Kunis argataan argannoo isaa kalaqee akkasumas kaka'umsa ofii isaatiin argannoo sana iyyata paatentii dhiheessuun ykn argannoo sanatti hojjechuun qabatama yoo taasise, guyyaan argannoo argataa guyyaa inni argannicha kalaqe akka ta'e kan mul'isuu dha. Kanaaf, akka qajeeltoo kanaatti namni tokko dursa waan iyyate qofaaf mirga paatentii argachuu hin danda'u.

Gaaffii Marii

- Qajeeltowan lamaan olitti ibsaman, iyyannoo dursaa(first to file rule) fi argannoo dursaa(first to invent rule), faayidaa fi miidhaa isaan guddina saayinsii fi tekinooolooyii keessatti qaban kaasuun irratti mari'adhaa.

B. Mirga Dursaa

Mirgi dursaa mirga paatentiif dursa iyyachuu irratti kan hundaa'e yoo ta'u, kunis yeroodhaan kan daangeffamee dha. Mirgi dursaa kun kan iyyataa ykn dhaaltota isaa abbaa mirgaa ta'an yoo ta'u, innis argannooma duraan argate sanaaf guyyaa iyyannoo duraa dhiheeffate irraa kaasee ulaagaan qoratamuu qabu akka qoratamuuf biyya biroo keessatti mirga paatentii argachuuf iyyannoo dhiheeffachuu kan isa dandeessisu dha. Bu'uura labsii paatentii biyya keenyaa keewwata 11(2) tiin, qajeeltoo dugda wal fudhanna(principle of reciprocity) bu'uura godhachuun ykn bu'uura waliigaltee idila addunya Itoophiyaan mallatteessiteen, lammiiin biyya alaa tokko argannoo biyya isaa keessatti eegumsa mirga paatentii argate irratti biyya kana keessatti eegumsa mirga paatentii argachuu akka danda'u tumameera. Kunis lammiiin biyya alaa kun guyyaa iyyannoo

⁹⁷. Yaadannoo 81^{ffaa} ilaali.

isaa biyya isaa keessatti dhiheeffate irraa kaasee ji'oota kudha lama keessatti iyyata isaa biyya kana keessatti kan dhiheeffate yoo ta'e, iyyatni isaa biyya kana keessatti dhihaate mirga dursaan akka guyyaa biyya isaa keessatti dhihaateetti kan fudhatamuu dha.

Mirgi dursaa gaafatamee jennaan, guyyaan jalqaba iyyannoон dhihaate, guyyaa dursaa(priority date) jedhamuun beekamu, haarummaa fi sadarkaa argannoo keessa darbuu isaa iyyannoон amma dhihaate akka waan guyyaa duraa dhihaatetti kan fudhatamuu dha. Haala biraan yeroo ibsamus, haarummaa ykn sadarkaa qorannoo keessa darbuu argannoo tokkoo qorachuuf kalaqa duraan jiru waliin kan ilaalamu, kalaqoota guyyaa iyyannoó itti aanu dura hawwaasaaf ifa ta'an hunda kan dabalatu osoo hin taane, kalaqoota guyyaa iyyannoó duraa(priority date) dura hawwaasaaf ifa ta'an kan dabalatu jechuudha.

Gaaffii Marii

- Kaayyoон mirga dursaa maaliidha jettanii yaaddu?
- Mirgi dursaa kun labsii paatentii biyya keenya jalatti, qajeeltoo dugda walfudhannaа(reciprocity) ykn waliigaltee biyyi keenya mallatteessite qofa irratti rarra'uun isaa hangam fudhatama qaba jettanii yaaddu?

3.1.5. Mirga Abbaa Paatentii

Iyyatni paatentii dhihaate ulaagaalee seera paatentiin tumaman guutee yoo argame qaamni mootummaa aangoo qabu mirga paatentii argataaf akka kennu labsii paatentii irraa kan hubatamuudha. Mirgi paatentii kennamu kun immoo iyyataan(argataan) argannoo isaa irraatti mirga dhuunfummaa(exclusive right) akka qabaatu kan isa taasisuudha.⁹⁸ Seerri paatentii biyya keenyaasakkuma kan biyyoota biroo argataan argannoo isaa itti fayyadamuu, oomishuu fi haala kamiiniyyuu dabarsuu irratti mirga dhuunfummaa tumee jira. Mirgi dhuunfummaa argataa irraan kan hafe namni biroon argannoo sana haala kamiiniyyuu akka itti hin fayyadamne eegumsa kan kennuudha. Eegumsi mirga paatentiif kenname qabeenya kalaqa sammuu kanneen biroo (mirga waraabbii fi mallattoo daldalaa) caalaa gabaabaa(waggaa 15) ta'ullee, mirgi paatentiin kennamu mirga qabeenyota kalaqa sammuu biroof kennamu caalaa mi'aadha. Sababiinsaas, mirgi paatentiin kennamu irra caalaan isaa faayidaa daldalaa argannoo sanaa kan haguugu waan ta'eef. Mirga dhuunfummaa argataa tokko tokkoon akka itti aanutti haa ilaallu.

⁹⁸. Yaadannoo 74^{ffaa} keewwata 22(1) ilaali

A. Mirga qabeenyaa argate sana Oomishuu

Mirgi baayyee barbaachisaa ta'ee fi argataaf kennname mirga argannoo isaa oomishuuti. Kunis argataan argannoo isaa haala barbaadeen oomishuu(qopheessuu) akka danda'u kan isa aangessuudha.

B. Mirga qabeenyichatti fayyadamuu

Seerri paatentii biyyoota biroos ta'e kan biyya keenyaa mirga dhuunfummaan kalaqa paatentii ta'etti fayyadamuu abbaa qabeenyaa(argataaf) mirkaneessee jira. Mirgi qabeenya ofiitti fayyadamuu mirga uumamaa namni tokko waan itti dafqe tokko argachuu fi itti gammaduu qaba jedhu waliin kan walqabatuudha. Haalonni addaa(daangeffamni) seera paatentiin tumaman akkuma jirutti ta'anii, argataan mirga dhuunfummaan argannoo isaatti fayyadamuu akka qabu labsicha irraa kan hubatamuudha.

C. Mirga haala barbaade biroon dabarsuu

Akkuma qabeenyaa dhuunfaa kanneen biroo mirga paatentii namaaf dabarsuu, hayyama itti kennuu ykn wabiif qabsiisuun ni danda'ama.⁹⁹ Kalaqni kun qabeenya waan ta'eef argataan kalaqa isaa kana abbaa qabeenyummaa isaa nama kan biraaf dabarsuu danda'a. Kunis waliigaltee bu'uura godhachuun kan raawwatamu ta'a. Seerri paatentii keenya haalaa fi foormii qabeenyi kun argataa irraa gara isa biraatti itti darbuu danda'u hin tumne. Labsicha keessatti raawwii dhaba seera waliigaltee kutaa waliigalaa waan hin tumneef, seera waliigaltee waliigalaa fayyadamuuun dhama qabeessa ta'a. Kana malees, argataan argannoo isaa namni kan biraan akka itti fayyadamuuuf hayyama kennuu danda'a. Hayyamni kun garuu qaama dinagdummaa(daldala) argannoo sanaa kan dabalatu miti.

3.1.6. Dirqama abbaa Paatentii

Akkuma beekamu seerri paatentii yeroo murtaa'eef argannoo haaraa argame omishuu, itti fayyadamuu fi dabarsuu ilaalchisee abbaa qabeenyaaaf mirga dhuunfummaa kan kennuu dha. Mata durewwan olitti ibsaman jalatti akkuma kaasne, kaayyoon seera paatentii inni guddaan mirga paatentii namoota argannoo haaraa argataniif kennuun, gama biraan immoo bu'aa argannoo sana hawwaasni haala ga'aa ta'een akka itti fayyadamu taasiisuu dha. Abbaan

⁹⁹. The last phrase of Art 22(1) provides that a patent owner has an exclusive right to exploit his invention in any manner he wishes. Obviously, this paragraph shows the various modes of exploitation of patent right. It may be assignment, license or any other.

qabeenyaa argannoo isaa kana haala barbaadameen itti hin hojjetu yoo ta'e akkasumas kalaqichi akka hin oomishamne kan dhorku yoo ta'e mirga hawwaasni argannichatti fayyadamuuf qabu kan sarbuudha. Rakkoo kana hambisuuf abbaa argannoo irra dirqama kaa'uun barbaachisaadha. Kanuma bu'uura godhachuun labsii paatentii biyya keenyaa jalatti dirqama argataan(abbaan paatentii) qabu ifaan tumameera.¹⁰⁰ kunis abbaan qabeenyaa argannoo isaa haala barbaadamuun itti hojjechuu, itti hojjechuu yoo hin dandeenye garuu namni biraan akka itti hojjetu aangessuu akka qabu kan tumuudha. Kun immoo argataan dirqama argannoo isaa itti hojjechuu, ofiif itti hojjechuu hin danda'u yoo ta'e immoo namni biraan itti hojjeteetee hawwaasni oomisha kalaqa sanaa akka argatu gochuuf dirqama kan qabu ta'uu isaa agarsiisa. Argataan dirqama kana ba'uu yoo dide bu'aan isaa maal ta'a kan jedhu labsichi deebii waan kenne fakkaata. Labsicha keewwata 29(3) jalatti, argataan argannoo isaa guyyaa mirga paatentii argate irraa kaasee hanga waggaa saditti ykn guyyaa iyyanno dhiheeffate irraa kaasee waggaa afur keessatti sababa ga'aa malee kan itti hin hojenne yoo ta'e, namni kan biraan akka itti hojjetuuf hayyama dirqamaa(compulsory license) kennuuf akka dirqamu tumameera. Kunis abbaan paatentii argannoo isaatti haala barbaadamuun itti hin hojenne yoo ta'e, namni kamiyyuu hayyama dirqamaan itti fayyadamuu akka danda'u agarsiisa. Kaayyoon hayyama dirqamaa omishni ga'aan argannoo paatentii ta'ee hawwaasaaf akka dhihaatu gochuu ta'us, inni guddaan argataan argannoo isaatti sirnaan akka itti hojjetu, itti hojjechuu hin danda'u yoo ta'e immoo fedhii isaatiin namoota biraan oomisha hawwaasaaf dhiheessuu danda'aniif hayyama akka kennu kakaasuu dha.

Gaaffii Marii

- Labsiin paatentii biyya keenyaa keewwata 27 jalatti abbaan paatentii dirqama akkamii ba'uu akka qabu tumeera. Abbaan paatentii dirqama isa irratti gatame yoo ba'uu dhiise falli isaa maal ta'a kan jedhu irratti labsichi fala guutuu ta'e kaa'eera jettanii yaadduu? Maaliif? Fkn: Argannoo sana irratti namni hayyama dirqamaa gaafatu yoo dhibe bu'aan isaa maal ta'a?

¹⁰⁰. Yaadannoo 74^{ffaa} keewwata 27 ilaali

3.1.7. Daangeffama Mirga Paatentii

Akkuma olitti ilaalle, paatentiin argannoo haaraa argame irratti argataaf mirga dhuunfummaa kan kenuudha. Kana jechuun garuu mirgi paatentii daangaa kan hin qabne jechuu miti. Sababa turtii yeroo fi faayidaa uummataaf jecha kan daangeffamuu dha. Kaayyoon daangeffama kanaa inni guddaanis fedhii argataa fi hawwaasa bal'aa gidduu jiru akka wal madaalu taasisuudha. Daangeffama mirga paatentii irra jiran akka itti aanutti ilaaluuf yaalla.

A) Yeroon Eegumsa Mirgaa darbuu

Akkuma beekamu mirgi paatentii umurii guutuuf kan turu miti. Mirga waraabbii fi mallattoo daldalaa waliin wal bira qabnee yeroo ilaallu turtiin yeroo mirga paatentii gabaabaadha. Akka muuxannoo biyyoota hedduutti turtiin yeroo mirga paatentii waggaa 20 dha.¹⁰¹ Biyya keenyatti garuu, akka ka'umsaatti mirgi paatentii waggaa 15 qofaaf turuu kan danda'u fi argannoosun garuu biyya kana keessatti haala ga'aa ta'een hojjechaa jiraachuun isaa kan mirkanaa'u yoo ta'e waggaa 5 f dheerachuu akka danda'u labsicha keewwata 16 jalatti tumameera. Kun immoo mirgi paatentii haala addaatiin waggaa shaniif kan dheeratu yoo ta'e malee waggaa 15 booda hojiirra ooluu akka hin dandeenyee fi argannoosun qabeenya uummataa ta'ee namni kamiyyuu baasii fi daangaa tokko malee itti fayyadamuu akka danda'u kan agarsiisuudha.

Gaaffii Marii

- Daangaan yeroo waggaa 15 seerichaan tumame erga xumuramee booda argataan(abbaan paatentii) argannoosun isaa haala ga'aa ta'een biyya kana keessatti hojjechaa jiraachuun isaa mirkaneessee, yeroon turtiin mirga paatentii waggaa 5 f akka dheeratuuf yoo gaafate, waajjirri Qabeenya Kalaqa Sammuu Itoophiyaa dheeressuu diduu danda'a?, Yoo dide bu'aan isaa maal ta'a?

B. Dhimmoota daldalaan alaaf itti fayyadamuu

Mirgi paatentiin kennamu irra caalaa faayidaa daldalaan argannichaa waliin kan walqabate akka ta'e olitti kaasnee jirra. Labsii paatentii keewwata 25(1) jalattis mirgi dhuunfummaa paatentii, argannoo sana dhimmoota daldalaan alaaf itti fayyadamuu akka hin dablatne tumee jira. Qajeeltoon kun argataan(abbaan paatentii) namoota argannoosun sana dhimmoota daldalaan alaaf itti fayyadaman dhorkuu akka hin dandeenye kan mul'isuudha. Kaayyoon qajeeltoo kanaa inni

¹⁰¹ . Yaadannoo 81^{faa} ilaali.

guddaan beekumsa saayinsii argannoo sana irratti jiru dagaagsuu dha. Fakkeenyaaaf, abbaan paatentii argannoo isaa mana barumsaa, kolleejjii ykn dhaabbata qorannoo keessatti akka itti hin fayyadamne kan dhorku yoo ta'e, carraa rakkoo argannichi qabu qeequun akka fooyya'u taasisuu kan daangessuudha. Rakkoon qabxii kanaan walqabatee jiru garuu garaagarummaa daldalaaf itti fayyadamuu fi itti fayyadama daldalaan alaa addaan baasuu dha. Sababiinsaas, ulaagaan dhimmoota kana lamaan ittiin adda baasan seerichaan ifaan tumamee waan hin jirreef, gocha kamtu gocha daldalaati ykn gocha daldalaan alaati jechuun adda baasuun rakkisaa dha. Biyyoota biroo keessatti sammuu dhuunfaa nama itti fayyadamuu xiinxaluun, namni sun kaka'umsa fedhii daldalaaf qabuun itti fayyadameera yoo ta'e, akka faccisaatti dhihaachuu hin danda'u. Kaayyoona dhuunfaa nama itti fayyadamee daldalaaf miti yoo ta'e garuu seera qabeessaa fi akka faccisaatti dhihaachuu kan danda'uudha.¹⁰²

Gaaffii Marii

- Gochi tokko gocha daldalaati ykn gocha daldala miti jennee addaan baasuuf safartuun isaa maal ta'uu qaba kan jedhu ilaachisee seerri paatentii keenya waan jedhu hin qabu. Kanaaf, dhimmoota kana addaan baasuuf safartuu akkamii fayyadamuu qabna jettanii yaaddu?

C. Qorannoof itti fayyadamuu

Labsicha keewwata 25 jalatti daangeffama mirga paatentii irratti gataman keessaa argannoo haaraa argame qorannoo saayinsiif itti fayyadamuu isaa tokkoo dha. Kaayyoona argannoo namni tokko argate qorannoo saayinsiif itti fayyadamuu, mirgi dhuunfummaa paatentii guddina saayinsii fi tekinoooloiji akka hin daangeessineef yaadamee akka ta'e ogeessonni kan irratti waliigalanii dha. Qabxiin asitti ilaalamuu qabu, daangaan argannoo tokko qorannoof itti fayyadamuu kun hanga eessaatti kan jedhoo dha. Seera paatentii keenya yeroo ilaallu, daangaa argannoo tokko qorannoof itti fayyadamuu hin teechifne. Seera paatentii biyyoota biroo yeroo ilaallu garuu, daangaa ka'aniiru. Fakkeenyaaaf, seera paatentii Ingilizii jalatti daangaan argannoo tokko qorannoof itti fayyadamuu kan murtaa'u kaayyoo qorannichaa ilaaluun akka ta'e tumameera.¹⁰³ Kaayyoona qorannichaa waan haaraa kanaan dura hin beekamne argachuuf yoo ta'e ykn rakkoo tokko ittiin ilaaluuf yoo ta'e akka qorannootti kan fudhatamu waan ta'eef, itti gaafatamummaa kan hordofsiisu miti. Faallaa kanaa qorannoon sun waan kanaan dura jiru

¹⁰². Yaadannoo 84^{ffaa} ilaali

¹⁰³. Yaadannoo 81^{ffaa} ilaali.

mirkaneessuuf kan itti fayyadamame yoo ta'e, ykn nama 3^{ffa}tti haala kalaqni sun itti hojjetu agarsiisuuf yoo ta'e garuu qorannoof akka itti fayyadamametti kan fudhatamu miti.

Gaaffii Marii

- Argannoo nama biraa qorannoof itti fayyadamuun daangaan isaa hanga eessatti kan jedhu ilaachisee seerri paatentii keenya waan jedhu hin qabu. Seericha haala kamiin hiiknee hojiirra oolchuu dandeenya jettanii yaaddu? Bal'ateemoo, dhiphatee hiikamuu qaba jettu? Dhimmoota akkam akkamii ilaalchaa keessa galchuu qabna?

D. Qajeeltoo duguuganii dabarsuu(Xumurachuu)(Doctrine of exhaustion)

Labsicha keewwata 25(1)(c) jalatti, abbaan paatentii fedhii isaatiin argannoo isaa gabaatti erga gurguree booda namni argannoo sana bite kalaqa sana dabarsee akka hin gurgurre, haala kamiiniyyuu akka itti hin fayyadamne dhorkuu akka hin dandeenye tumameera. Sababiinsaas, abbaan paatentii kalaqa isaa yeroo gurguru karaa naannawwaatiin nama kalaqa sana biteef hayyama kalaqa sana eeguu, itti fayyadamuu fi dabarsanii gurguruu kan kenneef waan ta'eef. Kun immoo namni kalaqa paatentii ta'e tokko seera qabeessaan bitate, daangaa tokko malee haala barbaadeen itti fayyadamuu akka danda'u fi abbaan paatentii kalaqa sana erga gurguree ykn nama biraaf hayyamee, kalaqa sana irratti mirga akka hin qabne kan agarsiisuu dha.

Seera paatentii keessatti qajeeltoon kun bifa lama kan qabuu dha. Duguuganii dabarsuu daangaa hin qabne(Absolute exhaustion) fi duguuganii dabarsuu biyoyolessaa(national or domestic exhaustion) jedhamuun beekamu.¹⁰⁴ Duguuganii dabarsuun biyoyolessaa kalaqa paatentii ta'ee gabaa biyoyolessaa irratti dhihaatu qofa irratti kan raawwatamummaa qabuudha. Akka qajeeltoo kanaatti abbaan paatentii fedhii isaatiin kalaqa paatentii ta'e tokko gabaa biyya keessaaf dhiheesseera taanaan, aangoo omisha sana to'achuu ni dhaba. Qajeeltoon kun garuu kalaqa paatentii gabaa alaaf dhihaatan kan dabalatu miti. Kun immoo abbaan paatentii omishni argannoo isaa gabaa alaa irraa gara biyya keessatti akka hin galle dhorkuu akka danda'u kan mul'isuudha. Duguuganii dabarsuun daangaa hin qabne immoo abbaan paatentii fedhii isaatiin omisha isaa gabaa biyya keessaafis ta'e gabaa addunyaaf dhiheesseera taanaan, omisha sana irraa mirga akka hin qabne kan tumuudha. Kun immoo abbaan paatentii omisha isaa gabaa biyya keessaafis ta'e biyya alaaf al tokko dhiheesseera taanaan, namni kamuu omisha isaa kana gabaa

¹⁰⁴. Yaadannoo olii

alaa irraa gara biyya keessaa galchuu akka danda'uu fi abbaan paatentii dhorkuuf aangoo akka hin qabne kan agarsiisuu dha. Qajeeltowwan kun lamaan karaa hedduu garaagarummaa waan qabaniif, lamaan isaanii wal faana seera paatentii keessatti hammachiisuun rakkisaadha. Biyyootni hunduu akkuma haala qabatama isaaniitti qajeeltowwan lamaan keessaa tokkotti fayyadamu. Garuu biyyi Ingilizii haala addaatiin qajeeltowwan lamaan kana wal cina seera paatentii ishee keessatti hammachiiftee jirti.

Gaaffii Marii

- Seerri paatentii keenya qajeeltowwan duguuganii dabarsuu olitti ilaalle keessa isa kamiin hammatee jira jettanii yaaddu?, qajeeltoo lamaanuu hammatee jira yoo ta'e haala kamiin hojiirra oolchuun danda'ama? labsicha keewwata 22(2) fi 25(1)(C) irraa maaltu hubatama?

E. Mirga namoota dursa Fayyadamaa jiranii

Qajeeltoon kun namoonni yaada gaariidhaan guyyaa iyyatni paatentii dhihaate dura ykn guyyaa mirgi dursaa gaafatame duraa kalaqa paatentii ta'e sanatti fayyadamaa turan, mirgi paatentii yoo jiraates itti fufanii akka itti fayyadaman mirga dhuunfaa kan kennuudha.¹⁰⁵ Labsicha irraa akkuma hubatamu, mirgi kun mirga kalaqa sana dhuunfaan itti fayyadamuutti kan daangeffameedha. Kana jechuun immoo namni kalaqa sana duraan itti fayyadamaa jiru, mirga itti fayyadama omishichaa nama kan biraaf dabarsuu akka hin dandeenye mul'isa. Labsicha keewwata 26(2) jalatti garuu haala addaatiin, mirga itti fayyadamaa sana dabarsuun akka danda'amu tumameera. Kunis ta'u kan danda'u, mirgi itti fayyadamaa sun dhaabbata daldalaa mirga sana itti fayyadamaa jiru waliin kan darbu yoo ta'eedha.

3.2. Paatentii Biyyatti Madaksuu

Paatentii biyyatti madaksuu jechuun kalaqa biyya biraatti paatentii ta'ee fi biyya kana keessatti paatentii hin taane gara biyya kanaatti fiduun eegumsa mirgaa argamu jechuudha. Kaayyoon isaa inni guddaan dhangala'insa paatentii biyyoota biroo irraa gara biyyaatti ta'u jajjabeessuudha. Labsii paatentii keenya keewwata 18 jalattis, eegumsi mirga paatentii biyyatti madaksuu kan kennamu argannoo biyya biraat irraa gara biyya keenyatti madaqee fi biyya

¹⁰⁵. Yaadannoo 74^{ffaa} keewwata 26(1) ilaali.

keenya keessatti paatentii hin ta'in jiru irratti ta'ee, kenis namni argannoo kana biyyatti madaksu itti gaafatamummaa kan fudhatuu fi turtiin yeroo paatentii biyya biraan kan hin dhunne(hin darbine) yoo ta'eetha. Namni tokko eegumsa mirga paatentii biyyatti madaksuu argachuuf argannoob biyyatti madaquuf jiru ulaagaalee paatentii argannoo haaraaf tumaman guutuu akka qabu keewwata 19(1) jalatti tumamee jira. Akkasumas mirgaa fi dirqama nama paatentii biyyatti madaksuu ilaachisee, mirgaa fi dirqamni paatentii waan haaraa uumuuf tumaman raawwatamummaa akka qaban labsicha keewwata 26 fi keewwatoota itti aananii jiran irraa kan hubatamu dha. Labsicha keewwata 21 irraa akka hubatamutti, yeroon turtii mirga paatentii biyyatti madaksuu waggaa sadiif akka ta'ee fi abbaan qabeenyaa argannichi akka hojjetu waggaa waggaan mirkaneessuu yoo danda'e hanga waggaa kudhaniitti dheerachuu akka danda'u tumameera. Kunis, abbaan qabeenyaa guyyaa eegumsa mirgaa argate irraa kaasee, waggaa sadii booda argannichi akka hojjetu waggaa waggaan hin mirkaneessu yoo ta'e waggaa sadii booda argannicha irraa mirga akka hin qabne agarsiisa.

3.3. Ragaa Moodela Yuutiliitii

Moodelli yuutiliitii argannowwan xixxiqoo ulaagaa argannoo haaraa hin guutneef eegumsa kenuuf jedhamee akka tumame seera paatentii biyyoota biroo irraas ta'e kan biyya keenyaa irraa ni hubatama. Seera paatentii keenya keewwata 38(1) irraa akka hubatamutti, ragaan moodela yuutiliitii argannoo xixxiqqa haarrummaa qabnii fi industirii keessatti faayidaa irra ooluu danda'aniif kan kennamuudha. Keewwata olii irraa dhaabbannee yeroo ilaallu, dhimmi moodela yuutiliitiin eegumsa argatu, "argannoo xixiqqa" dha. Gaaffiin asitti ka'u garuu, 'argannoo xixiqqa' jechuun maal jechuudha?, daangaan isaa hangam? dhimmoota akkamii ilaallata kan jedhuudha. Seerri paatentii keenya gaaffiwwan olitti kaasne kanaaf deebii kenne hin qabu. Kanaaf, mirga kana haala kamiin hojirra oolchuu dandeenya kan jedhu ilaachisee leenjifamtootni mariin kan gabbisan ta'a.

Bu'uura labsichaatiin dhimmootni moodela yuutiliitiin eegumsa argachuuh hin dandeenye keewwata 40 jalatti tarreeffamanii jiru. Isaanis: kalaqa paatentii ta'e tokko ykn qabeenyaa uummataa boca ykn qabiyyee isaa jijiiruu, hojii tokko hojjechuuf elementii beekamaa ta'e tokko kan biraan bakka buusuu fi argannoo faallaa duudhaa fi nageenya biyyaa ta'anii dha. Akkuma paatentii waan haaraa uumuuf, ragaan moodela yuutiliitii nama ragicha argateef argannoo isaa irratti mirga dhuunfummaa akka kenuuf keewwata 38(2) jalatti tumameera. Mirgi

dhuunfummaa daangaan isaa hanga kamiitti kan jedhu kutaa 3.1 jalatti xiinxalameera waan ta'eef asitti kaasuun barbaachisaa ta'ee hin argamne. Akkasumas mirga, dirqamaa fi dhimmoota biroo tumaa moodela yuutiliitii jalatti hin hammatamne ilaachisee, tumaaleen paatentii waan haaraa uumuu jalatti tumaman raawwatatummaa akka qaban keewwata 45 jalatti tumamee jira. Yeroon turtii mirga moodela yuutiliitii kan paatentii waan haaraa uumuu irra xiqqaa fi waggaa shan akka ta'e keewwata 44 jalatti tumamee jira. Haala addaatiin garuu namni mirga moodela yuutiliitii qabu argannichi biyya kana keessatti hojjechaa jiraachuu isaa kan mirkaneessu yoo ta'e waggaa shaniif dheerachuu akka danda'us keewwitichi ni ibsa. Kun immoo namni mirga moodela yuutiliitii qabu argannoon isaa biyya kana keessatti hojjechaa jiraachuu isaa hin mirkaneessu yoo ta'e waggaa shan booda mirgi isaa kan dhaabbatu ta'uu isaa agarsiisa.

Gaaffii Marii

- Tokkummaa fi Garaagarummaan paatentii waan haaraa uumuu fi moodela yuutiliitii gidduu jiru maali?, ulaagaan" kanaan dura kan hin beekamne ta'uu(Inventive step)" jedhu moodela yuutiliitii keessaa maaliif hambifame jettanii yaaddu?
- Labsiin paatentii keenya ragaan moodela yuutiliitii arganno xixiqqaaf kan kennamu ta'uu isaa malee, arganno xixiqqa jechuun maal jechuudha, dhimmoota akkamii ilaallata, daangaan isaa hanga eessatti kan jedhu ilaachisee waan jedhu hin qabu. Kanaaf, tumaalee moodela yuutiliitii ilaallatan haala kamiin hojiirra oolchuu dandeenya?

3.4. Eegumsa Dizzaayinii Industirii

Dhimmi eegumsi kennamuuf akkasumas haalli eegumsi itti kennamu biyyaa biyyatti garaagarummaa waan qabuuf, Konveenshiniin Paaris, biyyoota miseensa konveenshinichaa ta'an hunda keessatti duuchaadhumatti dizzaayiniin indastirii kabajamuu akka qabu tumuu irraan kan hafe, dizzaayinii indastiriif hiikoo hin kennine.¹⁰⁶ Dizzaayinii Indastirii jechuun maal jechuu akka ta'e, barreeffamni tokko akka itti aanutti ibseera:

*"In general, an "industrial design" is equivalent to the "design" of an industrial product, and it involves the application of skill to an aspect such as the shape, colour, pattern or arrangement of an article, to make its exterior appear beautiful or provide it with a function."*¹⁰⁷

Labsii Paatentii biyya keenyaa jalatis hiikkoon itti aanu kennameeffii jira:

¹⁰⁶. Article 5 of the Paris Convention for the protection of Industrial Property.

¹⁰⁷. Introduction to TRIPS Agreement: Japan Patent Office Asia-Pacific Industrial Property Center, JIII

“Industrial Design’ means any composition of lines or colours or any three dimensional form whether or not associated with lines or colours, provided that such composition or form gives a special appearance to a product of industry or handicraft and can serve as a pattern for a product of industry or handicraft.”¹⁰⁸

Hiikoo olitti kenname kana lamaan irraa, dizzaayinii indastirii jechuun dizzaayinii omisha industirii ta’ee, booca, halluu, qabiyyee, fi kkf ala omishaa bareechuuf fayyadan kan ogummaan hoijetamu jechuu akka ta’e hubachuun ni danda’ama. Kunis, mirgi dizzaayinii indastirii, mirga qabeenya kalaqa sammuu keessaa tokko ta’ee, omishaaf osoo hin taane, dizzaayinii waantootaa(objects) alatti mul’atuuf eegumsa kan kennu ta’uu isaa ibsa.

Sirni dizzaayinii indastirii biyyoota addunyaa kanaa bakka lamatti kan qoodamuu dha.¹⁰⁹ Isaanis: 1^{ffa}, biyyoota galmeessa dizzaayinii industirii hordofan yoo ta’u, biyyoota kana keessatti namni tokko eegumsa mirga dizzaayinii indastirii argachuuf akkuma paatentii ulaagaa eegumsa dizzaayinii indastiriif seeraan tumaman guutuun yoo galmeessifate qofaadha. Fakkeenyaaaf, Ameerikaa keessatti mirga dizzaayinii indastirii argachuuf dizzaayinii sana ulaagaa seeraan tumame guutuun galmeessuun dirqama. 2^{ffa}, biyyoota galmeessa dizzaayinii indastirii hin hordofneedha. Biyyoota kana keessatti, namni tokko eegumsa mirga dizzaayinii indastirii kan argatu akkuma mirga waraabbi guyyaa dizzaayinii sana kalaqe irraa jalqabeeti. Eegumsa mirgaa argachuuf galmeessuun hin barbaachisu. Fakkeenyaaaf, biyya Ingilizii fi Gamtaa Awurooppaa keessatti mirga dizzaayinii indastirii argachuuf galmeessuun hin barbaachisu. Kan biyya keenyaa yeroo ilaallu immoo, sirna isa 1^{ffa}(sirna galmeessa dizzaayinii indastirii) kan hordofu akka ta’e labsicha keewwata 47- 49tti jiran irraa kan hubatamuu dha.

3.4.1. Ulaagaalee Eegumsa Dizzaayinii Indastiriif barbaachisan

Kalaqni dizzaayinii indastirii tokko eegumsa seeraa argachuuf ulaagaalee adda addaa guutuu akka qabu waliigalteewan idila addunyaa dhimma kanaan walqabatanii raawwatamanis ta’e seeri dizzaayinii indastirii biyya keenyaa tumanii jiru. Isaanis: Ulaagaa haarummaa fi qabatamaan industirii keessatti faayidaa kan qabu ta’uu dha. Ulaagaalee kana tokko tokkoon gabaabsinee akka itti aanutti haa ilaallu.

¹⁰⁸. Yaadannoo 74^{ffa} keewwata 2(2)

¹⁰⁹. Yaadannoo 107^{ffa} olii fuula 25 ilaali

A) Haarummaa(Novelty)

Dizzaayiniin indastirii tokko eegumsa seeraa argachuuf dirqama kalaqa haaraa(novel) ta'uu akka qabu Waliigaltee qabeenya kalaqa sammuu daldalaan walqabatan(TRIPS) keewwata 25 jalatti tumameera. Akkasuma biyya keenya keessattis dizzaayiniin tokko eegumsa argachuuf dirqama kalaqa haaraa ta'uu akka qabu labsicha keewwata 46(1) jalatti tumameera. Dizzaayiniin tokko kalaqa haaraa ta'uu qaba jechuun maal jechuudha?, maaliin ibsama kan jedhu ilaachisee, labsicha keewwata 46(2)(a) jalatti akka itti aanutti ibsameera:

An industrial design is considered new when the sum total of its essential features is different from that of another design known either in Ethiopia or abroad and has not been disclosed for more than one year before the date of filing of the application for registration, or where appropriate, before the priority date. Design shall be deemed to be identical if their specific features differ only in immaterial details.

Akkaataa tumaa kanaatti dizzaayiniin tokko haaraadha ykn haaraa miti jedhanii murteessuuf, dizzaayinii akka biyya kanaattis ta'e akka addunyaatti guyyaa iyyanni galmeef dhihaate ykn guyyaa mirgi dursaa gaafatame dura jiru waliin wal cina qabanii ilaaluu barbaachisa. Dizzaayiniin amma galmeef dhihaate kan duraan jiru waliin kan walfakkaatu ykn garaagarummaan isaa dhimma hin barbaachifne irratti yoo ta'e ulaagaa haarummaa waan hin guutneef eegumsi kennamuuf hin jiru. Garuu dizzaayinichi kalaqa duraan jiru irraa adda yoo ta'e ulaagaa kana kan guutuu fi eegumsa argachuuf akka danda'u hubatama.

B) Qabatamaan hojiirra ooluu(Practical applicability)

Dizzaayiniin tokko eegumsa seeraa argachuuf ulaagaa lammafaan inni guutuu qabu dizzaayinichi qabatamaan hojiirra ooluu kan danda'u ta'uu akka qabu labsicha keewwata 46(1) jalatti tumameera. Qabatamaan hojiirra ooluun kan ittiin madaalamus indastiriin dizzaayinii sana akka moodelaatti fayyadamee omisha oomishuu danda'eeramoo hin dandeenye kan jedhu waliin kan ilaalamu akka ta'e labsicha keewwata 46(2)(b) irraa kan hubatamuudha. Indastiriin dizzaayinii sana akka moodelaatti fayyadamuun omisha oomishuu danda'eera taanaan ulaagaa kana kan guutuu fi eegumsa seeraa kan argatuudha. Akka qajeeltoo waliigalaatti yeroo ilaallu, dizzaayiniin tokko ulaagaa olitti ibsame kana lamaan guutee jennaan, eegumsa seeraa argachuuf akka danda'u ni hubatama. Garuu seerota biyyoota hedduu keessattis ta'e seera biyya keenyaa jalatti, dizzaayiniin tokko ulaagaa olitti ibsame lamaan kan guutu yoo ta'eliee, haala addaatiin

eegumsa seeraa yeroo itti hin arganne ni jira. Fakkeenyaaaf, biyya keenyatti, dizzaayiniin faallaa safuu fi nageenya uummataa ta'e, akkasumas dizzaayiniin bu'aa tekinikaa argamsiisuuf fayyadu eegumsa seeraa argachuu akka hin dandeenye labsicha keewwata 46(3) fi (4) jalatti tumameera.

3.4.2. Mirga abbaa Dizzaayinii

Akkuma paatentii dizzaayiniin tokko ulaagaa olitti ibsame guutee waajjira qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaa biratti erga galmaa'ee booda abbaa dizzaayinichaaf mirga dhuunfummaa(exclusive right) kan kennu akka ta'e labsicha keewwata 49 jalatti tumameera. Mirgi kunis, dizzaayinii sana qopheessuu(omishuu), itti fayyadamuu yk haala biraan dabarsuu kan of keessatti hammatedha.

Seera keenya jalatti, akka qajeeltootti yeroon turtii mirga kanaa guyyaa iyyannoон galmeessuuf dhihaate irraa kaasee waggaa shan akka ta'e labsicha keewwata 50(1) irraa ni hubatama. Garuu haala addaatiin abbaan dizzaayinii, dizzaayinichi Itoophiyaa keessatti hojjechaa jiraachuu isaa kan mirkaneessu yoo ta'e, marsaa lamaaf waggaa shan shaniin haaromsuun akka danda'amu keewwatura olitti ibsame jalatti tumamee jira. Kunis abbaan dizzaayinii, kalaqichi biyya kana keessatti hojiirra jiraachuu isaa mirkaneessuu yoo hin dandeenye waggaa shan booda mirgi dhuunfummaa isaa hafaa akka ta'u mul'isa.

Gaaffii Marii

- Tokkummaa fi garaagarummaan paatentii fi Dizzaayinii Indastirii gidduu jiru maal isinitti fakkaata? Labsicha keewwata 3(2) fi 46(2)(a) irraa maaltu hubatama?
- Tokkummaa fi garaagarummaan mirga waraabbii fi Dizzaayinii indastirii gidduu jiru maal?
- Labsii jalatti dizzaayinii indastirii ilaachisee, mirga dhuunfummaa abbaan dizzaayinii qabu malee daangeffamni mirgicha irratti gatame hin tumamne. Kana jechuun mirgi dhuunfummaa dizzaayinii indastirii daangaa hin qabu jechuudhaa? Labsicha keewwata 51 irraa maaltu hubatama?
- Abbaan dizzaayinii waggaa shan booda dizzaayiniin isaa Itoophiyaa keessatti kan hojjechaa jiru ta'uu isaa yoo mirkaneesse, waajjirri qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaa sababa biraan kaasuun haaromsuun diduu danda'aa?, yoo dide abbaan dizzaayinii furmaata akkamii qaba?

BOQONNAA AFUR

MALLATTOOLEE DALDALAA

Seensa

Yaadrimewwan barnoota qabeenya kalaqa sammuu seeraan beekamtii fi eegumsa argatan keessaa tokko mallattoolee daldalaa ti. Mallattooleen daldalaa shamattoonni oomisha bitanii itti fayyadaman ilaachisee adeemsa dogoggorsiisaa ykn gocha burjaajessaa irraa akka eegamanii fi oomishaa fi raabsa sirrii irraa akka argataniif faayidaa guddaa ni qabaata. Kun faayidaa mallattooleen daldalaa shamattootaaf ykn namoota oomisha ykn meeshaalee bitatan kamiifuu kan argamsiisu yommuu ta'u, gama biraatiin immoo mallattooleen daldalaa kun kabajaa fi maqaa gaarii oomishtootaa ykn daldaltoota kamiiyyuu eeguuf gahee guddaa qaba.

Akka ka'umsaatti, labsii lakk.501/98 (labsii galmeessaa fi eegumsa mallattoolee daldalaa, kanaa booda Labsii Mallattoolee Daldalaa jedhamee kan waamamu) kutaa seensaa isaa gadi fageenyaan yoo ilaalle kaayyoon labsichaa bakka gurguddaa saditti qoodamee ilaalamuu ni danda'a. 1ffaa namoonni daldala keessatti qooda fudhatan haala kabajnii fi maqaa gaarii isaan qaban eegamuu danda'uun dogoggorsaa fi burjaaja'iinsa hambisuudhaan raabsa ykn dhiyeessa meeshaalee fi keniinsa tajaajilaa itti fufsiisuu, 2ffaa sirna daldala ykn gabaa bilisaa keessatti mallattooleen daldalaa maamiltoota milkeessuu fi fedhii isaanii eegsisuu keessatti gahee olaanaa qabaaachuu, 3ffaa eegumsi mallattoolee daldalaaf taasifamu guddina dinagdee biyyaa fi misooma daldalaa fi industirii biyyattii keessatti dhiibbaa (positive impact) qabaachuu isaa irratti kan xiyyeffatu dha.

Kaayyoon Labsii Mallattoolee daldalaa kan armaan olii kana yoo ta'u, kanatti aansuun mallattoolee daldalaa jechuu maal jechuu akka ta'e, barbaachisummaa isaanii, haala galmeessa mallattoolee daldalaa, ulaagaa fi adeemsawan barbaachisan, mallattoolee daldalaa waliinii fi bebbeekamoo ta'an, turmaataa fi haaromsa galmee mallattoolee daldalaa, mirgoota mallattoolee daldalaan argaman dabarsanii kennuu, dhiisuu, haquu fi gatii dhabsiisuu , haala raawwii mirgoota kanneenii ilaachisee itti gaafatamummaa hariiroo hawaasaa fi yakkaa akkasumas aangoo mana murtii dhimmoota mallattoolee daldalaa wajjin wal qabatanii ka'an irratti, tokko tokkoon walduraa duubaan kaafnee kan ilaallu ta'a.

4.1. Hiikkoo Mallattoolee Daldalaa

Labsiin Mallattoolee Daldalaa kwt.2(12) jalatti mallattoo daldalaa jechuun maal jechuu akka ta'e akka armaan gadiitti hiika itti kenneera. Garagalchi afaan Ingilizii isaa:

Trademark means any visible sign capable of distinguishing goods or services of one person from those of other persons; it includes words, designs, letters, numerals, or colors or the shape of goods or their packaging or the combinations thereof jechuun kaa'eera.

Akka hiikoo kanaatti, mallattoo daldalaa jechuun mallattoo ijaan mul'achuu danda'u kamiyyuu, meeshaa ykn tajaajila nama tokkoo kan nama biroo irraa adda baasuu kan danda'u ta'ee jechoota, dizzaayinii, qubee, lakkofsa, halluu ykn boca meeshaalee ykn saamsama (packaging) isaanii ykn walitti dabalaminsa isaanii akka ta'e hubachuun ni danda'ama. Hiikoo kana irraa kaanee yoo ilaallu mallattoon daldalaa mallattoo mul'achuu danda'u fi oomisha ykn meeshaa ykn tajaajila nama tokkoo kan nama biroo irraa adda baasu ta'uu akka qabu hubachuun ni dandeenya. Kana jechuun jecha biraatiin mallattoon ijaan mul'achuu hin dandeenye akka mallattoo daldalaatti fayyaduu akka hin dandeenye kan nu hubachiisu dha. Mallattooleen ijaan mula'chuu danda'anii fi oomisha (meeshaalee) ykn tajaajila nama tokkoo nama biroo irraa adda baasuu danda'an immoo jechoota, dizzaayinii, qubee, lakkofsa, halluu ykn boca meeshaalee ykn saamsama isaanii dabalachuu akka danda'u kaa'ameera.

Kuusaan jechootaa seeraa beekamaan “Black's Law Dictionary” mallattoo daldalaa jechuun maal jechuu akka ta'e akka armaan gadiitti hiika itti kenneera:

A word, phrase, logo, or other graphic symbol used by a manufacturer or seller to distinguish its product or products from those of others.¹¹⁰

Hiikoon haala kanaan kuusaa jechootaa kanaan kennames hamma ta'e hiikoo mallattoo daldalaa Labsichaan kennameen walfakkaata. Akka hiikoo kanaatti mallattoon daldalaa jecha, gaalee, loogoo, ykn mallattoo mul'achuu danda'u kan biroo, kan oomishaa ykn gurguraa tokko oomisha ykn gurguraa biraa irraa oomisha isaa adda baasuuf gargaaru akka ta'e kaa'ameera.

¹¹⁰ Black's Law Dictionary, 8th edition, p.4656.

Gaaffii marii

1. Hiikkoo mallatloo daldalaaf armaan olitti kennname irratti hundaa'uudhaan yommuu ilaallu, ulaagaa lama guutuu akka qabu hubachuu ni dandeenya: mallatloo ijaan mul'achuu danda'uu fi oomisha ykn tajaajila nama tokkoo kan nama biroo irraa adda baasuu danda'u. Mallattooleen ijaan mul'achuu hin dandeenye akka mallatloo daldalaatti fayyadamuun ni danda'amaa? Kan danda'amu yoo ta'e, haala akkamiifaa keessatti uumamuu akka danda'amu irratti yaada dhiyeessaa.

4.2.Argamiinsa Mirgootaa fi Galmeessa Mallattoolee Daldala

Mallattooleen daldalaat akkuma dhimmoota ykn qabeenya biroo mirga argamsiisuu ykn dhorkisiisuu ni danda'u. Mirgoonni gama mallattoolee daldalaatiin argaman ykn argamuu dhaban immoo guutummaa guutuutti galmeeffamuu fi galmeeffamuu dhabuu irratti kan hundaa'u dha. Mallattooleen daldalaat hunduu galmeeffamuudhaaf ulaagaa barbaachisaa ta'e kan seerichaan kaa'ame guutuu qabu. Ulaagaawwan galmeef barbaachisan irratti hundaa'uudhaan yommuu ilaallu immoo mallattooleen daldalaat galmeeffamuu danda'anii fi galmeeffamuu hin dandeenye ni jiru. Kanas tokko tokkoon kaafnee akka armaan gadiitti haa ilaallu.

4.2.1. Mallattoolee Daldalaat Galmeeffamuu Danda'an

Labsiin Mallattoolee Daldalaat mallattoowwan galmeeffamuuf gahumsa qaban addaan baasee kaa'eera. Ulaagaan mallattoolee daldalaat galmeeffamuuf gahaa taasisus Labsicha kwt.5 jalatti kaa'amme jira. Mallattoolee daldalaat oomisha ykn tajaajila nama tokkoo kan nama biroo irraa ifatti ykn sirriitti adda baasuu danda'u galmeeffamuudhaaf gahumsa qaba. Haalli galmeeffama mallattoolee daldalaat galmeeffamuuf gahumsa qabanii immoo halluu ittiin galmeeffaman ilaachisee karaa lamaan eegumsi akka taasifamuuf kaa'amme jira. Kunis mallattoon daldalaat halluu gurraachaa fi adiitiin galmeeffaman walitti makiinsa halluu hundumaaniyyuu eegumsi ni taasifamaafii. Mallattoon daldalaat halluuwwan birootiin (color) galmeeffaman garuu walitti makiinsa halluu ittiin galmeeffame sanaan qofa eegumsi taasifamaafii.

Gama biraatiin immoo mallattoon daldalaat galmeeffamuuf gahumsa qabu tokko hamma eessaatti eegumsi taasifamuufii danda'a kan jedhu Labsichi kwt.5(3) jalatti kaa'ee jira. daangaan ykn

kutaan mallattoo daldalaa bal'aa ta'uu isaa kan nutti agarsiisu mirga namoota biraan hamma hin miinetti fi amala addaa (bu'uura) mallattoo sanaa hamma hin hir'ifnetti, elementoota mallattoo daldalaa eegumsa hin argatiinillee ni dabalata.

4.2.2. Mallattoolee Daldalaa Galmeeffamuu Hin Dandeenye

Mallattoon daldalaa galmeeffamuuf gahumsa hin qabne Labsii Mallattoo Daldalaa kwt. 6 jalatti tarreeffameera. Haaluma kanaanis mallattooleen araan gadii galmeeffamuu hin danda'an:

- mallattoolee daldalaa ulaagaa kwt.5 hin guunne;
- mallattoolee sagalee ykn foolii of keessaa qaban;
- mallattoolee daldalaa oomisha ykn tajaajila nama tokkoo kan nama biroo irraa adda baasuu hin dandeenye;
- mallattoolee daldalaa nageenya fi hamilee uummataatti faallaa ta'an;
- mallattoo daldalaa addatti mallattoo ykn agarsiisa akaakkuu, qulqullina, hamma, kaayyoo yaadame, gatii, bakka ka'umsa oomishaa ykn tajaajilaa calaqqisiisuu danda'an, yeroo oomishamuu oomishaa fi kennamuu tajaajilaa, ykn amaloota oomishaa ykn tajaajilaa biroo;
- mallattoon daldalaa galmeef dhiyaate sun oomisha ykn tajaajila ilaallatu yn sosochii dinagdee ykn daldalaa keessatti kan baratamanii fi mallattoolee akka afaan waliigalteetti tajaajilan ykn agarsiistota qofa kan of keessatti qabatan;
- mallattoo daldalaa uumama meeshichaa ykn oomishichaa irraa maddu of keessaa qabu, bu'aa teeknika meeshaa tokkoo argachuuf fayyadu, meeshicha irratti gatii guddaa dabaluuf kan fayyadu
- mallattoo daldalaa uummata ykn hawaasa daldalaa burjaajessuu danda'u, keessattuu bakka ka'umsa meeshaa ykn tajaajilaa, ykn uumama ykn amala isaanii
- qaama aangoo qabu irraa hayyama otoo hin qabaatiin mallattoo waraanaa, alaabaa ykn asxaa biroo, maqaa, gabaajee ykn jalqaba maqaa, ykn mallattoowwan aangoo wajjin wal qabatan (official sign) ykn asxaa kabajaa biyya, dhaabbilee mootummaawwanii ykn dhaabbileewwan waliigalteewwan idiladdunyaatiin uumamaniin kennaman
- mallattoo daldalaa maqaa maatii iyyataa qofa of keessaa qabu

- mallattoo daldalaa maqaa guutuu nama lubbuudhaan jiruu fedhii isaa ala kan of keessaa qabu

Gaaffii marii

1. Sababoondi armaan olitti tarreeffaman kunneen duguugamanii kan ibsaman (exhaustive) moo gar-tokko ibsuuf ykn agarsiisuuf qofa (illustrative) dha? Maaliif?
2. Labsicha kwt.6(2) waa'ee maalii kaasuu barbaada? Waraqaa akkamiiitu barbaadame? Irratti marii'adhaa

Mallattoon daldalaa galmeeffamuu kan hin dandeenye sababoota armaan olitti tarreeffaman qofa otoo hin taane sababa qaama (nama) sadaffafis jecha galmeen yommuu dhowwatamu ni jira. Sababa qaama sadaffaaf galmeessi mallattoo daldalaa kan dhorkatamu inni guddaan mirga dursaa (priority right) nama sadaffaa sanaaf eegumsa taasisuu wajjin kan wal qabatu dha. Sababoondi kunneenis Labsii mallattoo daldalaa kwt.7 jalatti tarreeffamaniiru. Isaanis akka armaan gadiitti tokko tokkoon kaafnee haa ilaallu.

- Mallattoon daldalaa galmeef dhiyaate mallattoo daldalaa nama biraan kanaan dura galmeeffame waliin meeshaa ykn tajaajila walfakkaatu ykn meeshaalee ykn tajaajila walitti hidhatiinsa dhiyoo qaban wajjin tokko yoo ta'e, ykn mallattoon daldalaa isa duraa wajjin wal fakkaachuudhaan gocha gowwomsaa ykn burjaajessaa geessisuu kan danda'u (contrast the Amharic and English version)
- Mallattoo daldalaa tokko ta'e (identical) haalaa gargaarsa baasuu hin dandeenyeen kan wal dhahu hiikcaa (translation) maqaa meeshaalee ykn tajaajilootaa walfakkaataa ta'e kan nama biraan biyya Itoophiyaa keessatti beekamaa ta'ee fi hundeffame wajjin kan walfakkaatu.

4.2.3. Adeemsa Galmeessa Mallattoo Daldalaa

Galmeessi mallattoo daldalaa adeemsa mataa isaa kan seeraan tarreeffamee fi daangeffame ni qabaata.¹¹¹ Adeemsonni seeraan tarreeffaman kunis mallattoon daldalaa sun akka beekamu taasisuu fi to'anno bulchiinsaaf haala mijawaa uumuuf gahee ol'aanaa ni qaba.

¹¹¹ Kutaa 3ffaa Labsii Mallattoo Daldalaa fi Danbii Labsii kana raawwachiiisuuf bahe guutummaatti dubbisuun ni danda'ama.

Haaluma kanaan, adeemsi galmeessa mallattoo daldalaa iyyata dhimma kanaaf barbaachisu irraa eegala. Iyyanni dhiyaatus kaffaltiin galmeessaa kaffalamee Waajjira Qabeenya kalaqa Sammuutti kan raawwatamu dha. Haala qabiyyee iyyata galmeessa mallattoo daldalaa ilaachisee iyyanni tokko mallattoo daldalaa tokko qofa irratti kan xiyyeffatuu fi tokko qofa kan of keessaa qabu dha. Iyyata tokkoon mallattoo daldalaa lamaa fi isaa ol galmeessisiifachuun hin danda'amu. Kunis tokkoon tokkoo mallattoo daldalaa sosochii daldalaa fi dinagdee keessatti ergaa fi agarsiisa mataa isaa kan qabu ta'uu hubachuun salphaa dha.

Iyyataan iyyata isaatti dabalee eddattoo (sample or reproduction) mallattoo daldalaa garagalcha sadiin; tarree meeshaalee fi tajaajilootaa bu'uura qoqqoodinsa meeshaalee fi tajaajilootaa idiladdunyaatiin adda baafaman kan iyyanni galmeessaa irratti gaafatame fi lakkofsa kutaa ramaddii qoqqoodinsaatiin dhiyaachuu qaba. Iyyanni galmeessa mallattoo daldalaa bakka bu'ummaatiin dhiyaachuu akka danda'us seericha keessatti kaa'amee jira. Haala kanaan iyyanni yommuu dhiyaatu ragaa bakka bu'ummaa dhiyeessuun barbaachisaa dha. Namni lammummaan isaa biyya biraa (alaa) ta'e immoo nama jireenyi isaa biyya Itoophiyaa ta'e bakka buusuu ni danda'a. Itti dabalees, iyyanni galmeessa mallattoo daldalaa yommuu dhiyaatu ragaa barreeffamaa kaffaltiin tajaajila galmeessa mallattoo daldalaa raawwatamuu isaa ibsu dhiyaachuu qaba. Ulaagawan barbaachisan kan biroos bu'uura Danbii Labsii kana raawwachiisuutiin¹¹² dabalamuu akka danda'u kaa'ameera. Barbaachisaa ta'ee yoo arges namni iyyata galmeessa mallattoo daldalaa dhiyeesse yeroo iyyatichi beellama irra jiru kamittiyyuu kaasuu ni danda'a.

Akka adeemsa galmeessa mallattoo daldalaatti ka'uu kan qabu inni biraan hojii gama waajjira Qabeenya kalaqa sammuutiin raawwatamu dha. Haaluma kanaan, Waajjirri kun iyyanni galmeessa mallattoo daldalaa yommuu dhiyaatuuf, hojiilee sakatta'iinsaa ykn qorannoo ni raawwata. Hojiileen qorannoo jedhamanis iyyatichi bu'uura kwt.8 tiin ulaagalaa foormii guutuu fi dhiisuu isaa, qabiyyee isaa ilaachisee immoo ulaagaawan Labsicha kwt.6 fi 7 guutamuu fi dhiisuu isaanii irratti kan xiyyeffatuu dha.

Kana irratti hundaa'uudhaan iyyanni bu'uura Labsii fi danbiitiin ulaagaawan foormii fi qabiyyee hin guunne akka haqamu ni ajaja. Haqamuu iyyatichaas sababa isaa waliin yeroo

¹¹² Danbii lakk.273/2005, Danbii galmeessaa fi eegumsa mallattoolee daldaaf sadarkaa Mana Maree Ministeerotaatiin bahe ilaaaluun ni danda'ama.

danbichaan murtaa'e keessatti abbaa dhimmaaf ifa gochuun ni beeksisa. Waajjirichi iyyata galmeessaa dhiyaate kufaa dha jedhee murtii otoo hin dabarsiin dura hir'inoooni ykn rakkoleen gama ulaagaawwan foormii fi/ykn qabiyeetiin mul'atan akka sirreffamuuf iyyataan akka yaada kenuuf carraa ni kennaafii. Yeroo kennameef fayyadamuunis iyyataan yaada isaa barreeffamaan ni dhiyeeffata.

Adeemsa galmeessa mallattoo daldala keessatti dhimmi biroon ilaalamuu qabu adeemsa mormiin (yoo jiraate) itti dhiyaatu dha. Mallatoon daldala sababa adda addatiin mormiin irratti ka'uu ni danda'a. Fakkeenyaaaf, namni biraa dursee abbaa qabeenya ykn abbaa mirgaa mallattoo sanaa ta'uu ni danda'a; dantaa nama sadaffaa kan tuqu; hamilee hawaasaatti kan bu'uu ta'uu ni danda; kkf. Yeroo akkasii kana immoo carraa namni ykn qaamni biraan itti mormii isaa dhageessifachuu danda'uuumuun barbaachisaa dha. Kanuma yaada keessa galchuun seerichis akkaataa itti dhimma kana irratti mormiin dhiyaachuu danda'u diriirsee jira. Adeemsi mormiin dhiyaachuu danda'u iyyanni dhiyaate ulaagaawwan barbaachisan hunda guutuun isaa mirkanaa'ee ykn fudhatama argachuun isaa erga qulqulla'ee booda dha.

Waajjirri Qabeenya Kalaqa Sammuu, kan iyyanni galmeessa mallattoo daldala itti dhiyaate, adeemsa mormiin itti dhiyaatu kan raawwatu yoo ta'u, hojii kana kan raawwatus karaa beeksisaatiini. Waajjirichi mallattoo daldala iyyanni irratti dhiyaate irratti namni yaada ykn mormii qabu akka dhiyeeffatuuf gaazeexaa Qabeenya Kalaqa Sammuu keessatti ykn gaazeexaa guutummaa biyyattii keessatti raabsamuu danda'u irratti ni maxxansa ykn beeksisa. Baasiin maxxansa kana haguuguuf barbaachisu kan kaffalamu iyyataani dha. Barbaachisaa ta'ee yeroo argamutti, beeksisa ykn maxxansa karaa gaazeexaawwan kanaa taasisifamutti dabalee karaa raadiyoo, tamsaasa TV, ykn weebsaayitii deeggaramuun beeksisuun ni danda'ama.

Gaaffii Marii

1. Barbaachisummaa isaa eenyetu, yoom, haala kamiin murteessa?
2. Baasiin barbaachisu eenyetu haguuga?
3. Waraabbiin afaan lamaanii ilaalchisee isa kan afaan amaaraa keessatti weebsaayitiin hin jiru, kan Afaan Inglizii keessatti immoo ibsameera. Garaagarummaa fidu ni qabaataa? Akkamiin?

Bu'uura beksisa miidiyaa adda addaatiin tamasaasamu irratti hundaa'uun namni mormii qabu kaffaltii barbaachisaa ta'e kaffaluudhaan mormii isaa barreeffamaan yeroo kennname keessatti ni dhiyeeffata. Iyyanni mormii kunis kan dhiyaatu Waajjira Qabeenya kalaqa sammuutti yoo ta'u, sababa mormii fi sanadoota rugummaa qaban waliin qabsisuun dhiyeeffata. Waajjirichisa waraabbii iyyata mormii fi ragaalee hunda iyyataa galmeessa mallattoo daldalaaf ni erga. Iyyata mormii wajjin akka ibsa ragaatti kan dhiyaatu ilaachise labsicha kwt.13 xiqqaa 1 fi 2 gidduu garaagarummaan ni jira. keewwata xiqqaa 1 jalatti ragaa barreeffamaa qofa kan ilaallatu yoo fakkaatu, keewwata xiqqaa 2 jalatti garuu "evidence" jedha malee ragaa barreeffamaa qofatti kan daangeffamu hin fakkaatu. Kun immoo ragaa namaa (naqaashii) wajjin wal qabatee keewwata xiqqaa 2 jallatti kan hammatamu yommuu ta'u, keewwata xiqqaa 1 jalatti garuu kan hammatamu hin fakkaatu. Haa ta'u malee, keewwata xixiqqaa kana lamaan haala simuun hiikuun barbaachisaa waan ta'uuf, keewwata xiqqaa 1 jalatti ragaan namaallee hammatamuu aka qabu hubachuun barbaachisaa dha.

Iyyata mormii dhiyaate irratti iyyataan galmeessa mallattoo daldalaa iyyata iyyatummaa (counter statement) dhiyeeffachuu kan danda'uu fi yeroo isaaf kennname keessatti kan hin dhiyeeffanne yoo ta'e garuu mirgi inni iyyata iyyatamummaa dhiyeeffachuuq qabu akka waan inni dhiiseetti lakkaa'amee bira darbama. Iyyataan kan iyyata iyyatamummaa mormii irratti kan dhiyeeffatu yoo ta'e Waajjirichi garagalcha isaa iyyataa mormiif ni qaqqabsiisa. Kanuma irratti hundaa'uunis murtii ni kenna. Murtiin kennname kunis waraabbiin isaa iyyataa fi mormii dhiyeessaaf ni qaqqabsiifama. Adeemsa galmeessa mallattoo daldalaa keessatti mormiin yoo dhiyaate Waajjira Qabeenya Kalaqa sammuu duratti falmiin kan gaggeeffamu barreeffamaan qofa malee qaamaan dhiyaatanii kan walfaman akka hin taane beekuun barbaachisaa dha.

Gaaffii Marii

1. Bitaa fi mirgi qaamaan dhiyaachuun dirqama miti ykn hin barbaachisu jennee haala waliigalaatiin ibsuu ni dandeenyaa? Qabxiwwan ykn ijoowwan afaniin qulqullaa'uu qaban ilaachisee waajjirchi haala kamiin keessummeessa jettu?

Ulaagaawwan Labsicha keessatti tarreffamanii jiran hundi guutamuun isaanii mirkanaa'ee, iyyanni galmeessa mallattoo daldalaa kan hin mormamne yoo ta'e ykn mormin dhiyaatee kufaa

yoo ta'e, Waajirri Qabeenya Kalaqa Sammuu kaffaltii tajaajilaa erga kaffalchiisee booda, mallattoo daldalaa sana galmeessuudhaan waraqaa ragaa iyyataaf ni kenna.

Gaaffii Marii

1. Kaffaltiin tajaajilaa as keessatti kaffalamu isa yeroo iyyanni dhiyaatu kaffalamuu wajjin tokko moo garaagara? Maaliif?

Waajirichi mallattoon daldalaa galmeeffamuu isaa gaazeexaa Qabeenya Kalaqa sammuu keessatti ykn gaazeexaa guutummaa biyyittiitti raabsamu keessatti, ykn raadiyaa ykn TV ykn weesaayitiidhaanni beeksisa. Baasii tamsaasa ykn maxxansa galmee mallattoo daldalaa kan haguugu iyyataa dha.

Murtii dhuma Waajirichi galmeessa mallattoo daldalaa irratti kenu ilaachisee namni komii qabu mana murtii aangoo qabutti ol'iyyanno dhiyeeffachuu akka danda'u seerichi diriirseera. Murtii dhuma kenname irratti ol'iyyanno kan dhiyaatu guyyaa beeksisni murtii galmeessa mallattoo daldalaa nama dhimmi isaa ilaaluuf beeksifamee kaasee guyyaa 60 (jaatama) keessatti dha.

4.2.4. Mallattoolee Daldalaa Waliinii fi Mallattoolee Beekamoo Ta'an

Mallattooleen daldalaa galmeessi irratti gaafatamu dhimma daldala dhuunfaaf qofa otoo hin taane daldala waliiniifis yommuu gaafatamu ni jira. Haalli galmeessa mallattoolee daldalaa kanneenii ulaagaa fi adeemsa mataa isaanii ni qabaatu. Gama biraatiin immoo mallattooleen daldalaa galmeessi irratti gaafatamu mallattoowwan bebbeekkamoo ta'an ni jiru.

4.2.5. Turmaataa fi Haaromsa Galmeessa Mallattoolee Daldalaa

Mallatoon daldalaa galmeeffamee beekamtii argatee abbaa mirgaaf yommuu kennamu yeroo hin murtoofneef miti. Jecha biraatiin mallatoon daldalaa galmeeffame tokko yeroo turmaataa waan qabuuf yeroon kenname kun yommuu dhumutti haareffamuu qaba. Kunis kaayyoo fi imaammata mataa isaa ni qabaata. Kanneen keessaas to'anno fi hordoffi akkasumas itti dhiyeenyaan mallattoolee daldalaa bulchuuf kan yaadame dha. Kaayyoo fi imaammata kana galmaan gahuudhaaf seerichis tumaalee turmaataa fi adeemsa haaromsa galmeessa mallattoolee daldalaa diriirseera. Kutaa 5^{ffaa}n Labsichaas kanuma irratti kan xiyyeffate dha. Haaluma kanaan kwt.24

jalatti galmeessi mallattoo daldalaa tokko guyyaa iyyanni galmeessaa dhiyaate irraa kaasee waggaa torbaaf qofa seera qabeessa ta'ee akka turu tumameera. Haalli yeroon waggaa torbaa itti lakkaa'amu guyyaa mallatoon daldalaa sun itti galmeeffame otoo hin taane guyyaa iyyanni dhimma kanaaf itti dhiyaatu kaasee akka ta'e hubachuun barbaachisaa dha.

Gaaffii Marii

1. Guyyaan galmeessaa fi iyyanni itti dhiyaatu irraa ka'ee lakkaa'amuun isaa garaagarummaa fidu ni qabaataa?

Turtii waggaa torbaa booda galmeessi mallattoo daldalaa haareffamuu akka qabus seerichi ifatti kaa'eera. Haala kanaanis, mallatoon daldalaa galmeeffamee waggaa torba torbaan haareffamaa deema. Kunis kan raawwatamu iyyata ykn gaaffii abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa dhiyeessuu fi ragaa sanadaa kaffaltiin tajaajilaa kaffalamuu isaa agarsiisu ykn ibsu wal qabsiisuun dhiyeessuudhaani. Galmeessi mallattoo daldalaa yeroo haareffamu jijiiramni gama mallattoo daldalaa fi meeshaa ykn tajaajilaatiin taasifamu hin jiru. Haa ta'u malee barbaachisaa ta'ee yoo argame meeshaalee fi tajaajiloonni murtaa'an akka keessaa hir'ifaman gochuun ni danda'ama.

Gaaffii Marii

1. Meeshaalee fi tajaajiloonni murtaa'an sababa maaliif keessaa akka hir'ifamu yaadame?
Gaaffii ykn kaka'umsa eenuutiin hir'ifama?

Guyaan haaromsa galmeessa mallattoo daldalaa waggaa torbaa dhumeeyoom irraa eegaluu qaba kan jeduuf Labsichi ifatti tumeera. Haaluma kanaan kwt.25(3) jalatti galmeessi mallattoo daldalaa yeroo ji'a sadii keessatti haareffamuu qaba. Yeroo ji'a sadii kana keessatti haareffamuu dhabuun adabbii hordofsiisu ni qaba. adabbiin kunis adabbii qarshii ti. Abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa kaffaltii tajaajilaa gama haaromsuutiif baasuu itti dabalee, akkaataa Danbii Labsicha raawwachiisuuf baheen qarshii adabbiis ni kaffala. Haaromsi galmeessa mallattoo daldalaa adeemsa beeksisaa ilaalchisee haguuggii miidiyaa galmeessi mallattoo daldalaa hordofu irraa kan adda ta'u miti. Kana jechuunis galmeessi mallattoo daldalaa yeroo haareffamu Waajjirri Qabeenya Kalaqa Sammuu galmeessichi haareffamuu isaa gaazeexaa Qabeenya Kalaqa

Sammuu ykn gaazeexaa guutummaa biyyattiitti raabsamu ykn tamsaasa raadiyoo ykn TV ykn weepsaayitiidhaan baasii abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa baasuun ni beeksisa.

Galmeessi mallattoo daldalaa yeroo turtii waggaa torbaa booda ji'a sadii keessatti ykn adabbiidhaan ji'a jaha itti aanu keessatti hin haareffamne bu'aa maal akka hordofsiisu seerichi kaa'eera. Labsichi kwt.25(5) mallatoon daldalaa sun akka dhiifameetti akka lakkaa'amu ykn haqamuu akka qabu tumeera. Kana irratti hundaa'uudhaanis Waajjirichis mallattoo daldalaa sana gal mee irraa hin haqa. Haala kanaan mallatoon daldalaa gal mee irraa erga haqamee booda, namni kamiyyuu galmeessa mallattoo daldalichaa gaafachuu ni danda'a. Yeroo akkasii kana immoo abbaan qabeenyaa mnallattoo daldalaa inni duraaniiakkuma namoota kaanii akka nama abbaa qabeenyaa hin taaneetti irra deebi'ee gaaffii galmeessaa ni dhiyeessa jechuu dha.

Haa ta'u malee, labsicha bu'uura kwt.38 ajajuun gochoota labsichaa fi danbicha keessatti ibsaman raawwachiisuuf yeroon dabalataa yoo barbaachise yeroon gochichaaf kennname kan darbe yoo ta'el ee, sababni dhiyaate gahaa ta'uu yoo mirkaneeffatee fi iyyanni barreeffamaa yoo dhiyaate kanuma qaama dhimmi ilaalutti beeksisuudhaan waajjirichi yeroo sana dheeressuu akka danda'u tumameera.

4.2.6. Mirgoota Galmeessa Mallatoon Daldalaa Argamsiisuu fi Waliigaltee Hayyamaa

Galmeessii fi waliigalteen hayyama mallattoo daldalaa abbaa qabeenyaa fi kireeffataaf mirgoota gonfachiisu ni qaba. Mirgoota kanneen keessaa kan araan gadii tarreessuun ni danda'ama.

a. Mirga itti fayyadamuu ykn namni biraan akka itti fayyadamuuf aangessuu

Abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa meeshaalee fi tajaajiloota mallatoon daldalaa sun galmeeffameef ilaachisee dhuunfaadhaan itti fayyadamuu ykn namni biraan akka itti fayyadamuuf hayyamuu ykn aangessuuf mirga ni qabaata.

b. Namni biraan mallattoo daldalaa kana fakkaatutti akka hin fayyadamne dhorkisiisuu

Abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa namoonni biraan uummata burjaajessuudhaaf ykn gowwomsuudhaaf mallattoo daldalaa kan abbaa qabeenyaa wajjin kan wal fakkaatu akka hin fayyadamne dhorkisiisuu mirga ni qabaata. Akkasumas, faayidaa abbaa qabeenyaa mallattoo

daldalaa karaa miidhuu danda'uun sababa gahaa malee mallattoo daldalaa walfakkaatutti akka hin fayyadamanne dhorkuufis mirga ni qaba. Mirgi abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa gama nama sadaffatiin qabu kana qofaa otoo hin taane gochoota kana fakkaatan kan biroos hammachuu ni danda'a.

Namni biraan mallattoo daldalaa kan duraanii wajjin kan wal fakkaatu meeshaalee ykn tajaajilootatti fayyadamee yoo argame uummata burjaajessuu ykn dogoggorsiisuuf akka yaadame ni tilmaama. Tilmaamni kun immoo himata ykn falmii abbaa qabeenyaa mallattoo beekamoo gochi burjaajessuu ykn dogoggorsiisuuf raawwatame irrattis akka barbaachisummaa isaatti raawwatatumummaa ni qabaata.

4.3. Daangaa Mirgoota Galmeessa Mallattoolee Daldalaa

Mirgoonni heeraanis ta'e seeraan beekamtiin kennameef hunduu daangaan seeraan irratti kaa'ameen hojii irra ni oolu. Haaluma walfakkaatuun, mirgoonni galmeessa mallattoolee daldalaa irraa argamanis daangaa kam kam keessatti raawwatamuu ykn fayyadamuu akka qaban seerichaan ifatti teessifameera. Labsicha kwt. 27 keessatti daangaaleen kunneen maalfaa akka ta'an bifaa waliigalaatiin tumameera. Haaluma kanaan, meeshaaleen jijiiramn irratti hin taasifamne fi mallattoo daldalaa sanaan meeshaalee biyya kamittuu seeraan gurguramaa ture irratti abbaan qabeenyaa mallattoo daldalaa garee 3ffaan akka itti hin fayyadamanne dhorkuuf miri hin kennamneefii.

Itti dabalees, galmeessi mallattoo daldalaa abbaan qabeenyichaa garee 3ffaan yaada qajeelaadhaan kaka'uudhaan maqaa, teessoo, maqaa fakkeessaa, maqaa bakka tokkoo, ykn agarsiistota sirrii meeshaa ykn tajaajila kan akka akaakuu, qulquolina, baay'ina, bakka gahumsaa, bakka ka'umsaa, gatii, yeroo oomishaa, ykn dhiyeessa isaanii akka hin fayyadamanne gochuuf mirga hin kennuufii. Haa ta'u malee, akkaataan fayyadama isaanii daanga'aa dha. kanaaf, garee 3ffaan haalota armaan olii kanatti fayyadamuu kan danda'u kaayyoo meeshaalee ykn tajaajiloota adda baasuuf ykn odeeffannoof qofa ta'ee, akka madda meeshichaa ykn tajaajilichaa ta'eetti kan uummata hin dogoggorsine ta'uu qaba.

4.3.1. Mirga Dabarsuu

Akkuma mirgoota bira, mirgi galmeessa mallattoolee daldala irraa argamus bu'uura seerichaan kaa'ameen daddarbuu ni danda'a. Mirgoonni galmeessa mallattoolee daldala irraa argaman kan dabarfaman ykn kireeffaman guutummaatti ykn gar-tokkeen ta'uu ni danda'a. Mirgoonni dadarfamuuf ykn kireeffamuuf adeemsa keessa darbuu qaban ni qabu. Haaluma kanaan, mirgoonni akkasii dabarfamuu ykn kireeffamuu kan danda'an iyyata bifaa gaaffitiin Waajjira Qabeenyaa Kalaqa Sammuutti dhiyaatuun ta'ee, iyyatichis waliigaltee dabarsa mirgaatiin deeggarammee ykn wal qabatee dhiyaachuu qaba. Gama biraatiin immoo abbaan qabeenyummaa mallattoo daldala kan waliinii yoo ta'e, hayyama abbootii qabeenyaa mallattoo daldala sanaa malee gaheen galmeessa mallattoo daldala sun nama sadaffaatti darbuu hin danda'u.

Mallatoon daldala nama biraatti yommuu dabarfamu qofaa isaa ykn daldala inni itti fayyadamu waliin dabarfamu ni danda'a. akka waliigalaatti, haala biraatiin waliigalteen yoo jiraate malee, daldalli yoo dabarfamu, mirgi galmeessa mallattoo daldalaas wajjumaan dabarfama. Haa ta'u malee, mallatoon daldala daldalicha irraa gargar bahee yoo dabarfame uummata dogoggorsuu ni danda'a jedhee yoo itti amane Waajjirichi gaaffii dabarsa mirga mallattoo daldala kuffisuu ni danda'a. waajjirchi gaaffii ykn iyyata dabarsa mirga galmeessa mallattoo daldala wajjin wal qabatee dhiyaate erga qoratee, akkasumas akkaataa danbiitiin kaffaltiin tajaajilaa raawwatamuu isaa erga mirkaneessee booda mirga dabarfame kana ni galmeessa; gaazeexaa irratti maxxanfamee akka bahus ni taasisa.

Gaaffii Marii

1. Baasi barbaachisu eenyutu baasa? Haalli itti beeksifamu gaazeexaadhaan qofa moo miidiyaa gara biraas ni dabalata?

4.3.2. Waliigaltee Hayyamaa

Akkuma armaan olitti tuqamuuf yaalame, karaalee mirgoonni mallattoo daldala ittin dabarfamu keessaa tokko waliigaltee hayyamaa ti. Abbaan qabeenyaa mallattoo daldala galmeeffamee ykn galmeeffamuuf gaaffiin irratti dhiyaatee namni bira kamiyyuu akka itti fayyadamuuf waliigalteedhaan hayyamuuffi ni danda'a. Waliigalteen akkasiis barreffamaan ta'ee hayyamaan darbuu kan danda'u guutummaa ykn gar-tokkee meeshaalee ykn tajaajilaa mallatoon daldala sun itti galmeeffameef ykn galmeeffamuuf iyyanni itti dhiyaatee agarsiisuu qaba. Waliigalteen

hayyamaa kan raawwatamu akkasumas fooyya'iinsi ykn addaan citiinsi waliigaltichaa kan taasifamu Waajjirichatti dhiyaachuuni. Waajjirichs waliigaltee hayyamaa, fooyya'insa isaa ykn addaan citiinsa isaa akkasumas dhimmoota biroo icciitiin qabuudhaan gaazeexaa Qabeenya kalaqa Sammuu ykn gaazeexaa guutummaa biyyattiitti raabsamu irratti beeksifamu taasisa. Waliigalteen hayyama mallattoo daldala hamma waajjiricha biratti galmeeffamutti faayidaa ykn dantaa garee 3ffaa irratti bu'aa ykn dhiibbaa qaqqabsiisu hin qabaatu.

Mallattoo daldala waliinii ykn gaaffii galmeessa mallattoo daldala waliinii (collective trademark) irratti waliigaltee hayyamaa taasisuun akka hin danda'amne seericha keessatti tumameera. Maaliif isinitti fakkaata?

Waliigalteewan hayyamaa haala itti kufaa ta'anis seericha keessatti tumameera. Labsich kwt.30 jalatti waliigaltee hayyamaa keessatti hordoffii fi bulchiinsi kireessaa cimaa akka ta'u gochuuf seerichi ulaagaa kana akka ulaagaa seerummaa (validity requiemrent) taasisee jira. haala kanaan waligalteen hayyamaa tumaalee to'annoo bu'a qabeessa ta'e qulqullian meeshaalee ykn tajaajilaa mallattoon daldala sun fayyadamu of keessaa hin qabu yoo ta'e waliigaltichi kufaa ta'a.

Akkasumas, gaaleewan waligaltee hayyamaa keessatti mirgoota kireeffataan mallattoo daldala irraa argatu daangessan, ykn eegumsa mirgoota kanaaf hin barbaachifne kufaa dha. haa ta'u malee gochoonni tokko tokko akka mirga daangessuutti kan hin lakkaa'amne ni jiru. Kunis Labsichi kwt.31(2) jalatti tarreeffameera. Fakeenyaaf, daangaawan (restrictions) kan akka daangaa (scope), daangaa bakkaa (territory) ykn yeroo turtii faayidaa mallattoo daldala ykn qulqullina meeshaalee ykn tajaajilootaa, akkaataa labsichaatiin to'annoo barbaachisaa 9justified contol) abbaan qabeenya mallattoo daldala taasisu, fi dirqamoota kireeffataan gochoota galmeessa mallattoo daldala gatii dhabsiisuu danda'an akka hin raawwatamneef isarra kaa'aman raawwachuun akka mirga mallattoo daldala kireeffame daangessuutti hin ilaalamu.

Abbaan [qabeenya] mallattoo daldala waliigaltee hayyamaa (kiraatiin) nama biraaf kenne nama biraatiif hayyamaan akka kennuu ykn offi isaa itti fayyadamu ni danda'a. Haa ta'u malee, waliigalticha keessatti kireessaan dabarsee nama biraaf akka hin kennine (hin hayyamne gochuu ykn offi isaa akka hin fayyadamne gochuuf yoo waliigalan, kireessaan ykn hayyamaan mirga kana ni dha (kwt.32(1). Haala raawwatiinsa daangaa mirga mallattoo daldala hayyamaan nama

biraaf kennamee adda addatti ilaaluun barbaachisaa dha. kwt.32(2) jalatti yaaduma kanatu tumamee jira. Hayyamni mallattoo daldalaa addummatti namicha kireeffateef ykn hayyamameef qofa yoo kenname, kireessaan ykn hayyamaan nama 3ffaa biraaf hayyamuu hin danda'u. Akkasumas, haala biraatiin karaa faallaa ta'een waliigalticha keessatti yoo ibsame malee, abbaan malalttoo daldalaa ofii isaa iyyuu itti fayyadamuu hin danda'u. Kana jechuunis akka itti fayyadamuuuf waliigaltee hayyamaa keessatti yoo waliigalan kireessaan (hayyamaan) itti fayyadamuu ni danda'a jechuu dha.

Mirga kireeffataan mallattoo daldalaa hayyamameef irratti qabu yeroo turtii galmeessaa mallattoo daldalaa akkasumas haaromsa isaas dabalatee gama meeshaalee ykn tajaajiloota inni galmeeffameef hunda irratti dha. Qajeeltoon kunakkuma jirutti ta'ee, mirgi kireeffataa kanaa yeroo turtii galmeessa mallattoo daldalaa sana keessaa hammam akka ta'u waliigaltee hayyamaa isaanii keessatti waliigaluudhaan murteessuu ni danda'u.

4.4. Dhiifamuu, Haqamuu fi Kufaa Ta'uu Mirga Mallattoo Daldalaa Irraa Argamuu

Labsichi haala itti mirgi mallattoo daldalaa irraa argamu dhiifamuu, haqamuu fi kufaa ta'uu danda'u kaa'eera. Haaluma kwt.34 waa'ee dhiifamuu mirga mallattoo daldalaa galmeeffamee tumeera. Abbaan [qabeenyaa] mallattoo daldalaa galmeeffamee galmeessa sana guutummaatti ykn gar-tokkee meeshaalee ykn tajaajiloota mallatoon daldalaa sun itti galmeeffameef dhiisu barbaadu galmeessi mallattoo daldalaa sun akka haqamuuf iyyata isaa Waajjirichatti dhiyeeffachuu ni danda'a. Mallatoon daldalaa galmeeffame sun waliigaltee hayyamaatiin kennameera yoo ta'e, iyyanni mirga mallattoo daldalaa galmeeffame dhiisu fudhatama kan argatu kireeffataan (hayyama fudhataan) mirgichi akka haqamuuf fedha qabaachuu isaa barreffamaan yoo dhiyeeffate dha. Waajjirchis gaaffii (iyyata) dhiyaate erga fudhatee booda, dhiifamuu mirgichaa gaazeexaa Qabeenya kalaqa sammuu ykn gaazeexaa guutummaa biyyattiitti raabsamu irratti maxxansee akka beekamu ni taasisa. Haa ta'u malee, ulaagaan foormii kunakkuma jirutti ta'ee dhiifamuun mirgaa bu'a qabeessa ykn seera duratti fudhatama qabu kan ta'u murtiin haqamiinsaa galmees keessatti erga barreffamaa ykn galmeeffamee booda dha.

Gama biraatiin immoo galmeessi mallattoo daldalaa haqamuu kan danda'u mallatoon daldalaa sun kaayyoo galmeeffameef ykn barbaadameef sana ilaalchisee hojii irra otoo hin ooliin yoo hafe dha. Kunis seericha keessatti akka tumametti yerooodhaan kan daangeffame dha. Haaluma kanaan

Labsicha kwt.35(1) jalatti akka tumametti, namni dantaan qaba (dhimmichi na galcha) jedhu kamiyyuu mallattoon daldalaa tokko hojii irra hin jiru jechuudhaan galmeessi mallattoo daldalaa akka haqamuuf gaaffii barreffamaa waajjirichatti dhiyeffachuu ni danda'a. Mallatoon daldalaa tokko hojii irra hin oolle jedhamee haqamuu kan danda'u ulaagaa maalii yoo guute akka ta'es beekuun barbaachisaa dha. Haaluma kanaan, mallatoon daldalaa tokko hojii irra hin jiru kan jedhamu sababa gahaa (legitimate cause) tokko malee biyya Itoophiyaa keessatti guyyaan gaaffiin haqamiinsaa otoo hin dhiyaatiin dura yeroo waggaasadiif otoo walirraa hin citiin abbaa qabeenyaa mallattoo daldalaa galmaa'een ykn hayyamni kennameef meeshaal ykn tajaajiloota galmeeffameef sanatti otoo itti hin fayyadamiin turuun isaa yoo mirkanaa'e dha.

Haalonni armaan olii guutamuu isaanii erga mirkanoeffatee booda, waajjirchi galmeessa mallattoo daldalaa sana ni haqa. Haalli haqamiinsa mallattoo daldalaa akka barbaachosummaa isaatti guutummaa guutuutti ykn gar-tokkeen ta'uu ni danda'a. mallatoon daldalaa sun kan hojii irra hin oolle meeshaalee gar-tokkoof qofa ta'uu abbaan mallattoo daldalaa yoo mirkaneesse waajjirchi gar-tokkee isaa qofa haqa. Sababni mallatoon daldalaa sun hojii irra hin oollef sababa humnaa olii ta'uu isaa abbaan ykn kireeffataan mallattoo daldalaa yoo mirkaneesse galmeess mallattoo daldalaa sun hin haqamu.

4.5. Galmeessa Mallattoo Daldalaa Kufaa Taasisuu

Ibsa armaan olitti ilaalle keessatti mallatoon daldalaa galmaa'uu danda'anii fi hin dandeenye, yoo kan galmaa'uu danda'an ta'e immoo ulaagaa maal maalfaa akka barbbachisu hubatameera. Ulaagaawwan barbaachisan kanneen guutuu dhabuun galmeessa mallattoo daldalaa irratti bu'aa maal hordofsiisa kan jedhuuf labsichi kwt.36 ifatti kaa'eera. Haaluma kanaan, galmeessi mallattoo daldalaa ulaagaawwan ykn haalota labsicha keessatti kaa'aman guutee argamuu dhabuun isaa yoo mirkanaa'e, namni dantaan koo tuqameera jedhu kamiyyuu (any interested person) gaaffii barreffamaan dhiyeffatuun ykn kaka'umsa waajjirichaatiin galmeessi mallattoo daldalaa sun kufaa ni ta'a. Galmeessi mallattoo daldalaa kaka'umsa waajjirichaatiin yoo kufaa taasifamu, waajjirichi dursee sababoota galmeessiccha kufaa taasisan barreffamaan abbaa [qabeenyaa] mallattoo galmeeffameef sanaaf beeksisuu qaba. Galmeessi mallattoo daldalaa kufaa kan taasifamu meeshaalee ykn tajaajiloota gar-tokko qofa irratti yoo ta'e, bu'aan (dhiibbaan) isaa meeshaalee ykn tajaajiloota kanneen irratti qofa dha.

Galmeessi mallattoo daldalaa yommuu kufaa taasifamu bu'aa maal hordofsiisa kan jedhus beekuun barbaachisaa dha. Labsicha kwt.37(1) jalatti murtiin labsii kufaa ta'uu galmeessa mallattoo daldalaa bu'a qabeessa (effective) kan ta'u guyyaa mallattoon daldalaa sun galmeeffame irraa eegalee akka ta'e tumameera. Tumaan kun akkuma jirutti ta'ee, mallattoon daldalaa sun hayyamaan nama biraaf kennamee, kireessaanis (licensor) waliigaltee hayyamaa irraaa bu'aa argateera yoo ta'e, galmeessi sun kufaa ta'uun isaa kireeffataan (licensee) qarshii kaffale sana akka deebifatuuf isa hin gargaaru.

BOQONNAA SHAN

ITTI GAAFATAMUMMAA SEERA KALAQA SAMMUU CABSUUN HORDOFSIISU

Seensa

Qabeenyi ykn mirgoonni kalaqa sammutiin argaman ykn bu'aa kalaqa sammuu ta'an eegumsi seeraa fi heeraa akka taasifamuuf mariiwan armaan olitti boqonnaa garaagaraa keessatti ka'an keessatti ilaalleerra. Haala kanaanis, mirgoonni kunneen maalfaa akka ta'an, daangaan raawwatinsa isaaniis hamma eessaatti akka ta'ee fi ta'uus qabu, abbaan mirgaa ykn fayyadamtooni eenu eenyufaa akka ta'an fi kkf bal'inaan sakatta'ameera. Seerota mirgoota kanneeniif eegumsa taasisan cabsuun ykn kabajuu dhabuun immoo itti gaafatamummaa hordofsiisu ni qabaata. Boqonnaa kana keessattis itti gaafatamummaa seerota kalaqa sammuu kabajuu dhabuun hordofsiisu (keessumaayyuu itti gaafatamummaa yakkaa fi hariiroo hawaasaa) gadi fageenyaan ni ilaalla.

5.1. Itti Gaafatamummaa Mirga Waraabbii cabsuun dhufu

Cabiinsa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qabaniin walqabatee sirni ittisaa fi itti gaafatamummaa labsicha keessatti diriirfamee jira. Gochi cabiinsa mirgaa akka hin raawwatamne tarkaanfiilee ittisaa fudhatamu qabanii fi akkasumas gochii cabiinsa mirgaa rawwatame bakka argameetti itti gaafatmummaa hariiroo hawaasaa fi yakkaa kan hordofsiisan ta'u tumameera. Mee tokko tokkoon haa ilaaluu.

5.1.1. Tarkaanfiilee Yeroo (provisional measures)

Cabiinsa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban ittisuuf, cabiinsi mirga jiraachuu isaa ragaalee agrisiisuu danda'an eeguuf, sababa harkifannaatiin miidhaan bakka buufamuu hin dandeenye abbaa mirgichaa irratti gahuu akka danda'uu wantii akeekkachiisuu yoo jiraate manneen murtii tarkaanfiilee hatattamaa fi bu'aa qabeessa ta'e kennuuf dirqama qabu¹¹³. Himataan himanaa cabiinsi mirgaa akka irraa dhaabbatuuf dhiyefate jiru manni murtiichaa

¹¹³ Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 33(1,2)

dhimmicha ilaalee murtii hanga kennuutti himatamaan cabiinsa mirgaa akka hin raawwanne dhorkiin akka kennamuuf mana murtiichaa gaafachuuf mirga qaba.¹¹⁴

5.1.2. Itti gaafatamummaa yakkaa (criminal liability)

Labsiin lakk.410/2004 fi labsii fooyya'ee lakk.872/2007 namni kamiyyuu itti yaadees ta'e dagannoodhaan cabiinsa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban irratti raawwateef yakkaan itti gaafatamummaa kan qabu tahu isaa tumani jiru. Seera yakkaa keessatti adabbiin cimaa tumamee kan jiru yoo ta'een alatti namni kamiyyuu itti yaadee cabiinsa mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban irratti raawwateef adabbiid hidhaa cimaa wagga shani gadi hin taane fi wagga kudhan hin caalleen fi adabbi maallaqaa qarshii kuma diigdamii shan (25000) gadi hin taane fi kuma shantama (50000) hin caalleen kan adabamu fi yakkichi dagannoo cimaatiin kan raawwatame ta'e seera yakka keessatti adabbiin cimaa tumamee kan jiru yoo ta'een alatti adabbiid hidhaa cimaa wagga tokko gadii hin taane fi wagga shan hin caalleen fi adabbi maallaqaa qarshii kuma shani (5000) gadi hin taane fi kuma digdamii shan (25000) hin caalleen kan adabamu ta'u¹¹⁵ fi yakkichi jaarmiyaa namummaan seeraa kennameefiin kan raawwatame yoo tahe bu'uura seera yakka kwt.90 tiin kan adabamu ta'uu tumameera¹¹⁶.

Proclamation No. 410/2004 Art 36.Criminal Sanctions and proclamation No.872/2007 Art.11

1. Unless otherwise heavier penalty is provided for under the criminal law, whoever intentionally violates a right protected under this law shall be punished with rigorous imprisonment of a term not less than 5 years and not more than 10 years.
2. Unless otherwise heavier penalty is provided for under the criminal law, whoever by gross negligence violates a right protected under this law shall be punished with rigorous imprisonment of a term not less than 1 year and not more than 5 years.
3. The penalty, where appropriate, shall include the seizure, forfeiture and destruction of the infringing goods and of any materials and implements used in the commission of the offence.

¹¹⁴ Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 33(3)

¹¹⁵ Labsii lakk.410/2004 kwt.36 fi Labsii fooyya'ee lakk.872/2007 kwt.11

¹¹⁶ Labsii fooyya'ee lakk.872/2007 kwt.45

4. Whosoever intentionally violate a right protected under this proclamation shall in addition to imprisonment stipulated under sub –article (1) of this proclamation, be punished with fine not less than birr 25,000 and not exceeding birr 50,000¹¹⁷.
5. Whosoever by gross negligence violate a right protected under this proclamation shall in addition to imprisonment stipulated under sub-article (2) of this proclamation, be punished with fine not less than birr 5,000 and not exceeding birr 25,000¹¹⁸.

Adabbiilee hidhaa fi maallaqaan dabalata barbaachisaa ta'e bakka argameetti manni murtii qabeenyonni cabiinsi mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban irratti ittiin raawwataman akka qabaman, akka dhaalaman fi mootummaaf galii akka ta'an fi akka barbadaa'an murteessuu danda'a¹¹⁹. Gama biraatiin seerri yakka RDFI keewwata 721 hojiilee barruu, aartii yookiin qabeenyoota kalaqa sammuu ilaachisee seerota bahan namni kamiyyuu itti yaadee cabse kan argame yoo tahe hidhaa cimaa waggaa kudhan hin caalleen akka adabamu; gochichi kan raawwatame dagannoodhaan yoo ta'e hidhaa salphaa waggaa shan hin caalleen akka adabamu tumeera¹²⁰.

Dhimma 4^{ffa}

Dhimma Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 13^{ffa} lakk.G.70500 irratti ilaalee murteesseedha.

Dhimmi yakcaa kun kan jalqabe Mana Murtii Ol'aanaa Federaalatti yoo tahu waamamaan (A/Alangaa) himataa kan ture fi iyyataan himatamaa ture. Himanaan yakkaatiin dhiyaateen Iyyataan ammaa kun fi dhaabbata filmii Biruk itti gaafatatummaan isaa murtaa'e qabeenya dhuunfaa obbo Biruk Makebebe ta'e waliin filmii mata dure isaa ‘Mantiiyooch’ jedhu hojjachuuf waliigalani filmiichi hojjetame eerga xumurameen booda miidhamaan dhuunfaa (proodusarri) filmiichaa obbo Biruk osoo hin beekin iyyataan hojjetoota dhaabbatichaa waliin dhooksaan waliigalee filmiicha gara Ithioopiyaatti galche mata dure filmiichaa “Abatwaa” jedhutti jijjiuruun abbaa qabeenya hojjichaa osoo hin ta'in abbaa qabeenya of fakkeesse ummataaf waan agarsiiseef tumaa labsii lakk.410/2004 kwt.7(1)(a) fi 36(1) cabseeraa kan jedhu ture.manni

¹¹⁷ labsii fooyya'ee lakk. 872/2007 kwt.11(4)

¹¹⁸ labsii fooyya'ee lakk. 872/2007 kwt.11(5)

¹¹⁹ Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 36(3)

¹²⁰Labsiin lakk.410/2004 kwt.36 adabbii hidhaa cimaa hanga waggaa tokkootti seera yakka kwt.721 tiin adabbamu danda'u waggaa shanitti akkasumas adabbii hidhaa salphaa hanga ji'a sadii ture waggaa tokkootti daangeesseeera.

murtiichaas bitaaf mirga falmisiisaa ture iyyataan balleessaa tahu isaa ragaan mirkanneesee iyyataan hidha wagga lamaa fi ji'a jahaan akka adabbamu kan murteesse yoo ta'u M/M/Waliigala Feederaalaa dhimmicha ol'iyannoona ilaailee murtii M/M/Ol'aanaa cimseera. Iyyataanis murtii kana komachuun M/M/F/Dh/Ijibbaataatti kan iyyate yoo tahu ijibbaanis iyyataan yakka ittiin himatameen balleessaa jedhame adabbamun isaa sirriidhaa moo miti? Kan jedhu qabate xiinxaleera.

Iyyataa fi miidhamaa jidduu waliigalteen jiraachu fi waliigalteen isaanis barreffama asoosamaa iyyataan dhiyeesuuf miidhamaan gara filmiitti jijiruu fi miidhamaan iyyataaf qarshii 800,000 kafaluu akkasumas filmiichi hojjatame yoogu xumuramu iyyataaf kennuuf waliigaluu isaani firii dubpii m/murtii jalaatti mirkanaa'e tahu isaa; amma dura bitaaf mirgi dhimmuma kanaan falmii H/Hawaasaa gaggeessaa turani murtii jaarsooliin aaraarraa (arbiterators) kennan M/M/W/Federaalaatiin cimuu isaa hubatameera. Bu'uurumaa kanaan akkaataa seera yakka FDRI kwt.23 tiin yakki tokko raawwatameera kan jedhamu firiileen dubii yakkicha hundeessan keessatti seerri cabe, gochii fi yaadani sammuu bakka tokkotti guutame yoo argame qofa akka tahe fi gama biraatiin immoo iyyataan abbaa qabeenyaa filmiichaa ta'uun isaa murtii jaarsoolii araarraatiin kennname bakka hin diigamneetti iyyataan gocha yakkaa raawwateera jedhamu hin danda'u. Dabalataan Iyyataan filmiicha abbummaan qabate argamuun isaa abbaa qabeenyaa tahu isaa amane kan qabate malee gocha yakkaa raawwachuuuf yaade yookiin mirga dinagdee miidhamaa cabsuuf yaadee kan raawwate ta'u akkaataa seera yakka kwt.57-59 tiin yaadani sammuu iyyataa mirkanaa'e hin jiru.kanaaf cabiinsi seeraa bakka mirknaa'ee hin jireetti iyyataan yakkaan balleessaa jedhame adabbiin itti murtaa'uun isaa sirrii akka hin taane fi dogoggorii seeraa raawwatamu ibse murtii m/murtii ol'aanaa fi waliigalaa diiguun iyyataa bilisa baaseera.

Gaaffii Marii

1. Dhimma armaan olii keessatti murtii Dh/Ij/M/M/W/F kenne akkamitti ilaalatan? Siriidha jettu? Maaliif? Murtii jaarsooliin araarraa kennan jedhame osoo hin ture murtiicha irratti garaagarummaan fidu jira jettu? Maaliif?
2. Raawwatiinsi tumaa seera yakkaa kwt.721 nama mirgoota waraabbii fi hidhata qaban irratti cabiinsa raawwatae irratti moo? nama seera hojiilee barruu, aartii yookiin qabeenyoota kalaqa sammuu eeguuf bahan irratti cabiinsa raawwate irratti? nama mirgoota waraabbii fi hidhata qaban irratti cabiinsa raawwate fi nama seera hojiilee

barruu ,aartii yookiin qabeenyoota kalaqa sammuu eeguuf bahan irratti cabiinsa raawwate jidduu garaagarummaan jiraa?

3. Tumaalee labsii 410/2004 kwt.36 (2) (3) fi seera yakkaa kwt.721 jidduu garaagarummaan jiru maaliini?
4. Cabiinsa mirga waraabbii fi hidhata qaban irratti raawwatamaniif adabbiin labsii 410/2004 jalatti tumame jiru adabbii seera yakka jalatti tumamee jiru kan caalluu ta'u ilee seerii yakka lakk.414/2004 kan bahe caamsaa 2005 A.L.A tti hojii irra kan oolee fi labsii 410/2004 booda kan bahe ta'u isaatiin himatmaan seera yakkaatiin dhimmi isaa akka ilaalamuuf gaafachuu danda'a?

Dhimma 5^{ffaa}

Dhimmi yakkaa kun dhimma m/murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha bahaatti aangoo duraatiin lakk.G.121644 fi M/Murtii waliigala Feddeeralaa ol'iyyannoon lakk.G. 78234 irratti murtii argatedha.Himanaa yakkaa A/Alangaa M/M/W/Oromiyaatti himatamaa Tashoomaa kaasaa jedhamu irratti dhiyeessen himatamaan labsii mirga waraabbii lakk.410/2004 kwt.36(1) fi (3) bira darbuun faayidaa isaaf hin malee argachuuf yaade godina Arsii aanaa Amiinya magaalaa Adaallee ganda 02 keessatti mana muziqaa solar jedhamu keessatti hojii muziqaa "Baaroo Lakkuu lakk.6" ta'ee manni muziqaa madda walaabuu welisaa Mohaammad Aliyyii abbaa qabeenyichaa irraa waliigalteen bitaate maxxansisee gabayyaara oolche himatamaan hayyama tokko malee maxxanse gabayyaara oolcheera jechun himateera.himatamaanis gocha yakkaa akka hin raawwane fi welisaa Mohaammad Aliyyii irraa waliigalteedhaan bitatee gabayyaara akka oolchee ibse waakkateera.Manni murtiis ragaa namaa fi abbaa muziqichaa obbo Mohaammad Aliyyii akkasumas waliigaltee bitaa gurgurtaa Muziqaa Baaroo lakkuu lakk.6 obbo Mohaammad Aliyyii fi Miidhamaa jiduutti gaafa 13/01/2001 taasifameen akka qulqulleessetti himatamaan obbo Mohaammad Aliyyii irraa waliigalteedhaan kan bitate Baaroo lakk.1-3 jiran akka ta'ee fi Baaroo lakk.6 akka hin taane ,Baaroo lakk.6 obbo Mohaammad Aliyyii miidhamaa mana muziqaa Madda Walaabuu tiif waliigalteedhaan akka gurgure mirkaneesseera. Gama biraatiin manni murtiichaa jecha ragaa ittisaa bu'uura godachuun obbo Mohaammad Aliyyiin amma dura garee lamaanu himatmaaa fi miidhamaa waliin hojjataa akka ture fi himatmaanis muziqaa Baaroo lakk.6 ilaalchiisee obboo Mohaammad Aliyyiin waliigalteedhaan miidhamaaf dabarsee kennuu beekuu osoo qabu kana osoo hin godhiin hojjicha hojjachuun isaa himatmaan gocha kana

kan raawwate dagannoodhaan waan ta'eef keewwata ittiin himatame labsii lakk.410/2004 kwt. 36(1) gara labsii kana kwt.36 (2) jijjiruun balleessaa qaba jedhe adabbii hidhaa salphaa waggaa tokko fi ji'a jahaan adabeera.

Murtii kana komachuun himatmaan ol'iyyannoo isa M/MW/Fedeeraalatti kan dhiyefate yoo tahu sababani komii isaatis ani abbaa qabeenyaa muqiqichaa waliin waliigaltee gaafa 18/06/2009 taasiisneen bitadhe maxxansiisee malee cabiinsa mirgaa raawwadhe hin jiru waliigalteen gaafa 13/01/2001 miidhamaani fi welisaan Mohaammad Aliyyii taasiisan jedhame wajjira galmeessa ragaatti kan mirkanaa'ee miti ragaa sobaatti,ragoolee namaas dhaghaman ragoole maqaan isaani waliigalticha keessatti ibsameen alatti jecha ragummaa fudhameen dhimma h/hawaasaatiin ilaalamuu qabu yakkaan balleessaa jedhamun kiyya sirrii miti jedhe komateera. A/Alangaa deebii kenneen waliigalteen dhimma waraabiin walqabate raawwatamu akka galma'uu seerri dirqiisuu hin jiru,waliigalteen ol'iyyataan abbaa qabeenyichaa waliin taasise hojilee 1-3 jiran irratti malee hojii amma miidhmaan abbaa qabeenyichaa irraa bitate maxxansee miti jechuun falmeera.manni murtiichaas ol'iyyataani fi miidhamaan hojii falmichaaf sababa ta'e irratti abbaa qabeeyichaa waliin waliigaltee akka qaban falmaa osoo jirani fi m/murtii jalaa ol'iyyataan waliigaltee qabaachuu isaa osoo beeku ol'iyyataan hojiicha kan maxxansee dagannoodhaan jechuun murtii kennuun isaa; waliigalteewan bitaaf mirgi jira jedhani falmaa jiran keessaa waliigaltee isa kamtu seera qabeessa kan jedhu ykn abbaan qabeenyichaas garee lammaaniifuu waliigaltee kenne kan jiru yoo ta'es dhimma hariiro hawaasaatiin qulqullaa'uu qabu malee gareen lammaanu waliigaltee qabaachuu bakka falmaa jiranitti akkaataa seera yakka kwt.23 tiin yaada sammuu gocha yakkaa raawwatuutiin ykn dagannoodhaan ol'iyyataan gocha kana raawwateera kan jechisiisuu akka hin taane fi yaadani sammuu kun jira yoo jedhame ilee gochichi kan raawwatame waliigalticha bu'uura godhatuun akka ta'e lakka'amun alatti akka gocha yakkaatti ilaalamuu akka hin qabne fi waliigaltee isa kamtu seera qabeessaa? Yoom raawwatame ? Haala kamiin raawwatame? Kan jedhu jecha ragummaa ragoota maqaan isaani waliigalticha irratti ibsameen mirkanaa'u malee gocha amala yakkaa qabu miti jechun murtii M/murtii waliigala Oromiyaa diigeera.

Gaaffii Marii

1. Murtii manni murtii waliigala Oromiyaa kenne akkamitti ilaaltuu? Labsii lakk.410/2004 kwt. 23(2) tiin waliigalteen dabarsii mirga dinagdee barreeffamaan ta'u akka qabu tumame kan jiru waliin hoo akkamitti ilaaltuu? Himatamaan gocha kana dagannoodhaan raawwate jedhamu danda'a? Maaliif sababaan deeggaraa?
2. Murtii M/MW/F hoo akkamitti ilaaltuu? Dhimmichi dhimma yakkaan ilaalamuu qabu moo? Falmii hariiroo hawaasaatti?

5.1.3. Faloota Hariiroo Hawaasaa (civil remedies)

Cabiinsa mirga dinagdee fi mirgaa hamilee mirga waraabbii fi waraabbiin hidhata qaban irratti gahu kamiyyuu abbaan mirgichaa himanaa hariiroo hawaasaa dhiyefatuun mirga isaa kabachiisuuf mirga qaba. Labsii lakk.410/2004 jalatti cabiinsi mirgaa raawwatame kan argame fi ragaan kan mirkanaa'e yoo tahe manni murtii hanga miidhaa dinagdee abbaa qabeenyichaa irratti gahee fi bu'aa siilaa qabeenya isaa irraa argatu qabu turee fi dhabee shallage beenyaa murteessuu fi hanga miidhaa qaqqabe tilmaama keessa galchuun beenya hamilee qarshii kuma dhiba tokko (1000,000) gadi hin taane murteessuu danda'a¹²¹. Haa ta'uutti cabiinsi mirgaa kan raawwatame beekumsa dhabuu irraa ykn haala dhama qabeessan gochichi cabiinsa mirgaa ta'u caraan itti beeku danda'u kan hin jire tahu isaatiin yoo tahe manni murtii hanguma miidhaa dinagdee abbaan mirgaa dhabeetti daangeesse murteessuuf aangoon kennameeffi jira¹²². Dabalataan qabeenyooni cabiinsi mirgaa irratti raawwatame seeraan ala gabbaa keessa sosocho'ani fi qabaman abbaan qabeenyichaa kan hin mormiine yoo ta'ee qabeenyooni kun akka barbadaa'an ykn dhabaman ajaju kennuu danda'a. Haa ta'uutti qabeenyooni cabiinsi mirgaa irratti raawwatame kun nama sammuu gaariin argate (good faith) qabate jiru harkati kan qabaman yoo ta'e labsii lakk.410/2004 keewwata 34 (6) raawwatiinsa hin qabu.

Gama biraatiin gochi cabiinsa mirga waraabbii ittisuuf manni murtii bu'uura Labsii 410/2004 keewwata 34 (1) tiin ajajoota armaan gadii kennuu danda'a.

1. Cabiinsi mirgaa akka hin raawwatamne ykn akka itti hin fufnee dhoorkii kennuu

¹²¹ Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 34(4)

¹²² Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 34(5)

2. Qabeenyi cabiinsi mirgaa irratti raawwatame ykn hayyama abbaa kalaqichaatiin ykn abbaa mirgichaatiin ala biyaa alaa irraa galii ta'an akka dhaalaman ajaju.
3. Meeshaalee fi sanadoota cabiinsi mirgaa ittiin raawwatuuf qophaa'an akka qabaman ajaju danda'a¹²³.

Dhimma 6^{ffaa}

Dhimma Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 9^{ffaa} lakk.G 42253 ta'een ilaalee

Dhimmichi kan jalqabe mana murtii Olaanaa Naannoo Tigray magaalaa Maqalleetti. Iyyataan ammaa himata waamamaa irratti dhiyeesseen waliigaltee iyyataa waliin taasisneen iyyataan kitaaboota kuma shan (5000) akka naaf maxxansuu itti kenne kitaaboota maxxanfaman keessaa lakoofsaan sagal (9) ta'u hojjetaa dhaabbatichaan hatame waan bahef miidhaan dinagdee qarshii kuma dhiba lamaa fi jahatama (260,000) waan narra gaheef beenyaa miidhaa hamilee waliin akka naaf kafalu jedhe himateera. Deebii kennaan deebii kenneen kitaaboolleen hataman jedhaman lakoofsaan torba malee sagali miti anis kafaluuf kanan dirqamu gatii kitaaboota torbaatti; namni kitaabicha hateera jedhame falmichatti makamee akka falmu ajajani akka kennamuuf gaafateera. Manni murtichaa bitaaf mirga falmisiise gatii kitaaboota sagal hataman tokko qarshii diigdamaan shallage qarshii 180 fi bu'uura labsii 410/2004 kwt 34 tiin beenyaa miidhaa hamiile qarshii kuma dhiba tokko (100,000) waliigalatti waamamaan iyyataaf qarshii kuma dhiba tokko fi dhiba tokkoof sadeetama (100,0180) akka kafalu murteesseera. Manni murtii waliigalaa Naannichaa dhimmichi Ol'iyyannoон dhiyaateefi sagalee caalmaan murtii m/murtii olaanaa cimseera. M/M/W/Dha/Ijjibbaataa Naannichaa waamamaan gochichi raawwatmuu isaa haalii itti beeku danda'u osoo hin jiraatiin beenyaa hamilee qarshii 100,000 akka kafalu murtaa'un isaa dogoggora tahu fi baay'ini kitaaba hatame jedhames torba tahu ibse waamamaan qarshii 140 (dhiba tokko fi afurtama) qofa iyyataaf akka kafalu murteesseera.

Iyyataan murtii kana komachuun Dh/Ij/M/M/W/F tiif kan dhiyeesse yoo tahu dhaddachi kuniis; Dha/Ijjibbaataa naannichaa dhimmicha bu'uura labsii 410/2004 kwt.34 (5) tiin “himatamaan dhimmicha kan hin beekne ykn sababani gahaab beekuuf itti hin dandeenyee yoo jirate tumaa” jedhu fudhate kan murteesseen walqabate raawwiin keewwatiichaa mirga waraabbii eegumsi taasiifame jiru irratti beekumsaan ala ykn sababa gahaatiin haalii itti beeku danda'uu kan hin jire

¹²³ Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 34(1)(a,b,c)

ta'e gochi cabiinsa mirgaa kan raawwatame yoo ta'e malee haala galmee kana keessa jirun kitaabani akka maxxanfamu kennname jiru dhaabbata maxxansiichaa keessatti gochii hannaam raawwaatamu isaa beekuuf ykn sababani gahaa beekuuf itti hin dandeenyee jiratu waliin kan walqabatu miti.Waliitti dhufeenyi isaani waliigaltee waan ta'eef bu'uura seera waliigalteetiin qaamani dirqama isaa hin rawwanne sababa gahaa fi humnaan ol waliigalticha akka hin raawwane isa taasiise jiraachu hanga hin agarsiisneetti bu'uura tumaa s/h//h kwt. 1791(2) tiin itti gaafatmummaa qaba.Namani kitaabicha hate hojjetaa dhaabbatichaa tahu isaatiin waamamaan hojjetaa isaa to'achuuf dirqama qaba waan ta'eef sababa humnaan ol waliigalticha akka hin raawwane isa taasiisee jechuun hin danda'amu.kanaaf waamamaan bu'uura waliigalteetiin iyyataaf kan hin raawwane ta'u mirkaneesseera.

Mirgoonni labsii 410/2004 tiin eegumsa argatan mirgoota dinagdee fi mirgoota hamilee yoo tahan labsiicha keewwata 7 jaltti mirgoota dinagdee tumaman keessaa tokko "Mirga waraabbii orjiinaala ykn waraabbii waraabbii hojiichaa ummataaf agarsiisuu" jedhu waamamaan cabse jira. Kuniis hayyama iyyataan alatti kitaabani isaa gabbaa irra oolee ummataan dubbiifamu isaatti.Sababa cabiinsa mirga dinagdee tiin bu'uura labsiicha kwt.35(5)tiin beenyaa hamilee hanga qarshii 100,000 kan kafalchiisu ta'uu isaatiin manneen murtii ol'aanaa fi waliigalaa naannichaa dhimmichi itti gaafatmummaa seera waliigalteen ala irraa akk maddutti fudhatani ilaaluun isaani dogoggora ta'u ilee bu'aa murtiichaan waliigaluun murtii manneen murtii olaanaa fi waliigalaa naannichaa cimsuun waamamaan iyyataaf beenyaa hamilee qarshii kuma dhiba tokko (100,000) fi beenyaa miidhaa dinagdee irra gahe gatii kitaaboota torbaa qarshii 140 waliigalatti qarshii 100,140 akka kafaluu murteesseera.

Gaaffii Marii

- a. Abbaan qabeenyaan dhaabbata maxxansaa hojjetaan isaa hojiilee akka hojjetamaniif dhufan hatuu danda'u jedhe tilamaamuu danda'a laata? Murtiin dhaddacha ijibbaataa sirriidha jettuu maaliif?
- b. Dhimmichi seera waliigalteetiin ilaalamuu qaba moo seera mirga waraabbiitiin? maaliif ?
- c. Dhimma kana ilaaluuf Manni Murtii Ol'aanaa Naannoo Tigray aangoo ni qabaataa? Akkamiin/maaliif?

5.1.4. Tarkaanfiilee Daangaalee Biyyooleessa irratti fudhataman

Abbaan taayitaa galiiwan fi gumurukaa Itiyoopiya bu'uura labsii 410/2004 keewwata 35 fi labsii fooyya' ee 872/2007 kwt.10 tiin abbaan kalaqichaa ykn abbaan qabeenyaa mirga waraabbii qabeenyooni gara biyyaatti galii tahuuf deemaa jiran mirga isaa kan miidhan ta'u iyyanaa iyyateen ykn kaka'umsa mataa isaatiin qabeenyooni galii ta'aa jiran cabiinsa mirgaa kan hordofsiisan tahu yoo itti amane qabeenyoota kana to'atee gara biyyaatti akka hin seene dhoorkuuf dirqama qaba. Abbaan taayitaa galiiwan fi gumurukaa iyyataaf qabeenyichi qabamu isaa erga beeksise kaase guyyota kudhan qabeenyichi qabame keessatti ragaa qabatamaa qabeenyichi haala kamiin mirga isaa akka miidhu agarsiisuu dhiyeessuuf dirqama kan qabu yoo ta'u manni murtii qabeenyichi akka dhaalamu yoo ajaje abbaan taayitaa galiiwan fi gumurukaa qabeenyicha ni dhaala. Iyyataan guyyota kudhan keessatti ragaa isaa kan hin dhiyeessine yoo ta'e abbaan taayitaa galiiwan fi gumurukaa Itoophiyaa qabeenyicha abbaa qabeenyichaaf gadi dhiisuu qaba. Iyyani dhiyaates kan sobaa tahe yoo argame miidhaa qabeenya qabame jiru irratti gahef iyyataan itti gaafatamumma kan qabu ta'a.¹²⁴

5.2. Itti Gaafatamummaa mirga Paatentii cabsuun dhufu

Falmii paatentii hedduu keessatti kan ilaalamu cabinsa mirgaa akka ta'e beekamaadha. Cabinsi mirgaa kan uumamu namni abbaa mirgaa hin taane hayyama abbaa mirgaa malee, qabeenyicha kan oomishe, ykn haala biraan kamiiniyyuu kan itti fayyadame yoo ta'e dha. Kana irraa kaanee yeroo ilaillus, murtiin cabinsa mirga paatentii daangaa mirga paatentii murteessuu fi qabeenyaa ykn adeemsa eegumsa paatentii argatee fi qabeenya ykn adeemsa falmiif ka'umsa ta'e waliin wal madaalchisuun kan gaafatuudha. Akkuma beekamu daangaan mirga paatentii mirga iyyata paatentii irratti gaafatamu(claims) irratti kan hundaa'uudha. Kanaaf, hiikoon mirga gaafatamuuf(claims) kennamu baayyee murteessaadha.

Seerri paatentii keenya qabeenya paatentii ta'e tokko abbaa mirgaan ala namni biraan hayyama abbaa qabeenyaa malee itti fayyadamuu akka hin dandeenye ykn haala kamiiniyyuu dabarsuu akka hin dandeenye eegumsa abbaa paatentiif kennee jira. Bu'uura labsicha keewwata 24 tiin abbaan paatentii mirgi isaa jalaa yoo sarbame, mirga deebisanii argachuu(right of recourse) akka

¹²⁴ Labsii lakk.410/2004 Keewwata 35(1:2:3:4:5)

qabu tumameera. Haa ta'u malee, labsicha keessatti haala cabinsi mirgaa kun itti raawwatamus ta'e gochoota mirga kana cabsuu danda'an ilaalchisee wanti ibsame hin jiru. Haa ta'u malee haala qabatama jiru yeroo ilaallu, cabinsi mirgaa kun kallattiinis ta'e al kallattiin raawwatamuu akka danda'u ni hubatama. Cabinsi kallatti kan raawwatamu namni tokko qabeenyaa paatentii ta'e tokko hayyama abbaa paatentii malee kan itti fayyadame, qopheesse ykn gurgure yoo ta'ee dha.¹²⁵ Cabinsi kun namni mirga kana cabsu beekes beekuu baates kan raawwatamuudha. Cabinsi al-kallattii immoo kan raawwatamu namni tokko gocha cabinsa mirga paatentii kan gargaare ykn kan jajjabeesse yoo ta'ee dha.¹²⁶ Kunis namni tokko nama kan biraan argannoo haaraa paatentii ta'e tokko hayyama malee akka qopheessu, itti fayyadamu ykn gurguru kan gargaare ykn jajjabeesse yoo ta'e, al-kallattiin mirga paatentii cabsuun kan itti gaafatamu ta'uu isaa kan agarsiisuudha. Cabinsa kallattii keessattis ta'e al-kallattii keessatti abbaan paatentii himatamaan gocha mirga dhuunfummaa paatentiin hammatame raawwachuu isaa yoo mirkaneesse, gochi sun kan itti isa hin gaafachiifne ta'uu dirqama mirkaneessuu gara himatamaatti kan dabarsuudha. Himatamaan itti gaafatamummaa jalaa ba'uuf, gochi inni raawwate daangaa mirga paatentii irratti gataman keessatti kan hammatame yoo ta'e qofaadha.

Gama kanaan seera paatentii keenya keewwata 24 yeroo ilaallu, abbaan paatentii mirgi isaa yoo jalaa sarbame mirga isaa sana deebisee argachuuf mirga akka inni qabu tuma. Tumaa kana yeroo ilaallu garuu abbaan mirgaa fala akkamii akka qabu kallattii hin agarsiisu. Kanaaf, fala sirrii ta'e abbaa mirgaaf barbaaduuf labsichaa ala baanee gara seera hariroo hawaasaa fi seera yakkaa deemuu nu dirqisiisa. Seerota kana yeroo xiinxallee ilaallus, cabinsi mirga paatentii itti gaafatamummaa hariroo hawaasaa fi yakkaa hordofsiisuu akka danda'u ni hubatama. Dhimmoota kana lamaan gabaabinaan akka itti aanutti haa ilaallu:

¹²⁵ . Ronald B.Hildreth: Patent Law, A practitioner's Guide, 3rd Edition, practising Law Institute.

¹²⁶ . Balew Mersha & G/Hiwot Hadush: Law of Intellectual Property Teaching Material, Prepared under the Sponsorship of the Justice and Legal System Research Institute.

5.2.1. Itti -gaafatamummaa Yakkaa

Cabinsa mirga paatentiif furmaatni lammaffaan itti gaafatamummaa yakkaati. Dhimma kanaan wal qabatee seera yakkaa biyya keenyaa keewwata 720(2) jalatti akkas jechuun tumameera:

“Whoever unlawfully so acts with respect to intellectual property rights, particularly industrial designs, models, or patented inventions, duty registered and protected by existing law or agreements, national or international, shall be punishable by a rigorous imprisonment not exceeding ten years.”

Tuma kana irraa namni mirga paatentii cabse tokko itti gaafatamummaan inni gama hariiroo hawaasaan qabuakkuma jirutti ta’ee, yakkaanis itti gaafatamummaa kan qabuu fi hanga hidhaa cimaa waggaan kudhaniitti adabamu akka danda’u kan hubatamuudha.

5.2.2. Itti -gaafatamummaa Hariiroo Hawaasaa

Bu’uura Seera hariiroo hawaasaa keewwata 1674(1)tiin abbaan paatentii namni mirga isaa sarbaa jiru, gocha isaa akka dhaabu(relief of injunction) ykn wanta mirga isaa sarbaa jiru sana balleessisuu akka danda’u(destruction of infringing devices) tumameera. Akkasumas bu’uura keewwatura kana keewwata xiqqaa lamaatiin immoo miidhaa qabatamaa ykn hamilee irra ga’eef dabalataan beenyaa gaafachuu akka danda’uu fi kunis kan raawwatamu bu’uura tumaalee seeraa waliigalteen alaa fi seeraan ala badhaadhuutiin akka ta’e tumameera. Egaa akka waliigalaatti tumaa olitti ibsame kana irraa, abbaan paatentii mirgi isaa kan jalaa sarbame yoo ta’e mana murtii aangoo qabutti himanna dhiheessuun, gocha mirga isaa sarbaa jiru of irraa dhaabsisuu, gochaa sana akka balleeffamu taasisuu fi akkasumas immoo miidha isarra ga’eef beenyaa gaafachuu akka danda’u kan agarsiisuudha.

Gaaffii Marii

- a) Bu’uura labsii lakk.123/87 keewwata 24tiin abbaan paatentii mirga isaa sarbameef beenyaa argachuu akka danda’u irraan kan hafe beenyaa hangamii fi bu’uura seera kamiin akka ta’e wanti tumame hin jiru. Kanaaf, seera hariiroo hawaasaa ilaaluun dirqama ta’a. Bu’uura seera hariiroo hawaasaa keewwata 1674(2) tiin immoo beenyaan miidhaa qabatamaa fi hamilee qaqqabeef gaafatamu bu’uura seera waliigaltee fi seera waliigalteen alaatiin akka ta’e tumameera. Bu’uura seerota kanaatiin immoo miidhaa hamileef beenyaan kaffalamu

qarshii kuma tokko(1000.00) qofaadha. Kun hangam hojii argannoo jajjabeessa jettanii yaaddu? Falli isaa hoo maal ta'uu qaba jettu?

5.3. Itti Gaafatamummaa mirga Mallattoolee Daladalaa Cabsuun Dhufu

Mirgoonni galmeessa mallattoo daldalaatiin argaman kallattii gara garaatiin eegumsi akka taasifaamuufii qabu labsicha keessatti ibsameera. Raawwii ykn eegumsa mirgoota kanneenii ilaachisee seerri raawwatiinsa qabu labsii galmeessa mallattoo daldala qofa otoo hin taane akka barbaachisummaa isaatti seeronni biroolle raawwatiinsa akka qabaatan beekuun barbaachisaa dha.

Mirgoonni kun cabanii ykn miidhamanii yoo argaman karaalee adda addaatiin furmaanni akka kennamu labsicha keessatti kaa'ameera. Kanas akka armaan gadiiitti tokko tokkoon kaafnee haa ilaallu.

5.3.1. Tarkaanfii Yeroo (Provisional Measures)

Labsichi kwt.39 waa'ee tarkaanfii yeroodhaaf mana murtii aangoo qabuun cabiinsa mirgootaa irratti fudhatamu irratti kan xiyyeffate dha. Haala kanaan, gaheen mana murtii mirgi akka hin cabne gochuu (cabiinsa mirgaa dhorkuu) fi ragaalee cabiinsa mirgaa irratti rogummaa qaban sirriitti qabuu dha. manni murtii aangoo qabu tarkaanfii yeroo yoo fudhatu himatamaa waamuun miidhaa fayyuu ykn beenya'amuu hin dandeenye geessisuu ykn ragaan baduu isaa yoo itti amane himatamaa waamuun otoo hin barbaachisiin tarkaanfii yeroo fudhachuu ni danda'a. Bakka himatamaan hin jirretti tarkaanfini akkasii yoo fudhatamu, tarkaanfin sun raawwatamuu isaa dafee akka beekuuf itti himamuu qaba. Dhimmichis keessa deebi'amee akka ilaalamuuf, akkasumas mirgi dhagahamuu isaas eegameefii gaaffii inni dhiyeessuun, manni murtii takaanfini murtaa'e sun akka fooyya'u, diigamu ykn cimsuu ni danda'a.

Hamma murtiin kennamutti, himatamaan gocha cabiinsa mirgaa akka dhaabuuf ajajni dhorkaa (temporary injunction) akka kennamuuf himataan iyyata isaa mana murtiitti dhiyeeffachuu ni danda'a. Bu'uura iyyata ajaja dhorkaa yeroo himataan dhiyeeffatu manni murtii kennuu kan danda'u dhimmoonni armaan gadii yoo guutamani dha. Isaanis dantaan ykn faayidaan miidhame jedhame beenyaadhaan bakka buusuun kan hin danda'amne yoo ta'e, miidhaan ykn balaan sun kan hin hafne (imminent) yoo ta'e, cimina gochichaa fi miidhaa murtiin ykn ajajni mana murtii

himataa fi himatamaa miidhuu ykn fayyaduu danda'uu. Haalota kanneen sirriitti adda baasuuf immoo manni murtii gadi fageenyaan qorachuu akka qabus labsichi kaa'eera. Akkasumas, manni murtii akka barbaachisummaa isaatti yeroo turtii ajaja dhorkaa fi hamma maallaqaa ykn wabii himataan dhiyeessuu danda'u ni murteessa.

Yeroo mirgoonni labsicha keessatti beekamtii argatan ykn eegumsi taasifamuuf cabanitti qajeeltoo fi tumaaleen seera deemsa falmii sivilii fi seera deemsa falmii yakkaa sakatta'insaa fi qabiinsa irratti raawwatamummaa ni qabaata.

Gama biraatiin immoo sababa badii ykn dogoggora himataatiin ykn cabiinsi mirgaa ykn sodaan cabiinsa mirga mallattoo daldalaan akka hin jirre yoo mirkanaa'e, gaaffii himatamaan dhiyeeffatuun miidhaa sababa tarkaanfii yeroo isa irra gaheef manni murtii beenyaa barbaachisaa ta'e ni murteessaaf.

Gaaffii Marii

1. Beenyaan haala kanaan kaffalamu beenyaa akkamiiti? Beenyaan miidhaa qabatamaati moo beenyaa hamileeti? Moo beenyaa gosa lamaaniiti? Maaliif?

5.3.2. Faloota Hariiroo Hawaasaa

Furmaanni gama hariiroo hawaasaatiin himataaf taasifamu kan labsichaan beekamtii argate gosa lama yoo ta'u, isaanis kwt.40 jalatti ibsamaniiru. Isaanis 1ffaa manni murtii himatamaan cabiinsa mirgaa akka itti hin fufneef dhorka ni baasa. 2ffaa miidhaa sababa cabiinsa sanaatiin himataa irra gaheef himataaf beenyaan akka kaffalamuuf ni ajaja. Beenyaan haala kanaan kaffalchiifamu kan shallagamu bu'aa himatamaan mallattoo daldalaan sanatti fayyadamuuun argatu, akkasumas mallatoon daldalaan sun waliigaltee hayyamaatiin otoo isaaf kennemeera ta'e rooyaaliitii hammam kaffala ture kan jedhuu fi baasii himataan sababa falmii sanaaf baasu wajjin kan wal gitu ta'u qaba.

Dhimmaa 7^{ffaa}

Dhimma M/M/W/F/Dh/Ij/ jildii 12^{ffaa} lakk.galmee 57179 ta'e irratti, Itiyoo Seeraamikii D/I/M fi Waajjira Qabeenya Kalaqa Sammuu Itoophiyaa (namoota lama), gidduutti ilaalee murteesseedha.

Dhimmichi jalqaba kan dhiyaate Waajjira Qabeenya Kalaqa Sammuu Itoophiyaatti (waamamaa 1ffaa) yoo ta'e, murtii inni kenne Mana Murtii Ol'aanaa Federaalaatiin waan cimeef, murtiin haala kanaan kennames dogoggora seeraa bu'uura ni qaba waan ta'eef naaf haa sirreffamu jechuun Iyyataan ammaa Mana Murtii Waliigala Federaalaa Dhaddacha Ijibbaataatti dhiyeeffateera.

Ka'umis falmichaa gaaffii waamamaa 2^{ffaa}n waamamaa 1^{ffaa} (Waajjira Qabeenya Kalaqa Sammuu Itoophiyaatti) dhiyeeffateen mallattoon daldalaa "ETHIO CEMENT" jedhu roga afur kan qabuu fi urjii kudhaniin kan marfame akka galmeeffamuuf dhiyeeffate dha. bu'uura gaaffii dhiyaate kana irratti hundaa'uudhaanis, waamamaa 1ffaan namni mormii qabu yoo jiraate dhiyaatee mormii isaa akka dhiyeeffatuuf Gaazeexaa Addis Zaman irratti beksisa baaseera. Iyyataan ammaas mormii yommuu dhiyeeffatu 'maqaa ከትዮ ሲማንጧስ' jedhuun hayyama baafadhee hojii investimentii simintoo keessatti hirmaachuuf adeemsa irra waanan jiruuf maqaa kanaan nama biraaf mallattoon daldalaa yoo galmeeffame maamila dogoggorsiisuu ni danda'a waan ta'eef, kufaa akka ta'u jedheera.

Waamamaa 1^{ffaa}n gaalee ከትዮ ሲማንጧስ (ETHIO CEMENT) jedhu maqaa daldalaa iyyataa ammaa ta'uu malee akka mallattoo daldalaati waan hin galmeeffamneef mallattoo daldalaa waamamaa 2^{ffaa} ETHIO CEMENT qofa otoo hin taane urjiidhaan kan marfame waan ta'eef, mormiin dhiyaate bu'uura seeraa hin qabu jechuun kutaa taasiseera. Manni Murtii Ol'aanaa Federaalaas dhimmicha ol'iyyannoodhaan ilaalee murticha cimseeraa. Dhaddachi Ijibbaataa Mana Murtii waliigala Federaalaa bu'uura labsii lakk.329/95, labsii lakk.501/98, labsii lakk.,328/95, labsii lakk.67/89, labsii lakk.320/95, seera daldalaa kwt.135 yoo ilaalamu maqaa kanaan mallattoon daldalaa waamamaa 2^{ffaa}f yoo galmeeffame, fayyadamaa ykn maamila dogoggorsiisuu waan danda'uuf akkasumas daldala haqa qabeessa hin taane (unfair trade competition) waan uumuuf bu'uura seeraa hin qabu jechuudhaan murtii waamamaa 1^{ffaa}f Manni Murtii Ol'aanaa Federaalaa kenne diigeera.

Gaaffii Marii

1. Murtii waajjirri qabeenya kalaqa sammuu, mana murtii ol'aanaa fi murtii dha/ij kenne akkamitti ilaaltan? Wal bira qabuun dhama qabeessummaa isaanii irratti mari'adhaa

5.3.3. Itti Gaafatamummaa Yakkaa

Eegumsi mirga mallattoo daldalaaf taasifamu dhorka cabinsa mirgaa fi kaffaltii beenyaatti dabalee, gama tumaalee yakkaatiinis (penalty clauses) eegumsi ni taasifama. Kaayyoon adabbii yakkaas mirgi mallattoo daldalaa akka hin cabneef nama yakkicha raawwatuu fi namoonni biroo gara fuulduraatti yakka akkasii raawwachuu irraa akka of qustan taasisa. Kanaaf, adabbii guddaa fi kan kana irra caalu seera yakkaatiin kan kennamu yoo ta'e malee, namni itti yaadee mirgoota labsicha keessatti tarreeffaman cabse hidhaa cimaa waggaa shan gadi hin taanee fi waggaa kudhan hin caalleen adabama.

Cabiinsi mirgoota labsicha keessatti eegumsi kennameeffi yaada sammuu itti yaaduun qofa otoo hin ta'iin dagannoodhaanis adabbii ykn itti gaafatamummaa yakkaa hordofsiisuu ni danda'a. Haaluma kanaan, labsicha kwt.41(2) jalatti akka tumametti, adabbii guddaa fi kan kana irra caalu seera yakkaatiin yoo kaa'ame malee, namni dagannoo ifatti mul'atuun mirgoota labsicha keessatti eegumsi taasifameeffi cabsee argame hidhaa cimaa waggaa tokkoo gadi hin taanee fi waggaa shan hin caalleen adabama.

Adabbiin namoota yakka mirga mallattoo daldalaa cabsanii argaman irratti kennamu hidhaatti dabalee meeshaalee mirgichi akka cabuuf gahee qaban qabuu, dhaaluu, fi dhabamsiisuu of keessatti ni qabaata.

5.3.4. Tarkaanfii daangaa biyyaa irratti fudhatamu

Eegumsa mirgoota galmeessa mallattoo daldalaatiin argaman keessatti gaheen abbaa taayitaa gumuruukaa qabu labsicha kwt.42 jalatti kaa'ameera. Haaluma kanaan abbaan taayitaa gumurukaa iyyata barreeffamaa abbaan mirgaa mallattoo daldalaa, waraqaa ragaa galmeessa mallattoo daldalaa fi ragaa rogummaa qabu kan biroo, akkasumas wabii gahaa iyyataan dhiyeeffatuun meeshaalee inni mirgi koo itti miidhameera ykn cabeera jedhu qabee to'annaa jala oolchuu (seize and detain) ni danda'a. Akkuma kana raawwateenis tarkaanfii qabeenya ykn meeshaa sana qabuuf fudhate sana dafee iyyataa fi abbaa qabeenyaatti himuu qaba. Abbaan taayitichaa meeshaalee ykn qabeenya kana qabee tursuu kan danda'u hamma guyyaa kudhaniitti qofa akka ta'ee fi guyyaa hojii kudhan keessatti iyyataan ajaja dhorkaa mana murtii irraa kan hin finne yoo ta'e, wabii inni qabsiise mootummaaf galii gochuudhaan qabeenya ykn meeshaa sana gadi lakkisa.

5.4. Aangoo Manneen Murtii Falmii Qabeenya Kalaqa Sammuu

5.4.1. Aangoo Yakkaa

Dhimmoota yakkaa cabinsa mirga waraabbii irratti raawwataman ilaaluuf manni murtii aangoo qabu m/murtii ol'aanaa Federaalaa akka ta'e labsii lakk.410/2007 kwt.2 (9) jalatti kan tumamee fi Manneen murtii waliigala naannoo aangoo bakka bu'ummaan ilaaluu ni qabaatu¹²⁷.

Akkasumas Mallattoolee daldalaa ilaachisee labsiin lakk.501/2006 keewwata 2(2) mana murtii jechuun m/murtii labsiicha kwt.49 jalatti ibsame akka ta'e fi Keewwata 49 jalatti falmiilee mallattoolee daldalaatiin walqabatee labsichaa fi dambicha keessatti ka'an ilaaluuf manneen murtii federaalaa aangoo kan qaban tahu tumeera.

Gama biraatiin falmii dhimma yakkaa mirga paatentii ilaallatu mana murtii isa kamtu ilaalee murteessuuf aangoo qaba kan jedhu labsiin paatentiis ta'e, labsiin manneen murtii federaalaa hundeessuuf ba'e labsiin lakk.25/96 waan jedhu hin qabu. Kanaaf, qabatamaan falmiin yakkaa dhimma paatentiin walqabatu mana murtii isa kamitti dhihaachuu qaba kan jedhu irratti rakkoo guddaa uumeera. Qabxii kana leenjifamtootni mariin kan gabbisan ta'a.

Gaaffii Marii

1. Falmii yakkaa mirga paatentii ilaallatu mana murtii isa kamtu ilaaluuf aangoo qaba jettu? Mana murtii federaalatimoo, mana murtii naannooti?, manneen murtii sadarkaan jiran keessaa hoo isa kamtu ilaaluuf aangoo qaba jettu? Muuxannoon jiru maal fakkaata?

5.4.2. Aangoo Hariiroo Hawaasaa

Dhimmoota hariiroo hawaasaa cabinsa mirga waraabiitiin walqabatanii dhiyaatan ilaaluuf manni murtii federaalaa aangoo hundee dubbii akka qabu labsii 25/96 kwt.5(8) tiin kan tumame yoo tahu, bu'uura heera mootummaa RDFI kwt.80 (2) fi(3)tiin manneen murtii olaanaa fi waliigalaa naannoolee aangoo bakka bu'ummaan kan ilaalan ta'a. Cabinsa mirga waraabbii fi hidhata qaban irratti raawwatamaniin walqabatee manni murtii idilee labsii lakk. 25/96 tiin aangoon hundee dubbii kennameef kan turre ta'u illee labsiin labsii lakk.410/2004 fooyeessuuf bahe labsii lakk.872/2007 falmiilee hariiroo hawaasaa dhimmoota seera waliigalteen ala(extra-contractual liability) irraa maddaniin alatti ilaalee murtii kennuuf aangoo kan qabu tribuunaala

¹²⁷ Labsii lakk.410/2004 kwt.2(9) fi labsii 25/96 kwt.4

qabeenyoota kalaqa sammuu waajjira eegumsa qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaa jalatti hundaa'u akka ta'e tumeera¹²⁸. Tribuunaali kun dhimmoota cabinsa mirgootaa dinagdee fi hamilee ilaalee murtii kennuuf, baasii abbaan qabeenyichaa baasee fi beenyaa gahaa miidhaa qabeenyaa fi hamilee abbaa mirgichaa irratti gaheen wal madaalu murteessuu, uggura (dhorkii) kennuuf fi ajajoota biroo akka barbaachiisummaa isaaniitti dabarsuuf aangeeffameera¹²⁹. Murtii Tribuunaalichi kenneen doggoggorri seeraa raawwatameera qaamni jedhu komii isaa guyyaa murtiin kenne name irraa eegalee guyyoota jahatama (60) keessatti ol'iyyannoon mana murtii ol'aanaa federaalaa ykn mana murtii waliigala naannootti dhiheeffachuuf mirga qaba. Falmilee hariiroo hawaasaa cabinsa mirgoota waraabbi fi waraabbiin hidhata qaban ilaaluuf aangoon abbaa seerummaa tribuunaala qabeenyoota kalaqa sammuu waajjira eegumsa qabeenyoota kalaqa sammuu Itoophiyaa keessatti hundaa'uuf kan kenne name ta'u illee hanga tribuunaalichi seeraan hundeeffamutti manneen murtii idilee dhimmicha ilaalu kan itti fufan ta'uu labsii fooyya'e lakk.872/2015 keewwata 44 (3) jalatti ibsameera.

Himannaan Hariiroo hawaasaa cabinsa seeraa mallattoolee daldala irratti dhiyaatan hanga miidhaa fi baasii himataa irraa gahe bu'uura godhachuuun kan dhiyaatu ta'uu isaatiin akkuma armaan oliitti ilaalleetti dhimma kana kan ilaalu mana murtii federaalatti. Haaluma kanaan manni murtii federaalaa sadarkaa duraa bu'uura labsii lakk.25/96 kwt.14 tiin himannaam tilmaamni isaa hanga qarshii kuma dhibba shan (500,000) ilaaluuf aangoo kan qaban yoo ta'u, manneen murtii olaanaa bu'uura labsicha kwt.11(1) tiin himannaam tilmaamni isaa qarshii kuma dhibba shan ol ta'e irratti aangoo sadarkaa duraa kan qaban ta'a. Manneen murtii olaanaa fi waliigala naanno aangoo bakka bu'ummaatiin ilaalu ni qabaatu.

Cabinsa mirga paateentii irratti raawwataman ilaaluuf manni murtii aangoo qabu, mana murtii giddu galeessaa akka ta'e labsii lakk. 123/87 kwt.2(2) jalatti hiikaa mana murtiif kenne name irraa hubachuuun ni danda'ama. Haa ta'u malee, gurmaa'ina manneen murtii yeroo amma jiruun manni murtii giddu galeessa jedhamu hin jiru. Labsii manneen murtii federaalaa hundeessuuf ba'e lakk.25/96 keewwata 5(8) jalatti immoo falmii dhimma hariiroo hawaasaa paatentiin walqabatee dhihaatu ilaaluuf aangoo kan qabu manneen murtii federaalaa akka ta'e tumameera. Kunis manni murtii giddu galeessaa labsii paatentii jalatti tumamee ture, labsii manneen murtii federaalaa hundeessuuf ba'e kanaan waan diigameef, bu'uruma labsii amma jiru kanneen falmii

¹²⁸ Labsii fooyya'ee Lakk.872/2015 keewwata 44 (1)

¹²⁹ Labsii lakk. 410/2004 Keewwata 34(1)

hariiroo hawaasaa mirga paatentiin walqabatee dhihaatu ilaalee murteessuuf aangoo kan qabu manneen murtii federaalaa akka ta'e ni hubatama.

Gaaffii Marii

- Labsii lakk.25/96 keewwata 5(8) jalatti falmii dhimma hariiroo hawaasaa paatentiin walqabatan ilaaluuf aangoo kan qabu manneen murtii federaalaa ta'uu isaa malee manneen murtii federaalaa keessaa mana murtii sadarkaa isa kam akka ta'e ifaan wanti ibsu hin jiru. Kanaaf, falmii dhimma hariiroo hawaasaa paatentii manneen murtii federaalaa keessaa mana murtii isa kamtu ilaaluuf aangoo qaba jettu? Labsicha keewwata 11(1)(a) fi 14(1) irraa maaltu hubatama?

Gabaajewwan

WTO: - World Trade Organization

TRIPS: - Agreement On -Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights

WIPO: - World Intellectual property organization

COMESA:-Common Market for Eastern and Southern Africa

UDHR: - Universal Declaration of Human Rights

LCD:- Liquid Crystal Display (screen)

DVD: - Digital Video Disc

CD:-Compact Disc

RDFI: - Rippaabiliika Dimokiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa

A.L.A:- Akka Lakkoofsa Awuroopaa

MMO: - Mana Murtii Ol'aanaa

MMW: -Mana Murtii Waliigalaa

Fkn:- Fakkeenya

Maddawan Wabii

A. Kitaabole fi Barruulee

1. Balew Mersha and G/Hiwot Hadush Intellectual property law teaching materials, prepared under the sponsorship of Justice and Legal System Research Institute, 2009
2. Taame Berihu, Exceptions and Limitations under Ethiopian Copyright Law: School of Law, Addis Ababa University 2013(unpublished).
3. INTERNATIONAL PROTECTION OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS Document prepared by the International Bureau of World intellectual property Organization.
4. **Fisher William, "Theories of Intellectual Property" New Essays in the Legal and Political Theory of Property (Cambridge University Press, 2001)**
http://wikijuris.net/articles/fisher_theories_of_ip_2001 accessed 11/12/2016.
5. Ronald B.Hildreth: Patent Law, A practitioner's Guide, 3rd Edition, practising Law Institute.
6. WIPO Intellectual property Hand Book, WIPO Publication No. 489 Edition No.8
7. United State's Patent Office Working Document
8. Jennifer Davis: Intellectual Property Law, Core Text Series, 3rd Edition, Oxford University Press
9. Alan L. Durham: Patent Law Essentials, A Concise Guide, 2nd Edition.
10. Richard Stim: Intellectual Property: Patents, Trademarks, and Copy Rights, United States Patent Application 2nd Edition
11. Introduction to TRIPS Agreement: Japan Patent Office Asia-Pacific Industrial Property Center,JIII
12. Hennery Campbell Black, Black's Law Dictionary 8th edition 1968
13. Webster English Dictionary 8th edition 1978
14. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_international_copyright_agreements.
15. <http://www.eipo.gov.et/legal-enforcement>

B. Konvenshinootaa fi Waliigalteewan idila addunyaa

1. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of (1887)
2. Agreement on trade –related aspects of intellectual property rights (TRIPS) 1994
3. Convention Establishing World intellectual property Organization(February 19,1998)
4. Paris convention for the protection of industrial property (1983)
5. Patent law treaty (2000)
6. Singapore Treaty on the Law Of Trademarks, Regulations under The Singapore Treaty on the Law Of Trademarks and Resolution by the Diplomatic Conference Supplementary to the Singapore Treaty On the Law Of Trademarks and The Regulations there under.
7. Trademark Law Treaty, Done At Geneva On October 27, 1994

C. Seeroota

1. Heera Mootummaa Rippaabiliika Dimokiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa labsii lakk1/1995
2. Heera Mootummaa Naannoo Oromiyaa labsii lakk lakk.46/1994 fi fooyya’insa labsii lakk. 94/1997 fi 108/1998
3. Labsii eegumsa mirga koppii fi hidhata qaban lakk.410/2004
4. Labsii labsii lakk.410/2004 fooyyeessuuf bahee labsii lakk.872/2007
5. Labsii mirga paateentii lakk.123/1987
6. Labsii mallattoolee daladalaa lakk.501/2006
7. Regulation No. 273/2012 Trademark Registration and Protection Council of Ministers Regulation
8. Labsii wajjira eegumsa qabeenya kalaqa sammuu Itoophiyaa hundeessuuf bahee lakk. 320/2003
9. Labsii Manneen murtii Fedeeraala hundeessuuf ba’e lakk.25/1996
10. Seera Yakkaa Rippaabiliika Dimokraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa Labsii Lakk.414/1996
11. Seera hariiroo hawaasaa labsii lakk.165/1960

D. Dhimmoota

1. Dhimma Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 10^{ffaa} lakk.G.44520
2. Dhimma Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 13^{ffaa} lakk.G.70500
3. Dhimma m/murtii waliigala Oromiyaa dhaddacha bahaatti aangoo duraatiin lakk.G.121644 fi M/Murtii waliigala Fedeeraalaa ol’iyyannoон lakk.G. 78234 ta’e irratti ilaalee murteesse .
4. Dhimma Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 9^{ffaa} lakk.G 42253
5. Dh/Ij/M/M/W/F Jildii 12^{ffaa}, Lakk.Galmee 57179